جیهان لە دیدی کۆشنێر

فەرەنسا 2009

نووسینی: بیار بیون
وەرگێڕانی: شێرزاد هەینی

جیهان لـه دیدی کۆشنێر
نووسینـی: بیـار بیون
وەرگێڕانـی بۆ عـەرەبی: سلیمـه لبـال
وەرگێڕانـی: شێرزاد هـەینـی
پیتـچنین: وەرگێڕ
لـه بڵاوکراوەکانـی سـەنتـەری نما هـەولێر
ستۆکهۆلـم 2009

روونکردنەوەیەک

کتێبەکە بە زمانی فەرەنسی نووسراوەو بە زەنجیرە لە ڕۆژنامەی ئەلقەبەسی کوێتی لە مانگی فبرایری ساڵی 2009 دا بەناوی جیهان لە دیدی تۆ (ک) بڵاوکراوەتەوە، پیتی (ک)کەش ئاماژەیە بە یەکەم پیتی ناوی برنار کۆشنێری وەزیری دەرەوەی فەرەنسا. نووسەرەکە کۆششی کردووە، زۆر خاڵی ڕەش لە کارنامەی ئەو دبلۆماتە، یان ئەو سەفیرە چاکخوازە بدۆزێتەوە، یان بۆی دروست بکات. ئەگەر بەوردیش کتێبەکەو بۆچوونی نووسەرەکە بخوێنێتەوە، دیارە کەوا کۆشنێر دکتۆرێک و دبلۆماتێکی واقیعبین بووە، بەردەوام بۆ سەرکەوتنی ئەو میللەتانە کاری کردووە کە چەوساونەتەوە. لە هەموو شوێنکی گرداروو کۆچڕەوو مەترسیدارەکان پیاوێکی خێرخوازبووە.

نابێ ئەوەش لەبیر بکەین، کتێبەکە لەلایەن وەرگێرێکی عەرەبەوە ئامادەکراوە، دیارە ئەویش دەستبڕێژێرێکی لە بڕگەکانیش کردووە، ئەگەرنا ئەو پیاوە وەک چۆن کوردی ناسیوویانە، ئەو لە مەیدانەکانی خێرخوازییدا سوارێکی سپی بووە. لە کۆچڕەوەکەی بەهاری 1991 دڵسۆزانە فریای کورد کەوتووەو لە یەکەمین دانیشتنی پەرلەمانی کوردستانیش لە هەولێر هاوشانی دانیال میتران ئامادەبووە. ئێمە ئەوەمان دەقاودەق لە عەرەبییەوە کردووتە کوردی.

شێرزاد هەینی
ستۆکهۆلم _ ئەپریلی 2009

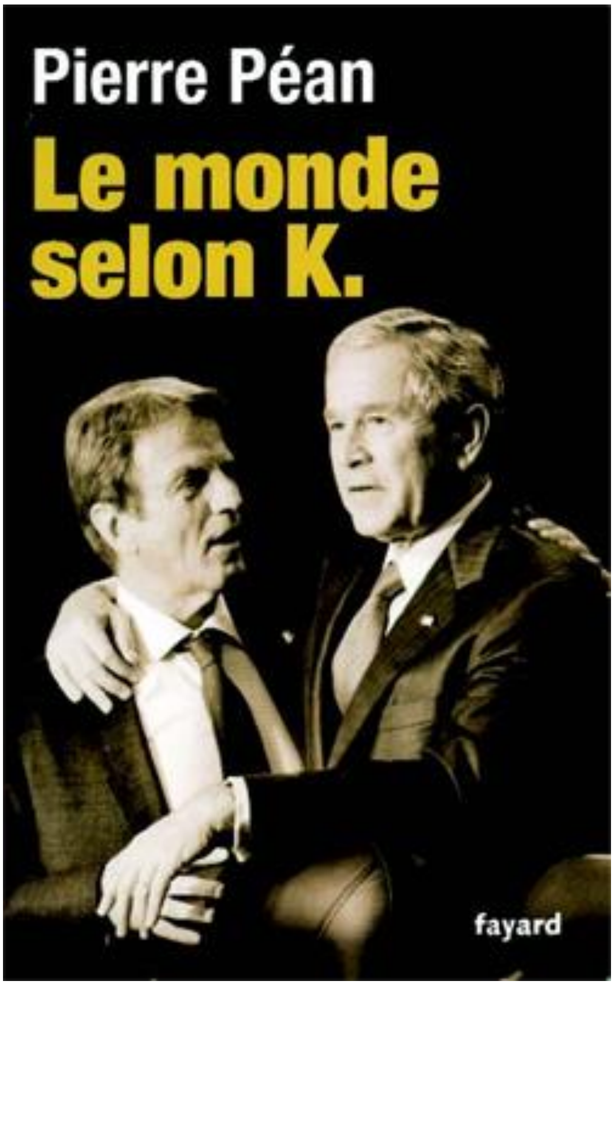

بەرگی کتێبەکە بە زمانی فەرەنسی.

پێشەکییەک بۆ وەرگێڕانە عەرەبیەکەی رۆژنامەی ئەلقەبەس

نووسەرەی فەرەنسی (بیار بیون) کتێبێکی تری نوێی بەناوی (جیهان لە دیدی تۆ . ک.) چاپ دەکات، کە تێدا پەردە لە زۆر لایەنی هەستیار لەسەر ژیانی برنار کۆشنێری وەزیری دەرەوەی فەرەنسی هەڵدەداتەوە، بەپێی راپرسییەکان ئەو پیاوە سیاسەتمەدارە لەناو سیاسییەکاندا ژمارەی یەکەمی لە ناسین و ناوداری بەردەکەوێت. ئەوەی ئێستا لە پێش ئەودایە، دەبێ ئەو وێنەی (سوارە سپییەکە)ی خۆی بپارێزیت، کە لە میدیاوە بەدەستی هێناوە، بەوەش توانی ماوەیەکی زۆر لەو پێگە سیاسییەدا بمینێتەوە.

ئەو کتێبەی بیار بیون لە فەرەنسا بە (کتێبی شۆکبوون) دەناسرا، کە وێنەی کۆشنێری لەبەر چاوی فەرەنسییەکان دەخات، ئەگەری ئەوەش هەیە لە گۆڕانکاری حکومەتدا ئەو جارە وەزارەتی دەرەوەی لەو وەربگیرێتەوە. نووسەرە فەرەنسییەکە کۆشنیری بە کەسێکی فەرەنسی خراپ ناو دەبات، ئەو کەسەی کە کاریگەری ئەنگلۆسکسۆنی پێوە هەیە، کە لەکاتی وتنەوەی سروودی نیشتیمانی بریتانی هەڵدەستێتەوە کە تێدا دەڵێت (خودا شاژنمان بپارێزێت)، بەڵام کە سروودی نیشتیمانی فەرەنسی لامارسییز لێدەدرێت بۆ رێزگرتنی سروودەکە هەڵناستێتەوە. نووسەرەکە جوولەکەیی دوولایەنی ئەو دەسەڵمێنێت، ئەوەش مەکینەی سەرەکی جوولەو هەموو هەڵوێستەکانی ئەون.

بیار بیۆن وا دەزانێت کەوا کۆشنێر لەو پلانە ئەمریکییەی لە روانداو بۆسنەو فەڵەستین و کۆسۆفۆ

دەکرێن، ئەو دەستی هەبووە، کە تێدا کۆشش دەکات دەوڵەت و هەرێمەکان هەڵوەشێنێتەوەو نەخشەکان بگۆڕێت، لە کتێبەکەدا چەندین رووداو دەگێڕێتەوە کە پاڵەوانە راستەقینەکەی کۆشنێرە، ئەوەی یەکێکە لە دامەزرێنەرانی رێکخراوی پزیشکانی بی سنوور. کۆشنێر لێرە بەوە تاوانبارە، کەوا وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی کە خۆی وەزیرەکەیەتی بۆ ئەو مەسەلەیەو مەرامەکانی خۆی قۆرخکردووە، تا حکومەتە ئەفریقییەکان ناچار بکات راپۆرتە دواکەوتووەکانی رێکخراوەکەی لەسەر رەوشی تەندروستی لەو وڵاتانەدا وەرگرێت.

لەو کتێبەدا کە لەلایەن رۆژنامەی (القبس)ی کوێتی بە عەرەبی بڵاوکراوەتەوە، بیار بیۆن بە بیر خوێنەرانی دەهێنێتەوە کەوا ئەو چۆن ژنەکەی خۆی لەناو گەرمەی ململانێی توندی بەرژەوەندییەکاندا دەکاتە بەرێوەبەری راگەیاندنی دەرەوە _ بیستراوو بینراو _، کە تێدا چەند ژوورنالیستیان لە تەلەڤزێونی فەرەنسا 24 و ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی لەسەر کار دەرکردووە، کە نارازیبوون بە دامەزراندنی هاوسەرەکەی کۆشنێر لەو پۆستەدا.

دەزگاکانی راگەیاندنی فەرەنسی ئاماژە بەوە دەدەن، کەوا کەسانی نزیک لە کۆشکی ئالیزێ و راوێژکارەکانی سەرۆکی فەرەنسی نیکۆلا سارکۆزی چەندین بەڵگەو وەسڵیان بە نووسەری ئەو کتێبە بیار بیون داوە، کە تێدا کۆشنێر بە چەندین هەڵەو تاوان تاوانبار دەکەن، بەڵام ئەو قسانەو ئاماژەدان بەو راپۆرتانە کۆشنێر لەپێش چاوی سارکۆزی سووک ناکات و بەردەوام دەبێت لە پشتیوانیکردن لە وەزیری دەرەوەی. لە دوا دیمانەی

تەلەڤزیۆنییدا سەرۆکی فەرەنسی پشتیوانی بە وەزیرەکەی رادەگەیێنێت، کە ماوەی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتیدا ئەو بەروونی و بەئاشکرا هاوپشتی و هاوکاری نەیارەکەی (سیگۆلین روایال) بووەو کاریشی کردووە ئەو ژنە لەو هەڵبژاردنەدا دەربچێت. سارکۆزی وتوویەتی من پشتیوانی لەو پیاوە دەکەم لەبەر هیچ نەبێت لەبەر نووسینی ستوونە رۆژنامەگەریەکانی. پرسیارەکەش لەو رۆژانەدا ئەوەیە، ئایا وەزیرەکە تا چەندو تا کەی خۆی رادەگرێت، ئایا دەرچوونی ئەو کتێبە ئەو دەرووخێنێت...؟

کۆشنێر وەڵامی ناوەرۆکی کتێبەکەدا دەداتەوەو بە نادروستیان ناودەبات، لە گۆڤاری (لۆنۆڤیل)دا وتبووی:

زۆر ئەگەرو بژار لە پشت ئەو کتێبەو ئەو تاوانبارکردنەی من هەیە، لەوانە غیرەو چاوهەڵنەهاتنی هەندێ لە دەزگاکانە بە چالاکییەکانی من، جا چ ئەوانەی لەناو حکومەتن، یان لە ئەوانەی لە دەرەوەی بازنەی حکومەت دەردەکەون، من ئەوانە لەناو چەپەکان و راسترەوەکاندا دەبینم. هەندێ لە چاودێران و کەسانی ئاگاداریش وا دەزانن تۆڕەکانی فەرەنسی کارکەرو کاریگەر لە وڵاتانی ئەفریقی دەخوازن بەڕەکە لە بن پێی کۆشنێر دەربهێنن، زۆریش لایان گرینگ نییە وەزیرەکە چارەنووسەکەی دەگاتە کێندەرێ.

****

کۆشنێری پزیشک لە ئەفریقیادا

جیهان لـه دیدی کۆشنێر

1

ئەگەر نیوەم ببێتە جوولەکە کەواتە من دووجار جوولەکەم

کەس بۆی ناکرێت ناوو کەسایەتی سونبڵێک کەم بکاتەوە! ماوەیەکی دوورو درێژیشە کەوا کۆشنێر بوویتە سونبڵێک، بەپێی راپرسییەکان بە بۆچوونی فەرەنسییەکان کەسایەتی کۆشنێر بوویتە کەسی زۆر ناسراوی فەرەنسا، ئەوان وەک سیاسییەکی ئاسایی سەیری ئەو ناکەن و بەس، بەڵکو وەک پزیشکێکی لێزانی فەرەنسیش ناسی دەکەن، ئەگەرچی ئەو ماوەیەکی درێژە بەدلە سپییەکەی دکتۆری لەبەر نەکردووە.

بەو شێوەیەو بەو پێناسەیە فەرەنسییەکان، پێناسەی کۆشنێر دەکەن:

(ئەو پیاوە پاڵەوانی سەردەمەکەیە، بۆ یارمەتی و گەیشتن بە شوێنی رووداوەکان و کارەساتەکان زۆر خێرایە،

دەگاتە هەموو گۆشەیەکی جیهان ئەگەر پێویستیان بە یارمەتی ئەو هەبێت، بەلەز دەگاتە قوربانییەکان، ئەو پیاوە تاکە کەسی فەرەنسییە کە دەتوانێت ژیاننامەی خۆی دەرباز بکات).

نووسەری بیرەوەرییەکانی ئەو (میشال ئینتۆن بورینی) کە ژیاننامەکەی ئەو دەردەکات، کە لەسەر شاشەی تەلەڤزێونەکانەوە دەردەچێت، دەزگاکانی راگەیاندن و توێژە سیاسییە دەسەڵاتدارەکانیش کاردانەوەی ساردو خراپیان لەسەر ئەو کتێبەی میشال لەسەر رۆژانەی کۆشنێردا نەبوو.

کۆشنێر وزەی راکێشانی زۆری بۆ چاوی کامیرەکان هەیە، میدیاکان زۆر کۆدەکاتەوەو ئەوانیش بە پەرۆشەوە سۆراخی ئەو دەکەن، ئەوەش بۆچوونی ئەو کەسانەیە کە چەپڵەی بۆ لێدەدەن و خۆشییان دەوێت. بەکورتی ئەو پیاوێکی خۆپەرستە، من بەپێچەوانەی ئەوان پێناسەی ئەو پیاوە دەکەم، من دەزانم کۆشنێر ناتوانێت لەگەڵ ئەو بەهایانەی دایکم کە لە تەمەنی گچکەیەوە لەناخمدا چاندوویەتی، ئەو هاوسەنگی بکات، دایکم منی فێرکردووە من هەرگیز خەڵک نەورووژێنم و لە شوێنی خۆمدا بمینێمەوە. من ئەوەم لە رێساکانی پەروەردەکردنی خۆمم لەبیرماوە، بۆیەش کە لە کۆتاییەکانی ساڵی **1992** بینیم چۆن کۆشنێر یارمەتی کرێکارە باڵهەڵگرەکان لە مقادیشوی سۆماڵ دەدات، کە فەردە برنجەکانیان دەگواستەوە، من هەستم بە بێزاری کرد. لەودەمانەدا کۆشنێر سێ باری لەسەر شانی خۆییدا باردەکرد، من ئەوەم نەدەزانی ئەو

دیمەنەی سێ جار بۆ کامیرەکان دووپاتکردیتەوە، تا دیمەنەکان لەسەر شاشەی تەلەڤزێونەکان دەربکەوێت، من زۆرم لا سەیربوو کەوا ئەو پیاوە چۆن پشتیوانی لەشەڕەکەی عێراق لە نێوان ساڵانی 1991 تا 2003 دەکرد. ئەوانەی پێشتر کتێبەکەی منیان بەناوی (کەسە نەناسراوەکەی ئالیزێ)یان خوێندبێتەوە کە لەسەر جاک شیراک نووسیبوم، تێگەیشتوون کەوا من بەرگری لەکەس ناکەم، تەنها کاری من ئەوەیە بە باشترین شێوە لە زانیارییەکان بکۆڵمەوەو لەسەر بەڵگەنامەکان کاربکەم، ئەوانەش دەتوانن راستییە رەسمییەکان یەکلابکەنەوە. راستی رەسمی ناوسراویش لەسەر کۆشنێر ئەوەیە، ئەو پیاوە کەسێکی ئاشتیخوازەو پارێزەرێکی داکۆکیکەرە لەکەسانی بێ پشتیوان و داواکاری مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسییە، بەڵام هەڵسوکەوتەکانی ناو وڵاتانی ئەفریقیا ئەوی شکاندووە، دیارە ئەو کارانەش چەندین راپۆرت و تێبینی و شرۆڤەی زۆری دەوێت.

****

سیاسەتەکەی ئەو سەبارەت بە رواندا

کیشوەرە رەشەکە لە سەرەتاوە بۆ کەسێکی وەک کۆشنێر کراوەتە (باخچە نهێنییەکە)، کە تێدا

بەربەرەکانێیەکانی تێدا گەرم بوون و بە جۆرێک بوون کە لە جیهاندا وێنەیان نەبووە. ئەو لە ئەفریقیا بەردەوام کیسەیەکی لەسەرشان بووە، بەڵام کیسەکە بەردەوام برنجی تێدانەبووە، ئەگەر برنجیشی تێدابووبێت ئەوەش لەبەردەم کامیراکان بووە، بەڵام نابێت زوو بڕیاربدەین و بە پێش رووداوو لێکۆڵینەوەکان بکەوین.

لەو رۆژەی کۆشنێر گەیشتووتە کیدروسیی (وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی)و لەو ساتانەی ئەو سیاسەتە نوێیەکەی سەبارەت بە رواندا خستووتە روو. من کتێبێکم لەسەر ئەو کێشەیە نووسیبوو، لەوێیدا گەیشتوومەتە ئەو راستییەی کەوا (هوتوییەکان) نەتەوەی خوێنرێژبوون و نەتەوەی توتسییەکانیش قوربانییەکە بوون، لەو شەڕەشدا فەرەنسییەکان پشتیوانی هوتوییەکان بوون بۆ قڕکردنی بەرامبەرەکان لە توتسییەکان. بۆ یەکەمجار لە مێژووی دبلۆماسیەتی فەرەنسییدا کۆشنێر لە مانگی مایۆی ساڵی 2007 دەست بۆ سەرۆک دەوڵەتێک درێژدەکات نەک هەر بەرپرس بووە لە شاردنەوەی راستییەکانی تراژیدیای رواندا، بەڵکو ئەو سەرۆکە بە دیدی قەزای فەرەنسی بەرپرسی یەکەمی راستەوخۆبووە لە کارەساتەکان و ئەویش وەک کەسێکی تاوانباری جەنگ دەناسێنێت، هەروەها قەزای ئەسپانیش ئەو بە بەرپرسی جینوساید لە رواندا دەناسێت.

من کە لە 26ی یولیۆی ساڵی 2007دا زانیم وەزیری دەرەوەمان بە تەلەفۆن پەیوەندی بە سەرۆکی رواندی (بۆل کاگام) کردووە بۆ نوێکردنەوەی پەیوەندییە دبلۆماسییەکان لەگەڵ حکومەتی فەرەنسی شۆک گرتمی. من کە زانیم

کۆشنێر سەرقاڵی ئەوەیە داوەتی کەسێکی وەک کاگام دەکات زۆر سەرسام بووم، زۆرتر سەرسام بووم کە کۆشکی ئالیزێ هیچ بەرهەڵستییەکی نەنوواند، ئەگەرچی وەزیری بەرگرییش ئاگاداری کردوونەتەوە. من زۆر سەرسامم کە زانیم سەرداری دبلۆماسییەتی فەرەنسی هیواداره لەگەڵ ئەو دەوڵەتە پەیوەندی ببەستێتەوە، کە زووتر پەیوەندییەکانی پاش بیرخەرەوەی قازی (بروکییر) داواکاربوو چەند کەسێکی نزیک لە بازنەی سەرۆکی رواندی بگیرێن. دەبووایە ئەو وەزیره نوێنەرایەتی کۆمار بکات، کار بکات بۆ بەردەوامی دەوڵەت، بەڵام کۆششەکانی کۆشنێر بۆ ئاشتبوونەوە لەگەڵ (کیگالی)ی دیکتاتۆر، هەموو کۆشش و کەسایەتییە سیاسییەکان و سەربازییەکان و قازییەکانی پەراوێز دەکات و سەرکووت دەکاتەوە، ئەوانەی کە پێش چەند ساڵێک (بۆل کاگام) ئەوانەی بە بەرپرسی جینوسایدەکە ناوبردبوو، هەر ئەو کەسە قازی (بروکییر)ی بە مرۆڤێکی بەتاڵ ناوبردبوو.

****

هەڵەی کۆشنێر

من لە رۆژنامەی لیبراسیوندا وتارێکم بەناونیشانی (هەڵەی کۆشنێر) بڵاوکردەوە، کە کۆشنێر لە سەر

پەیوەندییەکانی بە رژێمی رواندا بەردەوام بوو، ئەو رژێمەی پێناسەی فەرەنسای بە ناشیرینترین شێوە ناوبردبوو. من بەناچاری وتارێکی ترم لەسەر ئەو بابەتەو ئەو وەزیرە نووسی، دیارە ئەوەش تێنوویەتی نەشکاندم، ئەوەی لەهەناومە بەتاڵ نەبوون، بۆیە لەو رۆژەوە زۆر بە پەرۆشییەوە کارم لەسەر کەسایەتی ئەو کەسە کردووە، وا کارنامەکەم سنووری بابەتی رواندا دەبەزێنێت. کۆشنێر لەپێناوی ناوی (فرانس دکتۆر) خەباتی کردووە، بۆ رازیکردنی دیکتاتۆرە هاوڕێیەکەی رەوشی وڵاتەکەی دەخستووتە ناو گرەوەکە، ئەوەی هەموو ژیانی خۆی بۆ دروستکردنی وێنەی ئەسپە سپییەکە تەرخانکردووە.

من کۆششم کردووە تا لە هەموو هەڵسوکەوت و چالاکییەکانی بزانم بۆ ئەوەی وێنەی ئەو پیاوە بە فەرەنسییەکان بناسێنم، دەمەوێ بزانم مانای چییەو بۆ ئەو پیاوە رێز لە سروودی نیشتیمانی بریتانی دەگرێت، بەڵام بەبێ بایەخەوە سەیری سروودی نیشتیمانی فەرەنسی دەکات...؟ ئایا ئەوەیان گاڵتەکردنە...؟ یان ئیستفزازکردنە...؟ ئایا راستە ئەو پیاوە کەسێکی بەخشندەو مرۆڤدۆستە...؟ کە زۆربەی فەرەنسییەکان بەو دیمەنانە دەیبینن. من بڕیارمدا زۆرترین شت لەسەر ئەو کەسە بزانم کە نووسینگەی وەزیری دەرەوەی گرتووە، من هەرگیز نیازم نییە هەر حەوت بوارەکەی لەیەکتری جیابکەمەوەو پلەداریان بکەم، وەک چۆن نووسەری ژیاننامەکەی ئەو ئەنتۆن بورینی کردوویەتی. داوام لێ نەکراوە هەموو جیاوازییەکانی ناو دۆسێیەکانی لەنێوان

وێنەکانییدا کۆبکەمەوە، بۆ ناسینی وەک خۆشەویستێکی فەرەنسییەکان و راستییەکەی کاتی زۆری دەوێت.

****

مەترسییە راستەقینەکە

کۆشنێر بۆ فەرەنسییەکان مەترسییەکی کوشندەیە، ئەو پیاوەی کە جاران بە جلی سپییەوە وەک سکرتێری دەوڵەت و وەزیری تەندروستی بوونی هەبوو، ئەودەمانە مەترسی نەبوو، بەڵام کە پۆستی وەزارەتی دەرەوەی وەرگرتووە مەسەلەکە گۆڕاوە، بۆیەش دەبێ فەرەنسییەکان زۆر نیگەران بن و هەست بەترس بکەن.

لەراستییدا ئەو پیاوە پیاوی براندنەوەی ژمارە یەکە، لە سەردەمی سارکۆزییدا، برنار کۆشنێر خەون بەوە دەبینێت تەمەنی پەنجاساڵەی سیاسەتی دەرەوەی فەرەنسای سەربەخۆ رەش بکاتەوە، دوودڵ نەبوو لە ساڵی 2003دا سەربازی فەرەنسی رەوانەی عێراق کرد، چ بەو بە نەفسیەتی ئەو دکتۆرە دەڵێیت ئێستا بەرگری لە جەنگ دەکات...؟ بۆیەش لە گۆڤاری ماریانی رۆژی 18ی سپتەمبەری ساڵی 2007دا نووسیبوی:

(ئێمە زۆر بەخێرایی لە دکتۆرانی جیهانەوە دەگۆڕێن بۆ سەربازەکانی بێ سنوور).

بۆیەش پێویستە ئێمە لە وشەی (جەنگاوەرەکان) باش تێبگەین و وشەی (ئاشتی)مان لەبیربێت، ئەو وشەیەش لەناونیشانی کتێبەکەی ئەودا (جەنگاوەرەکانی ئاشتی)دا هەیە، تێدا (فرانس دکتۆر) لە یەکەم کارییدا لە کۆتایی شێستەکانی سەدەی رابردوودا لە بیاڤرای نایجیری داوا دەکات بەزووترین کات فڕۆکەی جەنگی بۆ رەوانە بکەن، لە زۆر شوێنشیدا بۆ شەڕکردن داوای سەربازی فەرەنسی کردووە، وەک ئەوەی لە ساڵی 1987دا لەگەڵ (ئەندری گلۆکسمان)و (ئیف مونتاند) داوا دەکەن بە بەرنامەو هێدی هێدی لە ولاتی تشادەوە هێرش بکەنە سەر پێشەوای لیبی موعمر ئەلقەزافی.

لە نۆڤمبەری ساڵی 1989دا پاش ئەوەی ئەوان دەگەڕێنەوە سەر دەسەلات، ئەو بیر لەوە دەکاتەوە تیمێکی دەوڵی دژی خومێرە سوورەکان رەوانە بکرێت. ئەو داوایکردووە هێرش بکرێتە سەر سەربستان و ئیدارەیەکی کاتیش بۆ کۆسۆفۆییەکان دابنێن، وەک دیاریشە لەسەر قڕکردنی نەژادی سەربییەکان ئەو هیچ قسەو بۆچوونی نەبووە. کە ئەو گەیشتووتەو ئەو پۆستە بالایەی وەزارەتی دەرەوە، ئەو بەلەز لەگەڵ ئەوەدا نەبوو لەگەڵ ئەو کەسە نزیک ببێتەوە کە فرانسوا میترانی بە هاوسۆزی قڕکردنەکەی تاوانباردەکرد، بەڵکو خەونی سەرەکی ئەو تەنها ئەوەبوو پەیوەندییە دبلۆماسییەکان لەگەڵ ئەو ولاتانە بپچرێت، کە ئەو لە خانەی ولاتە خوێنرێژەکانی

پێناسە کردبوو. سەبارەت بە ئێران کۆشنێر بەو پەیامەیە قسەیەی بۆ فەرەنسییەکان کردووە:

(چاوەڕوانی رەوشی خراپتر بکەن).

لەو شوێنەدا کۆشنێر ئەگەری شەڕ بە نزیک دەزانێت، چونکە ئەو حەزی لە شەڕەو خۆشی بە جلی سەربازی جوان دەبینێت.

****

کۆشنێرو وڵاتی تشاد

هاوڵاتیان لە کۆتایی هەفتەداو لە مانگی فبرایری ساڵی 2008دا زۆریان لا سەیربوو کە یاخیبووەکان هێرشیان کردە سەر (نجامینا)و سەرۆک (ئیدریس دیبی)یان لەکۆشکی کۆمارییدا گەمارۆدا، لەودەمانەدا کۆشنێر بە هۆی سەرپەرشتیکردنی شانەیەکی کیدورسی، لەگەڵ وەزیری بەرگرییەکەو بەرێوەبەرایەتی گشتی ئاسایشی گشتی و لە گەڵ سەربازەکان لە تشاد تەلەفۆن دەکات، لەوێشەوەو دەقە بە دەقە سۆراخی پێشرەوی یاخیبووەکان دەکات، پرسیاری ئەوەش دەکات:

(دەکرێ ئەوان بتەقێنینەوە...؟).

یان سەبارەت بە کێشەی دارفۆر دەیووت:

(با بچینە شەڕەکە).

کۆشنێریش وەک لە زۆر لە هاوڕێیەکانی زۆر دڵرەقانە وشەی قڕکردن بۆ بۆیەکردنی دەستێوەردانی سەربازی بە بۆیەکی شەرعی ناودەبات. ئەو زاراوەی لە بیاڤرای نایجیراو کوردستان و لوبنان و ئەریتریاو سۆماڵ و کۆسۆفۆ بەکارهێناوە. سەبارەت بە رواندا فرانسوا میتران بڕیاری دەستێوەردانەکەی بۆ راگرتنی قڕکردنەکە بە سیاسەتێکی نادروست پێناسەکردووە، یان بە هەڵەی ئیجرامی ناوبردووە. ئەو گیانبەخشینەی لێرەو لەوێ لە جیهاندا کراوە بۆ کەمکردنەوەو سووککردنی ئازارو ژانی خەڵکەکە، بەرگی تری پۆشیوەو لە ئێمەش دیار نەبووە، زۆرجار ئەسپە سپییەکە لەناو سەرکردە ئەفریقییەکاندا رەنگە ئەسلییەکەی خۆی گوم کردووە. تا باش ئاگاداری ئەو کارەساتانە بین کە برنار کۆشنێر فەرەنساو فەرەنسییەکانی تێوەگلاندووە، دەبێ بۆ دواوە بگەڕێنەوە بۆ سەردەمی (فرانس دکتۆر).

****

لێداونە سەرلێشێواوەکان

کۆشنێر بەردەوام دەگەڕێتەوە سەر ئەو ڕۆژانەی ژیانی کە شەرعیەت دەداتەوە چالاکییەکانی خۆی، ئەو لە ڕۆژی **5**ی ئۆکتوبەری ساڵی **2008**دا لە قودس وتبووی تا ئیمڕۆش سەرۆکی ڕێکخراوی (پزیشکانی بێ سنوور)و (پزیشکانی جیهان)م، بۆیەش ڕێکخراوە دەوڵەتییە ناحکومییە فەرەنسییەکان لە هەموو ڕووداوەکانی کەرتی غەزە ئاگاداری دەکەنەوە. پاش ئەو لێدوانەی ئەو لە قودس، ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور بەیانێک بڵاودەکاتەوەو تێدا ئاماژە بەوە دەدات کەوا زانیارییەکانی کۆشنێر هەڵەیەو ئەو هیچ پەیوەندی بە چالاکییەکانی ئێمە سەبارەت بە هاوڵاتییە فەڵەستینییەکان لە غەزەدا نییە، هەروەها لە بەیانەکەدا نووسرابوو، کەوا کۆشنێر لە ساڵی **1979**ەوە پەیوەندی بە ڕێکخراوەکە نەماوە. سەبارەت بە وەڵامی ڕێکخراوی پزیشکانی جیهانیش، ئەوانیش لێدوانەکەی ئەویان بە هەڵەو ترسناک ناوبردبوو، بۆیەش ئەو یارمەتییەی کە بەهاکەی دەگەیشتە **120** هەزار یورۆ، کە لەلایەن وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی پێشکەشیان کراوە، داوا دەکەن بگەڕێتەوەو قبوولی ناکەن، کە بۆ یارمەتی و دەسگرتنی نەشتەرگەری بریندارەکانی کەرتی غەزە ناردبوویان.

زۆر خۆم بە سەردەمی منداڵی و هەرزەکاری برنار کۆشنێر ماندوو نەکرد، هەر ئەوەندە بەسە کە بە خوێنەرەکانم بڵێم، کە بریتیە لە چەند زانیارییەک لەسەر

سەردەمی گەنجی ئەو پیاوە. ماوەی بیست ساڵ ئەو پیاوە بە رامان و هزری شیوعییەتەوە کەرەستەی دژایەتی دەسەڵاتی کۆکردیتەوە، پاشان شەڕە بیست ساڵییەکەی لەگەڵ دەسەڵات وەلاناوەو لەگەڵ لۆژیکی دەوڵەت ئاوێتەبووەو لەوێیەوە توانیویەتی کاروانی سیاسییەکەی خۆی بنیات بنێت. لە ساڵی **1988** بەتایبەتی بۆ رۆژنامەنووس (جۆن فرانسوا دۆڤال) هەڤپەیڤینێکی دوورودرێژی کردووەو لەوێ جوولەکەییە دوولایەنییەکەی خۆی سەلْماندووە. ئەو لەوێدا وتوویەتی کەوا ئەو نیو جوولەکەیە، ئەوەش مانای ئەوەیە ئەو دووجار جوولەکە، لەوەش دەگەڕا پێگەیەکی سەرەکی بۆ چالاکییەکانی بدۆزێتەوە. لەو دیمانەیەدا هۆکارەکانی سەرقاڵبوونەکەی ئەو بە شکستەکان جوولەکەی بۆ (جۆن فرانسوا دۆڤال) روون نەکردیتەوە، بەڵام وتوویەتی:

(لە تەمەنی هەرزەکارییمدا، خۆم بە جوولەکەو مردنی جوولەکان سەرقاڵ کردبوو، ئەوان چۆن دەیانتوانی ئەوەندەو بەو شێوەیە بچەوسێنەوە...؟ من زۆر دەمگووتەوە، نابێ مەردووم هەرگیز بچەوسێندرێتەوەو ئەوەندەش گوێرایەڵ بێت).

****

هۆرمۆنی نێرینەی

ئەو لەو دیمانەیەدا وتوویەتی:

(هەموو کەسێک لە ئێمە وا هزر دەکات کەوا ئەو سەردەکەوێت و بەرامبەرەکەی دەشکێنێت، جۆرەها شێوەکانی ئازاردان و ئەشکەنجەدان بەکاردەهێنێت، وەک ئەوەی لە ژنەکەی خۆی دەدات، بەرووی هاوسێیەکەیاندا هاواردەکات، یان ئازاری ئەوولاو ئەولای خۆی دەدات، هەمووش ئەوانە بۆ ئەوەیە تا لەبیر خۆماندا ببینەوە، کەوا ئێمە رۆژێکیان هەر دەمرین، هەرچەندە جولاینەوەو بزاومانکرد وا هەستدەکەین ئێمە گرینگ و نەمرین).

دەکرێ ئەو بۆچوون و رامانەی ئەو لەو دیمانەیەدا بۆ تێگەیشتن لە ئیلتزامکردنی کۆشنێر لە خەباتی لە پێناوی کەمینەکان و قوربانییەکان بگێڕینەوە سەر تەفسیری گەورەی جیهان ئەویش بوونی هۆرمۆنی نێرینەیە. ئەو ترسناکی خۆشویستوەو هەستیکردووە بوونی هەیە، ئەوەش زۆرتر هەستی پێدەکات کە لە بیاڤرا بووە، یان لە تشادو ئەفغانستان، ئەو وتوویەتی:

(هەموو کارێک لە کاتی ترس یان لە هەستکردن بە ترس گرینگ و زۆر بایەخداردەبێت).

ئەو لە پاش براڤیادا، لەگەڵ کوردەکان لەگەڵ کریستیانە لوبنانییەکان و ئەریترییەکان و کەسەکانی

توتسی روانداو یاخیبووەکانی خوارووی سودان و پاشان دانیشتووانانی دارفۆرو هەروەها لە کۆسۆفۆشدا، ئەو قسەیەی کردووە. کۆشنێر بووە بە پەیڤداری رەسمی شەڕە سیاسییە سەربازییەکان، ئێستاش کاری زۆت ناشیرین و بژارکراوی دوور لە شرۆڤەی لۆژیکی و واقیعی رەوشەکان دەکات.

****

میدیا لە خزمەت کۆشنێردا

ئەو بەردەوام لە کێشەو قەیرانە دەوڵییەکاندا لایەنێک بوو، دەبێ ئێمە ئەوەش بڵێین ئەو کێشەو ئەو شەڕانەی لە ماوەیەکی زۆر ئەو سەرقاڵییان بووە، هەموویان کێشەو شەڕی واشنتۆن بوون، هەمان ئەو کێشانەیە کەوا ژمارەیەک لە کەسانی رووناکبیرو هزرمەندی نزیک لە بۆچوونەکانی ئەمریکا بەرگری لێوە دەکەن. زۆر لە بەرژەوندییەکانی کۆشنێر بە روونی دیارە وەک پشتیوانیکردنی لە (عزت بیگوفیتش) لە بۆسنەو کۆسۆفۆییەکان دژ بە سربییەکان و یاخیبووەکانی توتسی لە رواندا و (جۆن گرنگ) لە خوارووی سودان و خەڵکی دارفۆر، هەروەها پشتیوانیکردنی شەڕەکەی ئەمریکا لە عێراقدا. ئەوەیە بۆچونی کۆشنێر لە جیهاندا، ئەوەش لەگەڵ بنچینە

سەرەکییەکانی رەووشت، دابڕانێکی ترسناکە. لەودەمانەی و پاش ئەوەی (کریستین ئوکرانت)ی هاوسەری دەبێتە بەرێوبەری گشتی راگەیاندنی دەرەوە _ بینراوو بیستراو _ ی فەرەنسا، ناوەکەی دەگۆڕێت بە دەنگی فەرەنسا. ئەو کە دانی بەوەدا نابوو کەوا ئەو لەگەڵ بەربەرەکانێی بەرژەوندییەکانە هەموولایەک شۆک بوون، کە بۆ فرانس ئانتر وتبووی:

(من یەکەم کەسم ئیعتراف بە بەربەرەکانێی بەرژەوەندییەکان دەکەم، من بە هیچ شێوەیەک دەست لە کاروباری راگەیاندنی بیستراوو بینراوی دەرەوە وەرنادەم، بۆ ئەوەیان سوێند دەخۆم).

****

2

بۆنی پترۆڵەکەی بیاڤرا لیکاوی ئەو دەهێنێتە خوارێ

لە ژێر چەتری لیژنەی دەوڵی خاچی سوور چل ساڵ پێش ئێستا، دەستەیەک لە دکتۆرە گەنجەکان، لەوانە برنار کۆشنێر بۆ کارێکی مرۆڤدۆستانە روو لە هەرێمی بیاڤرای نایجیریی دەکەن. کۆشنێر وەک یەکێک لە دامەزرێنەرانی دەستەکە دەڵێت:

(بیرۆکەی ئەو دەستەیە لە بیاڤراو لە مانگی ئوکتۆبەری ساڵی **1968** دروست بوو، پاشان شیرازەی ئەو دەستە دکتۆرە دەبێتە ناوکی رێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور).

بەڵام ئەو قسانەی کۆشنێر دەیگێڕێتەوە دوورە لە راستی، بۆیە دەبێ زانینی راستییەکانی سەفەرەکەی وەزیری دەرەوەی فەرەنسی بۆ بیاڤرا زۆر بایەخداربێت، ئەوەی روویداوە بوار ئاسان دەکات لەراستی نمونەکەی بیاڤرا بگەین، کە کۆشش دەکەین هێڵەکانی رەنگ بکەین، وەک لە خوارەوە دەینووسینەوە:

لەبەر چەندین هۆکار هێزێکی خۆرئاوایی پشتیوانی لە کەمینەیەکی ئەو وڵاتە دەکات، کە لەلایەن دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەیان دەچەوسێندرێنەوە، بۆیە ئەو لایەنە ناچاردەبن خزمەتگوزاری و یارمەتی پێشکەش بە قوربانییەکان بکەن، هاوشانی ئەو یارمەتیدانەش هەڵمەتێکی بەرفراوانی گشتگیریان لەگەڵدایە کە مەبەسەتیان زۆرتر روونکردنەوەی دیمەنەکەیە لەسەر بابەت و پێشهاتەکە. بەڵام مەبەستی سەرەکی و شاراوەی یارمەتیەکە کاریگەری لەسەر رای گشتی، بە ناردنی چەند زانیارییەکی چەواشەو دوور لەراستی لەسەر رووداوەکان و بەربەرەکانێیەکان، دیارە خەڵکە چاکەکەش دەبوونە قوربانی ئەو گەمەیە. زۆر جار لە ناو رۆژانەی بەربەرەکانێیەکانیشیدا دەستەواژەی قڕکردن بەکارهاتووە، بۆ حاڵی بوون لە بەشی زۆری ئالیەتیەکە، وا باشە بگەڕێینەوە سەرچاوەکان و کاریگەرییە راستەقینەکان. (ئان ڤالاییز) لە کتێبە گەورەکەی بەناوی (دکتۆرە بێ سنوورەکان، بەسەرهات و گێڕانەوەکە)دا، لەکاتی تیشک

خستنە سەر رووداوەکە، زۆر باس لە خاڵە تەژی لە تراژیدیاکان دەکات کە لە بیاڤرا قەوماون.

****

هەڵگیرسانی شەڕە ناوخۆییەکە

نایجیریا لە ئوکتۆبەری ساڵی **1960** سەربەرخۆیی بەدەست دەهێنێت، ئەو وڵاتە دەکەوێتە سەر کەنداوی غینیاو ئەندامیش بووە لە رێکخراوی کۆمنولث، سەرەتا ئەو وڵاتە دەبێتە سێ هەرێم، بەڵام لە ئەنجامی بەردەوامی ناکۆکییەکان و نەبوونی ئارامی، وڵاتەکە دابەش دەبێتە سەر **12** هەرێم. کە کودەتاکان زۆر دەبن، کە کوشتنەکان بەردەوام دەبن کێشەو ئاڵۆزی زۆری دێتە پێشەوە، بۆیەش بەناچاری حاکمی وڵایەتی بیاڤرا (ئودیمغو ئیمیکا ئوجوکو) لە رۆژی **30**ی مایۆی ساڵی **1967**دا سەربەخۆیی وڵایەتەکەی رادەگەێنێت، ئەوەی شایانی باسە ئەو وڵایەتە بە پترۆڵ دەوڵەمەندەو دانیشتوانی سەر بە عەشیرەتی (ئایبو)ن، ناویش لە وڵایەتە نوێیەکەیان دەنێنن، کۆماری بیاڤرا و شاری ئاینیگۆش دەکەنە پایتەخت. کە حکومەتی ناوەندی لە لاگۆس لە سەرچاوە سروشتییەکان و دەسکەوتەکان بێ بەش دەبێت زۆر چاوەڕوان ناکات، بۆیە هەر زوو هێرش دەکاتە سەر وڵایەتەکە، کە لەودەمانەدا لە

سانفرانسیسکۆو لە یولیۆی ساڵی **1967** سەرقاڵی ئاهەنگەکانی هاوینی ئەڤین بوو، شەڕی ناوخۆ لەو وڵاتە ئەفریقییەدا هەڵدەگیرسێت.

دیارە کەوا راگەیاندنی سەربەخۆیی بیاڤرا مەسەلەیەکی ناوخۆیی نایجیری نەبووە، چونکە هەر یەک لە دیکتاتۆری ئەسپانی فرانسیسکۆ فرانکۆو دیکتاتۆری پرتوگاڵی سالازارو ژەنراڵی فەرەنسی دیگۆل پشتیوانیان دەکرد. وڵاتە هێزدارە کۆلۆنییەکانی کۆن رۆڵی وڵاتی نایجیریان قبوول نەبوو، کە فەرەنسییەکان لە سەرەتای ساڵی **1960** لە بیاناندا خەریکی تاقیکردنەوە ناوەکییەکانی خۆیان بوون، هەڵوێستەکانی لاگۆسیان بەدڵ نەبوو. لەودەمانەدا لاگۆس پەیوەندییە دبلۆماسییەکانی لەگەڵ پاریس دەبڕێت، بوونی ئەو ساردییەو سەرهەڵدانی ئەو پێشهاتە بیانوو خۆش دەکات رەوشی فیدراڵی نایجیریا شپرزە ببێت، هەروەها دەسەڵاتداری ئالیزێ هەستیکردبوو کەوا ئەفریقیای زەبلاح هاوکێشەکانی ئەفریقیای خۆرهەڵاتی هەژاندبوو بەتایبەتی نیشتەجێیە پارێزراوە فەرەنسییەکانی ئەو بەشە. سەرۆک (کودیفور فیلیکس هوفویی بوانیی) لەگەڵ ئالیزێ هاوسۆزەو وا دەزانێت نایجیریا بووە بە کابوس، بۆیەش لەگەڵ (جاک فوکار)دا هاوپەیمانییەتی مۆر دەکات، ئەو پیاوە بەهێزەی دیگۆلییەکان بە (گەورەی ئەفریقیا) ناوی دەبەن. لەنێوان ئەو پیاوەدا بڕیاری تایبەتی دەردەکرێت بۆ ناردنی یارمەتییە نهێنییەکان بۆ جوداخوازەکانی بیاڤرا.

****

بۆنی پترۆڵ

بۆنی پترۆڵ دوور نەبووە لەوەی فەرەنسییەکان پشتیوانی لە ئوجوکو بکەن، چونکە بیاڤرا بەو کانزا زێرینە رەشە دەوڵەمەندبوو، کە یارمەتی ئوجوکو دراوە واتە کۆمپانیای (شال)ی هۆڵەندی لە مەودایەکی دووردا زیانبەخش دەبێت، لەولاشەوە لاگۆس لەلایەن وڵاتانی تری (ئی ئیل ئیف) یارمەتی هەیەو لەلایەن کۆمپانیای نیشتیمانی فەرەنسیش پێگەی خۆی هەیەو لەگەڵ وڵاتانی وەک بریتانیاو یەکێتی سۆڤیەت و وڵایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش پشتیوانی هەبوو. لە کاتی شەڕی ساردەوە پاش هاتنە پێشەوەی چەند هەڵەیەک هەر یەک لە سۆڤیەتییەکان و بریتانییەکان کۆششیان دەکرد کۆنترۆڵی سەر ئەفریقیا بکەن، سۆڤیەتییەکان فڕۆکەی مێک و ڕەشاشیان رەوانە دەکردو لەولاشەوە بریتانییەکان پاراستنی ئاسایشی ناوچەکەیان دابین دەکرد، ئەوان بوون بە هۆی هەردوو کۆمپانیا (بریتش پترۆڵیوم)و (یونیلیفر) قۆرخی مەسەلەکەیان کردبوو. لەودەمانەدا فەرەنسییەکان لەناو وڵاتە کۆلۆنیاییەکانی پێشوویان کاریگەرییان هەر مابوو، گۆمانیش نییەو ناکرێ ئەوە پشت گوێ بخرێت، کەوا کاریگەری فەرەنسی لەسەر ئەفریقیا هەتا ئیمڕۆش هەر ماوەو نکۆڵی لەوەش ناکرێت. (جاک فوکار) رۆڵی لە

لێکترازانەکەدا هەبوو، ئەو پرۆسەکەی بەچەک سازدەکردو لایەنە نهێنییەکانی مەشقدار دەکرد، هەر ئەویش بوو رێکخراوی خاچی سووری نێونەتەوەیی رەوانەی بیاڤرا کردبوو. ئایا بەبێ ئەو پیاوە کۆشنێرو هاورێیەکانی بۆیان نەدەکرا بگەنە ئەو ناوچەیە...؟ ئایا پێش گەیشتنی ئەو گەنجە دکتۆرە، ئەوەی باش دەزانی کەوا ئەو سەربازێکی گچکەی تۆڕەکانی کاریگەریی فەرەنسییە لە ئەفریقیا..؟

****

شەڕی پترۆڵ

لە دیمانەیەکدا کۆشنێر لە ساڵی 2003دا لەگەڵ ئان ڤالییزدا، ئەو وتبووی:

(من هیچم لەسەر بیاڤرا نەدەزانی، بەڵام دەمزانی شەڕەکە شەڕی پترۆڵە، ئەویش وەک کەسە دەبەنگەکان ئاگاداری هیچ نەبووەو زانیاری لەسەر ئەو مەسەلانە نەبووە).

لە رۆژانی سەرەتای راگەیاندنی سەربەخۆییەکەی ئوجوکو رۆڵی فەرەنسا لەو مەیدانەدا هەستی پێکراوە، رۆژنامەی لۆمۆندی رۆژی 17ی یولیۆی ساڵی 1967دا

بەیانێکی سەفارەتی ئەمریکی لە لاگۆس بڵاوکردیتەوە کە تێدا هاتبوو، کەوا سوپای فەرەنسی چەکیان بە یاخیبووەکان داوە، لەوانە فڕۆکەی جەنگی جۆری بی 26یان بۆیان رەوانە کردووە، ئەو فڕۆکانە بەشێوەیەکی ناشەرعی و بەدەستی تاقمێکی فەرەنسی گەیشتووتە وڵایەتی ئاینوگو. ئەمریکییەکان وتبوویان ئەو فڕۆکانە لە لشبونەو دکارو ئابیجان نیشتوون، بەڵام فەرەنسییەکان ئەو قسانەیان بە هەڵبەستراو ناوبردبوو، رایانگەیاندبوو کەوا پاریس بەهیچ شێوەیەک دەستی لە ناو کاروباری ناوخۆیی ئەو هەرێمە وەرنەداوە. رۆژنامەی لۆکانار ئونشینی نووسیبووی تەنها پاریس رۆڵی نەبووە لەناردنی فڕۆکەکان و یارمەتی یاخیبووەکان، بەڵکو شۆرشیان لەسەر جاک فۆکاری سکرتێری گشتی رەوەندەکانیان لە ئالیزێیش کردووە.

کۆشنێر لە ساڵی **1968** خوێندنی پسپۆری لە نەخۆشییەکانی هەناو لە نەخۆشخانەی کۆشین تەواو دەکات، لەبەر سەرقاڵی زۆری ئەو بە خوێندن ئەو بەشداری بزاڤی مایۆش بە هیچ شێوەیەک ناکات، کە لەو ساڵەدا دامەزرابوو. ئەو کەسی یەکەم بوو لەو دەستەیەی لە **3**ی سپتەمبەر بەرەو بیاڤرا دەفرێت، تیمەکە بێجگە لە کۆشنێر، هەردوو خوێندکاری کۆلیژی پزیشکی ساڵی چوارەم، (ئولیفیی دۆلاک)و (جۆن فرانسوا بارنودان)ی لەگەڵدابووە، لەگەڵ وەفدەکەش کەسێکی کارکەری برینپێچیان بەناوی (فرانسیس دوشارتیر)یان هاوشان بووە.

****

ئەو یەکەم کەس بووە بانگەوازەکەی قبوول بووە

تیمەکە لەسەر داوای دکتۆر (ماکس ریکامیی)ی پسپۆر لە نەخۆشییەکانی لووت و گەرووی ناسراو بە کارگوزاری خەیری زۆر لە بوارە خەیرییە مرۆڤدۆستانەکانەوە دامەزراوە. ماکس ریکامیی دەڵێت:

(کۆشنێر یەکەم کەس بووە، کە بانگەوازەکەی قبوول بووە، من ئەوم ناس نەدەکرد، زووتر یەکجاری ترم دیبوو، ئەویش لە سالۆنەکانی نەخۆشخانەی کۆشین بوو، ئەو گەنجێکی قۆزبوو، هێشتا تێزی دەرچوونەکەی خۆی نمایش نەکردبوو).

بەڵێ وابوو ئەو هێشتا نامەکەی پێشکەش نەکردبوو، کە لە بیاڤرا گەڕاوەتەوە نامەکەی پێشکەش دەکات، کە بابەتی نامەکەی ئەوەبوو (کاردانەوەکانی بەهانا هاتنە مرۆڤایەتیەکان لە بیاڤرادا).
لە نێوان سپتەمبەری ساڵی 1968ەوە تا ینایری ساڵی 1970 نزیکەی 50 کەسی خۆبەختکەر لە خاچی سووری فەرەنسی لە هەڵمەتەکەی بیاڤرا بەشداربوون، بێجگە لەو فەرەنسیانە 170 کەسی ئەوروپی لەوانە 70 کەسی سویدی و100 کەسیان سویسری بوون، هەموویان لەژێر چەتری لیژنەی دەوڵی خاچی سوور کارکەربوون.

کۆشنێر لە نێوان سپتەمبەر تا ئوکتۆبەری ساڵی 1968 سێ جار بەشداری کردووە، دووبارە لە دیسمبەری هەمان ساڵدا، بەشداربووەو دواجاریش لە نۆڤمبەری ساڵی 1969دا سەردانی بیافرای کردووە. ئەوەی شایانی باسە کارو بەرنامەی رێکخراوی خاچی سووری دەوڵی پێشکەشکردنی یارمەتی و خزمەتگوزاری مرۆڤایەتییە بۆ کەسانی پێویست و لێقەوماوەکان لە کاتی جەنگ و لە ناوچەی کارەساتەکان، لە کاتی روودانی ململانێ. ئەوەی دەبێ بزاندرێت ئەو کارە مرۆڤایەتیانە بێ رەزامەندی حکومەت ناکرێت، پێشەکی دەبێ حکومەت رەزامەندی لەسەر هەبێت. دامەزراندنی سەرۆکی خاچی سووری فەرەنسی لە دەسەڵاتی سەرۆک کۆمارە، چونکە ئەو پۆستە زۆر هەستیارەو پەیوەندی بە سیادەی دەوڵەتەوە هەیە.

*****

هەرەشەکانی لاگۆس و فەرمانەکانی دیگۆل

لیژنەی دەوڵی خاچی سوور زۆر کۆششی کردبوو بە شێوەیەکی مرۆڤدۆستانە بەشداری خزمەتگوزاری بکات، بەڵام حکومەتی لاگوس بواری نەدابوو، هەرەشەیان کردبوو هەر فرۆکەیەکی بێگانە بێتە سەر ئاسمانی وڵاتەکەیان کە شەڕی تێدابێت، ئەوان ئاگربارانی دەکەن.

که ڕەوشەکە ئاڵۆزدەبێت و ناوچەکە گڕدەگرێت، لیژنەی دەوڵی خاچی سوور بڕیاردەدات مل لە ئاگرەکە بنێت و بچێتە ژوورەوەو دەستەیەک دکتۆرو برینپێچ، لەگەڵ ژمارەیەک ئوتومبێل و میکانیکی بێ ڕەزامەندی حکومەتەکەیان بچێتە ناوچەکە، بەڵام خاچی سووری فەرەنسی لەبەر ئەوەی کەرەستەکانیان سازو ئامادەنەبوو، لەبەرئەوەی پێداویستیە پزیشکەکانی تەواو نەبوون ڕەوشی خراپ بوو. ژەنراڵ دیگۆل بڕیاردەدات بە زۆر بچێتە ناو بیاڤراو سیاسەتەکەی جێبەجێ بکات و نەگەڕێتەوە، لە ڕۆژی 17ی یولیۆی ساڵی 1968 بانگی (جاک فوکار) دەکات ئەو پەیامەی پێرادەگەێنێت:

(دەبێ بەزووترین کات و زۆر بەپەلە یارمەتیەکانی بە هۆی خاچی سوور ڕەوانەی بیاڤرا بکەین).

بۆیە بە سەرۆکایەتی ماکس ریکامیی تیمێک لە پزیشکانی فەرەنسی ڕەوانەی بیاڤرا دەکرێت، کە تیمەکە دەگەنە ناوچەکە سەرسام دەبن، کە دەبینن لەناوچەکە هیچ نیشانەیەک بەدی ناکەن کە ناوچەکە شەڕی ناوخۆی تێدا بێت. بۆیە ماکس ریکامیی دەڵێت:

(جانتاکانمان لەسەر شان بوو، کە گەیشتینە ئەوێندەرێ، کۆڵی دەرمانمان هەڵگرتبوو، جۆرەها دەرمانمان پێبوو، ئێمە واماندەزانی لەپەنا دارخورماکان بریندارەکان تیماردەکەین، بەڵام لەراستییدا ڕێک بەپێچەوانەبوو).

که میللەتی ئایبو تیمە پزیشکەکە دەبینن سەرسام دەبن، دیاربوو میللەتەکە رۆشنبیرو رێکخراوبوون، ئەوان دووربوون لەو بۆچوونەی لەسەر ئەفریقیایەکان هەبوون، ئەو میللەتە لەگەڵ رۆژە سەختەکان راهاتبوون. فەرەنسییەکان بۆ گیرسانەوە وریاو چالاک بوون، لە ئۆردوگای (ئاوو ئاوماما) دامەزران، ئەوەش بە زمانی ئایبو مانای (دارە پیرۆزەکە)بوو، مەڵبەندەکە تەنها **15** کیلومەتر لە بەرەی شەڕەکان دووربوو. مەڵبەندەکە بۆ وەرگرتنی **100** نەخۆش سازکرابوو، بەڵام **400** نەخۆشیان وەرگرتبوو، بە گوێرەی رەوشەکەو بارە گشتییەکە خاوێنی و باری دەسکارییەکان و هاتنە ژوورەوە باش بوو، شەوانە بریندارەکان بە لۆری یان پاسکیل دەگەیشتنە مەڵبەندەکە، زۆریش بە پشتی پیاوەکان دەگەیشتن.

****

گەیشتن بە بیافرا

که برنار کۆشنێر دەگاتە بیافرا تازە (ئالبیر برنار بونگو) ببووە سەرۆکی گابون، دوو مانگ بوو ئەو ئیتلزامی بە کێشەی هاوڵاتیانی بیافرا راگەیاندبوو. ئەو (فۆکار فیلیب لیترۆن)ی کردبووە راوێژکاری خۆی لە لیبروفیل، هەر

ئەویشی کردبووە بەرپرسی سەرپەرشتی چالاکییە نهێنییەکان. لە هاوینی ساڵی 1968دا پایتەختی گابۆن ببووە بنکەی پشتەوەی ئەو یارمەتیانەی رەوانەی ئوجوکۆ دەکران. بەقسەی سەربازێک بەناوی (رۆڵف ستیز) یەکەمین فڕۆکەی فەرەنسی کە بەباری یارمەتییەوە لە (یولی) بیاڤرا نیشتەوە لە گابۆنەوە هەڵسابوو، شەوانە لە فڕۆکەخانەی لیبروفیلەوە ئەو فڕۆکانە هەڵدەستان، بەڵام بروسکەیەک لە وەکاڵەتی ئوسوشیتد پرێس لە سەرەتای مانگی ئوکتۆبەر بڵاوکرایەوە، تێدا ئاماژە بەوە کراوە کەوا شەوانە لە پایتەختی گابۆنەوە فڕۆکەکان چەکیان گەیاندووتە بیاڤرا، بەڵام زانیارییە رەسمییەکان دەیانووت کەوا ئەوەی شەوان دەگاتە بیاڤرا هەمووی ئازوخەبوون، ئەو یارمەتیانەش هەموو لەژێر چاودێری تیمێکی خاچی سوور دەگەیشتنە بیاڤرا. خاچی سوور سەرپەرشتی ناردنی دەرمانەکانی دەکرد بۆ بیاڤرا، ئەوان ئاگادارنەبوون لە دوورەوە ئەو کارتۆنە گەورانە چی تێدا کە باردەکران، بەدڵنیاییەوە دەیانزانی شیری تۆز نییە، زۆریشی نەخایاند مەسەلەکان گۆڕان (کۆلۆنیل مارل)ی راوێژکاری سەربازی سەفارەتی فەرەنسی لە گابۆن کرابووە بەرپرسی خاچی سووری فەرەنسیش، بۆیەش شتەکان تێکەڵ دەبوون، راستییەکان دەشێوێندران. برنار کۆشنێرو هاورێیەکانی بەو فڕۆکانەش هاتوچۆیان کردووە کە باری چەکیان هەڵگرتووە، بۆیەش ئەو رۆژانە بەو شێوەیە باسی کاری دوولایەنی پزیشکانی خاچی سووریان کردووە:

(ڕەوشەکان بۆ ئێمە زۆر باش نەبوون، ئێمە بەوەش دڵمان خۆش نەبوو، ئێمە زۆر رقمان لەو جۆرە هەڵسوکەوتانە هەڵدەستا).

ئایا بەئاشکراو بەراشکاوی برنار کۆشنێر لەگەڵ هاولاتیانی بیاڤرا نەبوو...؟
ئایا ئەویش داوای ئەو چەکانەی نەدەکرد...؟

ئیمڕۆ کۆشنێر وا دەزانێت کەوا بەو شێوە دەکرا کارەکانمان راپەڕێنین، وا نەبووایە نەدەکرا گیانی بریندارەکان رزگار بکەین، مانەوەمان بە بوونی دەنگۆیەکی راگەیاندنەوە بەندبوو. ئەو جۆرە رەوشتە ببووە نیشانەیەکی بازرگانی، کە پاشان کۆشنێری پێ ناسرا.
ئەو لەودەمانە دەبووایە هاوار بکات، هەرایەک بنێتەوەو بڵێت کەوا نایجیرییەکان منداڵە بەستەزمانەکان دەکوژن، هاولاتیایە سڤیلەکان دەکوژن، کۆشنێر دەڵێت:

(من ناچاربووم بگەرێمەوە ژەنێڤ و لەوێ کۆنگرەیەکی رۆژنامەگەری سازبکەم. بنکەی لۆجستی خاچی سووری سویدی لە سانتا ئیزابیل بوو، لەوێ فرۆکەیەکم وەرگرت و بۆی دەرچووم، لەوێ بواریان نەدام لە پێش رای گشتی قسەبکەم، منیان ناچارکرد بگەڕێمەوە بیاڤرا).

****

یاخیبوونی خاچی سوور

ئەگەرچی لەسەر نەخۆشخانەکی ئوکیگوی ئاڵای خاچی سووریش هەڵدرابوو، رۆژێکیان هێرشێکی چەکدارانە دەکرێتە سەر نەخۆشخانەکەو تێدا چوار کەس دەکوژرێت لەوانە دوویان پزیشک و دووەکەی تریش پیاوانی کریستیانخوازبوون، هەر لەو هێرشەدا دوو کەسیش بە سەختی برینداردەبن. لەو رۆژەوە ئاستی پاراستن و پارێزگاریکردن لە تیمەکانی رێکخراوە خێرخوازەکان کەم دەبێتەوەو مەترسییەکان لە بیاڤرا لە سەریاندا زۆر دەبێت، بۆیەش کەسە گیانبەختکەرەکان نیگەران و بێزاردەبن، هەموو لایەک داوای سەلامەتی و پاراستنی گیانیان دەکرد، گوشارەکە لە ناو بارەگای لیژنەی دەوڵی خاچی سوور گەشەدەکات، ئەوەش پاش رووداوەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی و بۆ یەکەمجار کارمەندانی خاچی سووری دەوڵی هەڕەشەیان لێبکرێت و لە مەیدانەکانی کاردا یاخی دەبن و نارەزاییەکان توند دەبێت. لەسەر ئەو بابەتە کۆشنێر دەڵێت:

(خەمبارین بۆ ئەوانەی بوونە قوربانی، ئێمە لەسەر حەق بووین، دەبووایە قسە بکەین و ئەو مەترسییانە بەرای گشتی دەوڵی رابگەێنین، کە رووداوی کوشتن روویدا نەدەبووایە گوێ بدەینە کارە بیروکراتییەکانی خاچی

سوور، که ئاگرمان بەروودا دەتەقێندرایەوە ئەوان بێدەنگ بوون، نەدەبووایە رێکخراوەکە لەودەمانەدا دەستەوەستان بوەستن).

****

3

کۆشنێر لە پزیشکانی بێ سنوورەوە بۆ پزیشکانی جیهان لەوێشەوە بۆ وەزارەت

پاش ئەوەی دکتۆر برنار کۆشنێرو دکتۆر ریکامیی زۆر بەرگە دەگرن و هەناسەیان درێژبوو، زۆریش لەسەر بێدەنگبوونیان لەسەر خاچی سوور رادەوەستن، لە کۆتاییدا بڕیار دەدەن ئاگایی خۆیان لە کارەکان بڵاوبکەنەوە، ئەوەبوو پاش 15 رۆژ لە سەر لاپەرەکانی رۆژنامەی لۆمۆندی رۆژی 28ی ئوکتۆبەر ساڵی 1968 روونکردنەوەیەک بڵاودەکەنەوە. خاچی سووری فەرەنسی لە کۆبوونەوەی ساڵانەی خۆیداو لە رۆژی 24ی نۆڤمبەری ساڵی 1969دا ئەندامانی تیمەکەیان لە پیاڤرا رێز دەگرن، لەبەرئەوەی زۆر لە برنار کۆشنێر تووڕەن، بۆیە ناوەکەی ئەو لە رێزگرتنەکە دەردەهێنن. ئەوەش بەروونی و باشتر

لە وەڵامی پرسیارێک لە رۆژنامەیەک کە لە لیبروفیلی پایتەختی گابون بەناوی (فراتارنیتی ماتان) دەردەچێت ئاماژەی پێدرابوو، تێدا رۆژنامەنووسێک کە ناسنامەکەی خۆی ئاشکرا نەکردبوو، هەر ئەوەندەی نووسیبوو کەوا کەسەکە دکتۆر (ک) پزیشکێکی گەنجەو لە قۆناخی ساڵی پێنجەمیەتی لە کۆلیژی پزیشکییدا.

****

بێلایەنیەکی نەگونجاو

دیارە کەوا کۆشنێر هەموو راستییەکان بڵاودەکاتەوەو ئەوەی دەیزانی دەیڵێت، بەڵام ناوی خۆی نەنووسیوە، لەوێیدا بێلایەنی لیژنەی خاچی سووری فەرەنسی لە بەرنامەو کارە خێرییەکانی رەتدەکاتەوەو نووسیویەتی:

(دەبێ رۆژێک لە رۆژان سەبارەت بەبێلایەنی هەڵوێستی خاچی سووری دەوڵی لەکارنامەکانی خۆیاندا بچینەوە، لیژنەکە لەگەڵ رەوشەکانی ئەفریقیا نەدەگونجا، رەنگە لەگەڵ رەوشی ئێستای جیهانیش نەگونجێت).

لە وتارەکەیدا برنار کۆشنێر بەردەوامەو نووسیویەتی:

(ئەگەر هاوڵاتیانی بیاڤرا خۆیان چەکی خۆیان هەبووایە دەیانتوانی نەخۆشخانەکان بپارێزن، بەوەش برینداره‌کان گیانی خۆیان دەپاراست، سەیر بکەن دیارە کەوا نایجیرییەکان رێز لە رێکەوتنامەی ژەنێفی تایبەت بە خاچی سوور بۆ بریندارەکان و بۆ کارمەندی نەخۆشخانەکان ناگرن، دەبێ چاو بەو رێکەوتنامەیە بخشێنین، ئەوەش لە رووی مرۆڤایەتی و سەربازییەوە بانگەوازێکە بۆ ئیتلزامکردن بە یارمەتیدانی خەڵکی بیاڤرا).

دکتۆر (باسکال غربلتی یوسفیال) ئەوەی تیمی دووەمی پزیشکانی فەرەنسی بەرێوەدەبردو یەکێک بوو لەو دوازدە دکتۆرەی رێکخراوەکەیان دامەزراندووە، دەڵێت:

(لەناخەوە لەگەڵ بیاڤرا هاوسۆزبووین، من لە هەموویان زۆرتر سۆزداریان بووم، لەوبەری نایجیریاش تیمی تر هەبوون، ئەوان هاورێیە سویدییەکانمان بوون، ئەوانیش کارکەربوون، من ئەودەمانە ویژدانم ئارام بوو، وەک چۆن حکومەتەکەمان لەو کیشەیەدا دەستی هەبوو، بەڵام کەس لە ئێمە کەسی لایەنگیر نەبوو، ئێمە چاوەڕوانی ئەو یارمەتیانەمان دەکرد کە شەوانە لە لیبروفیلی گابۆنەوە دەگەیشتە لامان، زۆریش دەمانپرسی بۆچی کاری زۆرتر ناکەن...؟ ببوورن من ئێستا وەک دکتۆرێک دیارنیم، من دەمپرسی بۆ زۆرتر یارمەتیەکان

ڕەوانە ناکەن، هەروەها دەمانووت چەکیان بۆ دابین بکەن، بەوەش دەتوانن بەرگری لە خۆیان بکەن).

****

هەڵمەتێکی ڕاگەیاندن لە بەرژەوەندی بیاڤرادا

بەدرێژایی ساڵی 1969دا میدیای فەرەنسی تەژی لێدوان و بانگەوازبوو، هەڵمەتەکە بە روونی لە قازانجی بیاڤرابوو، کۆشنێر لە ساڵی 1968 لیژنەیەکی بۆ دژایەتیکردنی قڕکردن لە بیاڤرا دامەزراندبوو، کۆششی دەکرد نارەزاییەکان دژ بەو کارە هۆڤیانە بەردەوام بێت. کەواتە کۆشنێر کەوتە ناو ئەو ستراتیژییە راگەیاندنە کە جاک فوکار چوارچیوەکەی دارشتبوو.

سەبارەت بە رژێمی (ئوجوکو) کاتەکە ناسک بوو، چونکە ململانێیەکە قاڵبێکی ئایینیشی وەرگرتبوو، فیدراڵییەکان موسلمان بوو، ئەوان لە دەزگاکانی راگەیاندنەکانی خۆیاندا دەیانگووت ئێمە بیاڤرا دەخەینە بەر ئایینی ئیسلام، لەولاشەوە بیاڤرا وڵایەتێکی کریستیان بوو، لە زۆر کەنیسەکانی خۆرئاوا گەورەکان کۆمەک دەکراو یارمەتی دەگەیشتێ، بەڵام کەنیسەکان چەکیان دابەش نەدەکردو پێویستییە گەورەکانیانیشیان پێ نەدەبەخشین.

بەو شێوەیە بەرپرسە بیاڤراییەکە (بادی داڤیس) باسی رەوشی خۆیانی کردبوو، کە وتبووی:

(بەو شێوەیە زاراوەی قڕکردنمان داهێنا، بەوەش کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیمان لە ئازارو ژانەکانمان هوشیارکردەوە).

****

برسیەتی دەگۆڕێت بە چەک

بەرژەوەندییە ئیستخبارتیەکانی فەرەنسی لە دەزگاکانی راگەیاندندا رۆڵێکی مەزنی بینیبوو لە گەیاندن و فۆرمەلەکردنی زانیارییەکان. وەک چۆن (داڤیس ببرد) دەگێڕێتەوە:

(یەکەمجارە لە مێژووی جەنگدا برسیەتی کراوە بە چەکێک لە شەڕەکاندا).

لە مەیدانیشدا هەریەک لە (مارکبراس بیاڤران) یان (ئوفرسیا براس) مشووری رۆژنامەنووسەکانیان دەخوارد، لە دیدی ئەوانەوە بەرگری شەڕکەرەکان و قوربانی هاوڵاتیانیان دەبینی، بۆ ئاسانکردنی کاری رۆژنامەنووسان دەسەڵاتدارەکان بەیەکەوە کۆیان دەکردنەوە، سەدان کەس لەبەر برسیەتی دەمردن و چاوەڕوانی نیگای میدیاکانیان

دەکرد، تا گیاندەرچوون و رۆحدانەکانیان ببینن و وێنەیان بگرن. لەودەمانەدا دەزگاکانی راگەیاندن سەرقاڵی دادگاییکردنی تاوانبارە نازییەکان بوون، لەوانە کێسی (ئیشمان)ی ساڵی 1961و کێسی (فرناکفۆرت)ی ساڵی 1965.

زۆریان کارەساتی بیاڤرایان بە کۆمەڵکوژیی جوولەکەش دەشوبهاند، تا وای لێهات دەزگاکانی راگەیاندن ئیبوویەکانیان بە جوولەکەی ئەفریقیا ناودەبرد. ئەوەی ئێستا ئێمە باسی دەکەین، لە چەندین لێدواندا باسکراوە، لەوانە لە تۆمارێکی بەڵگەنامەیی کە لەلایەن (جویل کالمات)ەوە بەرهەم هێنرابوو، هەست پێدەکرێت، کە زاراوەی قڕکردنیش تێدا بەکارهاتووە لەسەر داوای بەرژەوەندی ئیستخباراتی فەرەنسییەوە بووە. ئەوان داوایان لە هاورێیە ژوورنالیستەکانیان کردووە کەوا وشەی قڕکردن لە ناوەرۆکی راپۆرتەکانیان بەکاربهێنن، بۆیەش ئەو وشەیە لە هەموو جیهان دەنگ دەداتەوەو زۆرتر دەناسرێت. بەوەش هەواڵەکانی بیاڤرا ببوونە سەروتاری سەرەکی هەموو ئاژانسەکانی هەواڵ لە جیهاندا.

****

زاراوەی جینوساید

لە سپتەمبەری ساڵی 1969دا لیژنەکەی برنار کۆشنێرو کۆمەڵەی فەرەنسا _ بیاڤرا کە وەزیری پێشوو (رۆبرت بۆرن) سەرۆکایەتی دەکرد یەک دەگرنەوە، ئەگەرچی لە دەرەوە زۆر کۆمەکی یاخیبووەکان درا، یاخیبوونەکەی بیاڤرا لە 10ی ینایری ساڵی 1970 کۆتایی پێ دێت و هێزەکانی لاگۆس دەگەنە شاری یولی.

کۆشنێر لە ستوونەکانی رۆژنامەی لۆنۆفیلدا کە رۆژی 19ی ینایرا دەرچووبوو رووداوەکەی بە هۆلۆکۆست ناوبردبوو، لەوێیدا پرسیبووی:

(چۆن قبوول دەکرێت دوو ملیۆن کەس بکوژرێت...؟ دەزانن لە مێژووی هاوچەرخدا کۆمەڵکوژییەکەی بیاڤرا پاش کۆمەڵکوژی جوولەکەکان دێت).

لەو لێدوانەدا بۆمان روون دەبێتەوە کەوا کۆشنێر زووتر بڕیاری هەڵوێستێکی لەسەر ئەو پێشهاتانەی بیاڤرا دابوو، بۆ نمونە، پشتیوانیکردن لە بەرەی نیشتیمانی رواندی کە (بۆل کاگام)ی دیکتاتۆر سەرۆکایەتی دەکرد. ئان ڤالیس گوتوویەتی:

(بیاڤرا بۆ کۆشنێر وەک ڤییتنام وابوو).

لە کێشەو ئاڵۆزییەکانی بیاڤرادا چەندین نیشانە دەرکەوتن، یەکەمیان دەستەواژەی قڕکردن بۆ پشتیوانی میللی پەیدابوو، هەروەها لایەنی مرۆڤایەتی و سەربازییش تێکەڵبوون، ئەوەش بواری سازکرد پرۆسەی دەستێوەردان

بێتە ئاراوە. کۆشنێر پیاوی سەردەمەکە، باش لە مەسەلەکان تێگەیشتبوو، دەیزانی دەزگاکانی راگەیاندن چ رۆڵێک لەو مەیدانەدا دەبینن، زۆریش وریابوو لەوەی کە هەرایەکەی میدیا چ دەخوڵقێنێت. لەو رۆژەوە کۆشنێر فێربوو ئەو زانیاری و چالاکییە مرۆییەکان لە کاری سیاسی بەکاربهێنێت، بەوەش گەیشتە ئەوەی پۆستێکی وەزاری وەرگرێت، هەر لەو رۆژەوە کۆشنێر ئامانجی بوو ببێتە کارەکتەری سەرەکی و دیاری ناو زوومی کامیراکان، چ لەژێر چەتری رێکخراوی پزیشکانی بێ سنوورەوە یان بە هۆی رێکخراوی پزیشکانی جیهانەوە، بۆیەش بەردەوام لە دەزگاکانی میدیا ئامادەیی هەبوو، بەردەوامیش باسی کارەساتەکانی کردووە، زۆریش ئازابووە لە تێوەگلاندنی دەزگاکانی دەوڵەت لەو رووداوانەدا.

****

لەدایکبوونی ریکخراوی پزیشکانی بێ سنوور

رۆژنامەی پزیشک تونوس لە رۆژی 23ی نۆڤمبەری ساڵی 1971دا بەناوی رۆژنامەنووس (فیلیب بارنیی)یەوە داوای لە هەموو پزیشکان کردبوو کۆبوونەوەیەک بکەن. ئەگەرچی داوەت و پەیامەکە زۆر روون نەبوو، بەڵام هەموو ئاراستەی رووداوەکانی گۆڕیبوو، کە تێیدا هاتبوو:

(داواکارین دکتۆرە فەرەنسییەکان ئەوانەی خۆبەختەکەری فریاکەوتنن، ڕێکخراوێک بۆ خۆیان و راپەڕاندنی کارەکانیان دامەزرێنن).

جاک بیریس کە یەکێک بووە لە دامەزرێنەرانی ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور دەگێڕێتەوە کەوا:

(پەیامەکە دیارو روون نەبوو، بەڵام هەستێکی تایبەتی تێدابوو، ئێمە ویستمان دکتۆرەکانی بیاڤرا بەیەکەوە کۆبکەینەوەو ئەوانە بکەینە ناوکی ڕێکخراوەکە، ئیشەکەمان لەوە دەستی پێکرد).

سەرۆکی گۆڤاری تونوس (ریموند بورال)و (فیلیب بارنیی) بیرۆکەی کۆکردنەوەی دەستەیەک پزیشکی فریاکەوتنیان گەڵاڵەکردبوو، سەرەتا ناویان نابوو (فریاکەوتنی پزیشکی فەرەنسی)، بورال ئەو رۆژەی باش لەبیرە کە دیمانەی کۆشنێری کردبوو، ئەویش داواکاربووە بێتە ناو ڕێکخراوەکەیان، ئەو وتبووی من زووتر لە بیاڤراش کارم کردووە، دەتوانێت زۆر لە هاوڕێیەکانیشی بێنێتە ناو ڕێزی ڕێکخراوەکە. لە رۆژی 22ی دیسمبەری ساڵی 1971 لە بارەگای گۆڤارە پزیشکییەکە دکتۆرە کارەکەرەکانی بیاڤرا لەگەڵ دەستەی گۆڤارەکە کۆبوونەوە، لەناو دانوستانی کۆبوونەوەکەدا ئامادەبووان لەناکاو بیرۆکەی ئەوەیان بۆ هاتبوو کەوا ناوی ڕێکخراوەکەیان شیاوو باش نییە، لەئەنجامدا بڕیاردرا ناوەکەی بکەنە پزیشکانی بێ

سنوور، بڕیارەکەش وەک باسکراوە لەسەر پێشنیاری کۆشنێر نەبووە، بەڵکو فیلیب بارنیی ناوەکەی هەڵبژاردووە، پاش ئەوەی چەند نامەی بۆ هەموولایەک ڕەوانەکردووە، ئەوەش ڕاست نییە کەوا کۆشنێر بەڵگەنامەی ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنووری نووسیوەتەوە، بەڵکو ئەوەشیان لەلایەن بارونییەوە بووە، بۆیەش لەو بارەوە نووسیویەتی:

(من بەیانەکەم نووسیوە، ماوەی نووسینەکەش تەنها دە دەقەی ویستووە، چونکە بنچینەو مەبەستەکانی دامەزراندنی ڕێکخراوەکەم زۆر لەبەرچاو بوو، دەمزانی ئامانجەکە چییە).

بەڵام کۆشنێر بە (ئان ڤالیری) وتووە کەوا دەستەی پزیشکەکان بەڵگەنامەی دامەزراندنەکەیان نووسیوە. لە ڕۆژی 3ی ینایری ساڵی 1972دا بارینی بەڵگەنامەی بوونی ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور بڵاودەکاتەوە، لە سەرەتای دەستبەکاربوونی ڕێکخراوەکە دوو نیگای کارکردن و بەرنامەڕێژی لەلایەن دکتۆرەکانی بیاڤراو دەستەی گۆڤارەکەی تونوس هەبوون.

****

جیاوازی لە بۆچوونەکاندا

دەستەی یەکەم لەگەڵ ئەودا بوون دەستەیەک لە پزیشکانی فریاکەوتن دوور لە رێورەسمی بیروکراتی یان بە پشتیوانیکردن رێکخراوێکی کارسازو دیار بۆ جێبەجێکردنی چەند کارێکی گچکە دامەزرێنن، بەڵام دەستەی دووەم لەگەڵ ئەوەدا بوون بەرنامەرێژییەکی دوور مەبەست و هەناسەدرێژ بۆ ئەو مەبەستە دامەزرێنن، کە لە لیژنەی دەوڵی خاچی سووری بکات.

کۆشنێریش لەگەڵ ئەوەدا بوو تیمێکی تایبەت بۆ دەستەیەک پزیشک دامەزرێنن، کە بەلەز بگەنە شوێنەکان، کە رۆژنامەنووسانیش ناتوانن بگەنە ئەو شوێنانە، بە مەرجێک ئەندامانی دەستەکە جانتای فریاکەوتنیان لەشان بێت، هەر ئەو دەستەیە مەرجی ئەوەیان تێدا بێت هەموو گاڤێ ئامادەبن بگەڕێنەوە پاریس بۆ گەیاندنی دیمەنەکان و شاهید حاڵیش بن لە رەوشی ناوچە گرژداره سەختەکان، ئازایانەو ئازادانە هەموو راستییەکان ببێژن. لەگەڵ کارکردنی رێکخراوەکە چەندین بۆچوونی کارکردن و بەرنامەسازی گەڵاڵە دەبوو، لەوانە رەوتەکەی کۆشنێریش. لەناو کۆمەڵەی گشتی پێشووی پزیشکانی بێ سنوور لە رۆژی 7ی مایوی ساڵی1970دا کۆشنیر خۆی لەگەڵ دەستەیەکی ژمارە کەم دۆزیوەتەوە، ئەوانەش بۆیان نەدەکرا بۆچوونەکانیان بچەسپێنن، بۆیە ئەو دەست لەکار دەکێشێتەوەو لە مانگی ینایری ساڵی 1980دا رێکخراوی پزیشکانی جیهان دادەمەزرێنێت، کە بەرنامەکەی لەسەر سێ تەوەر پێکهاتبوو، وەک (بگەنە ئەو شوێنانەی کەسی تر زووتر بۆی نەچووبن، ئامادەبن کاری خۆبەختکەرانە بکەن،

بەلەزو بەزیندوویی دیمەنە بەژانەکان بگەیێنە دەرەوەی مەرگەساتەکە).

****

لەنێوان سربییەکان و هوتوکاندا

چۆن لەگەڵ هوتوکان لە رواندا مامەلەکرا، لەشەڕەکانی بەلقان بەهەمان شێوە مامەلەیان لەگەڵدا کرا، کۆشنێر لەو دوو حاڵەتەدا رۆڵی زۆری بینیبوو لە ریسواکردنی ئەو میللەتانەی کۆمەڵکوژییەکانیان ئەنجامدابوو، ئەوانی بە نازییش شوبهاندبوو. ئەو رۆڵەی لە یوگۆسلاڤیا بینیبووی بۆ دوارۆژ کاریگەری هەبوو لەسەر کاروانی سیاسی ئەودا. لە هەشت مانگەی حکومی (بیریگوفوی)یدا لە سەرایيڤۆ، سەرۆک فرانسوا میتران زۆر لە رۆڵی کۆشنێر لەوێ رازی بوو، بۆیە متمانەی تەواو لەو بەدەست دەهێنێت، تا گەیشتە چەند پۆستی باڵاو بووتە دووەم وەزیری دەرەوە کە دەستی بگاتە هەموو دۆسێیەکان. کۆشنێر کە بووە کەسی بەنازی سەرۆک توانی فەرەنسا بەرەو دۆسێیەی سۆماڵیش ببات، ئەگەرچی وەزیری بەرگری ئەودەمانەش (بییر جۆکس) بەو بڕیارە رازی نەبوو. ئەو توانیبووی ئیلتزامی فەرەنسا بە ئەفریقیاو کارنامەکانی بکاتە واقیع.

من لێرەوە لە ئەفریقیا دوور دەکەومەوەو بەرەو کارو چالاکییەکانی کۆشنێر دەچم بەرەو بەلقان. لەساڵی **1988** سەرۆکی ڕێکخراوی پزیشکانی جیهان وەک ڕێزگرتن و ستایشکردن بە پۆستی سکرتێری دەوڵەت بۆ کاروباری مرۆیانە، ئەوەش خەڵاتی ئەوەبوو کەوا ئەو پێش هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی پشتیوانی ئاشکرای لەو کردبوو. کۆشنێر بۆ ئەوەی سەرنجی دائیرەی وەزارەتەکەی بۆ لای خۆی راکێشێت هەموو چالاکییەکان و کارەکانی بواری چالاکی مرۆیی خستبووە ژێر دەسەڵاتی خۆی، وەک ئەوەی خۆی سەرۆکی هەردوو ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوورو پزیشکانی جیهان بێت.

****

ئەو بە پاوانکردنی کارە مرۆییەکان تاوانبار کرابوو

لە یولیۆی ساڵی **1990** سەرۆکی ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور (ڕۆنی برومان) کۆشنێری بەوە تاوانبارکردبوو کەوا ئەو کۆشش دەکات کۆنترۆڵی هەموو بەرنامە کارەکانی مرۆیی دەکات، بۆیەش بۆ کەناڵی پزیشکی تایبەت (کەناڵ سونتی) قسەی کردبوو، لەوێ پاش بۆمەلەرزە گەورەو کارەساتەکەی پاش ڕووداوەکە، سەبارەت بە گەشتەکەی ئەو بۆ وڵاتی ئێران وتبووی:

(کە وەزیرێک لە شوێنی رووداوەکە دەبینین کە هاوشانی پیاوەکانی فریاکەوتنی فەرەنسی ئامادەیە، دەڵێن ئەوەیان تەواوو بەسە، ئێمە سنوورەکانمان بەزاند، ئێمە کارنامەکەمان سەربەخۆیە، هەموو ئیلتیزامەکانمان دوورە لە سیاسەت، بۆیەش زۆر نامەعقولە کارەکانی رێکخراوەکەمان بکرێتە کارێک بە فەرمان و داوای حکومەت هەڵسوڕاوبێت، ئەوەیان مەعقولە نییە).

ئەو رەوشت ئەو دەربڕینانە زۆر لە چالاکوانەکانمان لە بواری مرۆیی و فریاکەوتن نارەحەت دەکات، بەتایبەتی لە رۆژانی شەڕەکانی کەنداو، کە سکرتێری دەوڵەت پاش کۆتایی هاتنی مۆڵەتەکەی هێزەکانی هاوپەیمانان، ئەو لە وتارێکیدا کە لە رۆژنامەی لۆمۆند لە رۆژی **16**ی ینایردا بڵاویکردیتەوە ئامارژەی بەو رامانەی خۆی دابوو. ئەو لە وتارەکەیدا تیشک دەخاتە سەر بوونی چوارچیوەیەکی نوێ سیاسەتی دەرەوەی فەرەنسی، کە لەسەردەمی (رۆڵان دۆما)دا واقیعی بوو.

با لە بواری بیردۆزییدا بچینە ناو بواری پراکتیکدا، سکرتێری دەوڵەت لە سیاسەتی دەرەوە لە کوردستان پێوەری نوێی پەیرەو کردبوو. لەوێ لەژێر چەتری رێکخراوی فرنسا لیبریتی کە دانیال میتران سەرۆکایەتی دەکرد سیاسەتێکی نوێی دەرەوەی بەرجەستەکردبوو. کە لەسەر سنووری عێراق تورکیاو لە پرۆسەیەکی فەرەنسی ئەمریکییدا بەشداربوون، کە تێدا ئازووخەو خواردەمەنییان لە ئاسمانەوە بۆ پەنابەرو ئاوارەکانی

سەرسنوورو ناو خاکی عێراق فڕی دەدایە خوارەوە. ئەو کارەش بە فڕۆکەی جۆری (ترانسال سی 160) دەکرا، کە باری 11 تۆنیان هەڵدەگرت، خواردنەکەش بۆ ئەو ئوردوگایە بوو کە نزیکەی 60 هەزار ئاوارەی لەناو تورکیا تێدابوو، هەروەها بۆ 250 هەزاری کەسی تری ناو عێراقیش خواردەمەنیان فڕێ دەدایە خوارەوە. ئەو چالاکییە مرۆیانەش لە بنکە سەربازییە ئەمریکییەکەی ئەنجرلیکی ناو تورکیاوە ئاسانکاری بۆ دەکرا. کە (گزافیی ئیمانویل) لە پاش کۆشنێر ئەو پۆستە وەردەگرێت، بە نارەحەتی باس لەو رەفتارانەی ئەو دەکات، کە ئەودەمانە ئەو سەرۆکی شەرەفی رێکخراوی پزیشکانی بێ سنووربوو.

****

4

ئەگەر سیاسییەکان بڵێن ئێمە بێجگە لە سیاسەت، ئیشی تریش دەکەین درۆ دەکەن!

ئیمانویلیی رامانی خۆی لە وتارێکی رۆژنامەی لۆمۆندی رۆژی 10ی مایۆی ساڵی 1991 چڕ دەکاتەوەو باس لە مەسەلەیەک دەکات کە ناوی نابوو (کۆتایی جیهان) بڵاودەکاتەوە، کە باس لەو حەشاماتە دەکات کە لە گوندی (کورکورکا) کۆدەبێتەوە، ئەو دیمەنە جەرگبڕە نیشانی ملیونەها بینەری جیهان درا، دیمەنەکانی گەورەیی کارەساتەکە لەگەڵ نمایشێکی یارییەکانی سێرک نیشاندەرا، ناوی (خنکانی میللەت)یان لێنابوو.

ئەو فیستیڤاڵە ریکلامێکی زۆری بۆ سازکرابوو، دیارە دیمەنەکانی کارەساتە گەواهی ئەوە بوون زۆر بایەخ بە مەسەلەکە بدرێت، بەڵام کۆنە برادەرەکەی برنار کۆشنێر، ئەو یەکە میدیایەی شوێنەکە، کە بە ئامادەبوونی هەموو دەزگاکانی راگەیاندنی جیهان، بۆ گەیاندنی هەواڵ و کارەساتی گەورەی رووداوەکەو کۆمەک دابەشکردنەکانی دەکرد، بەو جۆرە قسەی کردووە:

(دەسەڵاتدارانی تورکیا زۆر بەخشندەبوون، ئەگەرچی ڕێگاکانی گەیشتن بە هەرێمەکە زۆر نالەبارو خراپ بوون، ئەوان توانیان سینییەکی چەماوەیی ئامادە بکەن کە لە ماوەی تەنها **24** سەعاتدا شوێنەکەیان کردە مەڵبەندێکی میدیایی دەوڵی، کە بتوانن هەواڵ و وێنەکانی ئەو **4500** هاوڵاتییە بگاتە هەموو گۆشەیەکی جیهان، چ بە پەخشی تەلەڤزێونی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، یان بە تەلەفۆنەکان، بە فاکسەکان بە تیلیفاکسەکان هەموو کارکەربوون بۆ گەیاندنی کارەساتەکە بە هەموو گۆشەیەکی جیهان، وێنەکان جوان دەردەچوون، دەنگەکان باش بوون، کارەکانی مکیاژو مۆنتاژ بە ئامێرەکانی سەر بە تۆڕی سی ئەن ئەن دەکرا، کە بەردەوام ئەوانیش ڕاپۆرتەکانیان دەگەیاندە سالۆنەکانی نووسین و سازکردنی هەواڵەکان. ژوورنالیستان مەرگەسات و ژانەکانی ئاوارەیی کوردەکانیان لە کورکورکا دەگەیاند، لەوەدەمانە تۆڕەکانی ساتل شوێنەکەی بە شارستانیەت و جیهانی ڕووی بەرامبەریان دەگەیاند.

****

کۆمەکە کوشتارەکە

ئەو دیمانەی لە تەلەڤزیۆنەکان نیشاندەدرا، هیمای هاوکاری و پشتیوانی بوون، کە لە ئوردوگاکان یان لەناو خیوەتەکان یان لەناو ئوتومبێلەکان و لۆرییەکان و لەناو ڕێگا تەنگەبەری هەورازەکانی شاخەکان گیرابوون، ئەو دیمەنانەبوون کۆمەڵگەی دەوڵیان هەژاندو کاروانی کۆمەکیان بۆ بەڕێکردن، دەستی مرۆیانەیان بۆ درێژکردن. بۆ دابینکردنی سەلامەتی گەیاندنی پێویستیەکان فڕۆکە جەنگییەکان ناوچەکەیان دەپاراست و بواریان ئاسان دەکرد فڕۆکەکانی جۆری ئارکۆل زەخیرەو خواردەمەنییەکانیان بۆ فڕێ بدەنە خوارەوە.

زۆر لە کارتۆنەکانی خواردەمەنی کە قودییان تێدابوو بە چەتری پەڕەشووت بەسترابوون، هەندێ جاریش پەڕەشووتەکان لە ئاسمانا نەدەکرانەوەو هاتنە خوارەوەکە تێکدەچوو، هەندێ جار خواردەمەنییەکان دەکەوتە ناو سەربازە تورکەکان، یان ناو ئوردوگای خەڵکە هەڵاتووەکان، بۆیەش پیاوەکان و گەنجە هەرزەکارەکان پێشبڕکێیان دەکرد بۆ وەرگرتنی زۆرتر زەخیرەو خواردەمەنی ئامادە، هەندێ جاریش ئەو خواردنە دەکەوتنە ناوچە مینکراوە ترسناکەکانیش. کە ئازووخەکان لە ئاسمانەوە فڕێ دەدران، ڕوویداوە کە بارەکە کەوتووتە سەر سەری خەڵکەکەو کەسانێکی بێ بەختی بەرکەوتووەو کوشتوویەتی، ئەگەرچی دەکرا ئەو بارەو ئەو یارمەتیانە بە لۆری بگاتە شوێنەکان، چونکە پیاوانی میدیا بەئاسانی بەو ڕێگایانەوە دەگەیشتن، بەڵام بەردەوام لە فڕۆکەکانەوە فڕێ دەدرانە خوارەوە. ئیمانویلیی بەو شێوەیە باس لەو ڕۆژو لەو ساتانەی کردووەو وتوویەتی:

(کە خواردەکانمان لە ئاسمانەوە بۆ فڕێ دەدانە خوارەوە، بەوە ناڵێن یارمەتی و کۆمەک، چونکە شێوەی فڕێدانەکە لەوە دەچوو ئەو خواردنە بۆ ئاژەڵان فڕێ دەدرێن. کە لە سەر دابەشکردنی خواردنەکان دەبووە شەڕو ناخۆشی، ناوم لەوە نەنا یارمەتی، کە لە کاتی دابەشکردنەکە دەکەوتنە گیانی یەکتری ئەوە یارمەتی و دەسگرتن نەبوو، پرۆسەی یارمەتی و فریاکەوتن گوتارێکی سۆزداری نییە، ئەوەیان پرۆسەیەکی براگماتی سنوورداری روون بوو.

تیمەکانی پزیشک و برینپێچەکان لەگەڵ بەرپرسەکانی تری ئەو پرۆسەیە، بە شان و بە دەستی خۆیان بیری توالێتیان بۆ خەڵکەکە هەڵدەکۆڵی، ئاسانکارییان بۆ هەڵگرتنی پاشماوەکانیان دەکرد، ئەوانیش خۆیان خاوەن پاشماوەکانیش هیچیان نەدەکرد، دیارە کەوا هیچ حکومەتیش ئەوەی پێ جێبەجێ نابێت ئەگەر لە نزیکەوە نەبێت، ئەگەر دەستی نەگەیشتە ناوچەکە، بۆیە هەندێ کەس لەگەڵ ئەوەن کە کارێکی هۆڤیانە لەگەڵ ئەو پرۆسانە بەکاربێت، دیارە ئەو کارانە بەبێ هێز ناکرێت، زووتریش ئەو کارانە بە مافی دەستێوەردانەوە کراوە، بەو جۆرەش پرۆسەکە کارەکانی بەڕێوە دەڕویشت.

****

سیاسەتمەدارەکان بێجگە لە سیاسەت هێچی تر ناکەن

ناکرێ گاڵتەمان بە وشەی مرۆڤایەتی بێت، ئەو کارە مرۆیانە بە سەربازەکان ناکرێت، ئەوان وەک سیاسەتمەدارەکان نین، سەرباز هەر ئەوەندە دەزانێت فەرمانەکان وەک خۆی جێبەجێ بکات، فەرمانەکان بە خۆشەویستی و ئازایانە رادەپەرێنن، ئەوان کەسی گوێرایەڵن، سیاسەتمدارەکان تەنها سیاسەت دەکەن، ئەگەر بڵێن ئێمە کاری تریشمان پێدەکرێت، ئەوانە درۆ دەکەن. رێکخراوە ناحکومییەکان و رێکخراوەکانی سەر بەنەتەوە یەکگرتووەکان دەتوانن بگەنە شوێنەکان و دەستیان دەڕوات، ئەوەشیان لەسەر فەرز دەکرێت، ناکرێ مرۆڤ خۆی لەسەر کەسانی تر فەرز بکات، ئیشەکە بەندە بە شەرەفی مرۆڤ و رێزگرتن، ئەو مەرگەساتەش هەرگیز فیستیڤاڵ نەبوو، مەرگەسات بوو.

دوور لە هەڵوێستێکی ئاشکرا، کە لە رۆژنامەی لۆمۆند پێش 17 ساڵ بڵاوکرایەوە، لە پێش پەردەکانی وەزارەتا، شەڕێکی دژوار لەنێوان کۆشنێرو نەیارەکانی لە کیدروسییی و وەزارەتی بەرگرییدا لەئارادابوو، لەودەمانە ئیمانویلیی بە دزی باسی گیان لەدەستدانی ئەو کەسانەی دەکرد کە لەئەنجامی کەوتنە خوارەوەی بارەکانی خواردەمەنی لە فڕۆکەکانەوە دەکرد، سەربازەکان و یاوەرەکانیان ئەوانەی لە بەرژەوەندی ئیستخباراتیدا

کارکەرن بەروونی بۆچوونی خۆیا خستووتە روو، کەوا لەکاتی فڕێدانی بارەکان لەو فڕۆکەکانەوە دەیان هاولاتی بە بارەکان کوژراون. بەو بیانوویانەو بە وانەی ئیمانویلیی بانگهێشتی بۆ دەکردن، کارەکانی فریاکەوتن لە کوردستان راوەستاو کۆشنێریش لە وەسایەتی وەزارەتی ناوخۆدا دەگوازرێتەوە وەزارەتی دەرەوە. (ماری بییر سابیتل) لە رۆژنامەی لۆمۆندی رۆژی **25**ی مایۆی ساڵی **1991** نووسیبوی:

(سکرتێری دەوڵەت کۆشنێر لەودەمانەی لە وەسایەی وەزارەتی ناوخۆبوو، رای لەسەر چەندین هەڵوێستی فەرەنسا سەبارەت بە کێشە دەوڵییەکان باش نەبوو).

چەند هەفتەیەک بوو هاوپەیمانان هێزەکانیان بەناوی بەشداریکردن لە گەیاندنی کۆمەکی مرۆڤایەتی گەیشتبووە ناو کوردستان، قەدەر وایکرد گۆڕانکاری لەو وەزارەتە بکرێت کە ماوەیەک بە کۆشنێرەوە وەنووسابوو، کە ببووە (ئەسپەکەی تەراودە)و بەردەوام سیاسەتی دەرەوەی فەرەنسی ئیعتمادی پێکردبوو. ئەوەی شایانی باسە کۆشنێر لەودەمانەی لە عێراق ئیتلزامی هەبوو، لە کۆمەکی قوربانییەکانی سەدام حوسیندا دەستبژێری دەکرد، لەودەمانەدا ئەو تەنها لایەنگیری کوردەکانی کردووە، یەک وشەی لە بەرژەوەندی قوربانییە شیعەکان نەکردووە، ئەگەرچی ئەوانیش بە هەزارەها کەس بوونە قوربانی رووداوەکەو زۆرداری رژێمەکە.

****

بەرنامەیەکی تر لە کۆنە یۆگۆسلاڤیادا

مارشال تیتۆ لە رۆژی 4ی مایۆی ساڵی 1980 و پاش مانەوەی 35 ساڵ لەسەر فەرمانڕەوایی فیدراڵی یۆگۆسلاڤیا کۆچی دوایی دەکات، ئەویش لە شەڕەکانی دووەمی جیهانیشدا رۆڵی تێدا گێڕابوو. پاش مردنی ئەو کۆمارەکانی ئیشتراکی یۆگۆسلاڤیاو بەتایبەتی سربییەکان گردببوونەوە، کەپاشان لە سەرکردایەتی (سلوبودان میلوزوفیتش) لە مایۆی ساڵی 1989 تا ئوکتۆبەری ساڵی 2000دا مایەوە.

پێشەوای نیشتیمانی سربییەکان (میلان بابیک) نەوتی بە ئاگرەکە داکردو کە لە رۆژی 28ی فبرایردا سەربەخۆیی سربی کرایینای راگەیاندو کە سنووری کۆمارەکەشی دەگەیشتە کرواتیا، پاش ئەو بەیانەو لە بەهاری ئەو ساڵەدا شەڕو ناکۆکییەکان گەرم دەبێت، لەئەنجامدا هەردوو وڵاتی سلۆڤییناو کرواتیا سەربەخۆیی خۆیان راگەیاندو لە فیدراڵیەتی یۆگۆسلاڤیادا جیادەبنەوە، پاش ئەوەی بەپێی دەستوورەکەیان ریفراندۆمیان لە رۆژی 25ی یونیۆی ساڵی 1991 سازکردبوو، زوو وڵاتەکانی ئەڵمانیاو نەمساو فاتیکان ئیعترافیان پێدەکەن، پاشانیش وڵایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش ئیعتراف بە دەوڵەتی کرواتیای نوێ دەکات. پاش 24 سەعات لە راگەیاندنی

سەربەخۆییەکەی سلۆڤیناو کرواتیا سوپای فیدراڵ کە لە هاوڵاتیانی سرب و مونتی نیگرۆ پێکهاتبوو کۆششیان کرد بەهێزو بە سوپاکەیان چوارچیوەی فیدراڵییەکە راگرن، کە تێدا شەڕی خوێناوی لەنێوان هێزە میللییەکانی سەربەخۆیی و هێزەکانی فیدراڵی روویدا. یەکێتی ئەوروپی لە رۆژی **27ی** ئۆگستی ساڵی **1991** لیژنەیەکی پێداچوونەوەو چارەسەرکردنی بە سەرۆکایەتی (روبیر بادانتر) پێکدەهێنێت، پاش دەراسەتی دۆسێیەکە بە قووڵی لیژنەکە دەگاتە ئەو راستییەی کەوا فیدراڵییەکەی یۆگۆسلاڤیا بەرەو هەڵوەشاندنەوە دەچێت، بۆیە وا باشە ئیعتراف بەو دوو وڵاتە جیابووە بکەین. لەو رووانگەوەو لەبەر رۆشنایی راپۆرتی لیژنەکە یەکێتی ئەوروپی دان بە شەرعیەتی ئەو دوو وڵاتە نوێیە دەنێت، ئەوە شەهادەش وەفاتنامەی فیدراڵی یۆگۆسلاڤیای دەگەیاند.

****

گەمارۆی سەراییڤۆ

لەودەمانەدا سربییەکانی کۆمارەکانی فیدراڵ بە سەرۆکایەتی کەسایەتی نیشتیمانپەروەرەکەیان (رودوڤان کارازدیتش) کۆدەبنەوەو چوارچیوەیەک بۆ خۆیان سازدەکەن، بۆیەش سەرۆکی کرواتی (فرانگو توجمان) داوا

دەکات هەموولایەک بەرەو سوپاسازکردن بێنە مەیدان و بەرووی پرۆژە مەزنەکەی سربییەکان بوەستن، کە سربییەکان بەئاشکرا بانگهێشتیان بۆی دەکرد.

لە رۆژی 29ی فبرایری ساڵی 1992 نۆرەی بۆسنەو هزرەگۆڤیینا هات داوای سەربەخۆیی بکەن، رێژەی 63% هاوڵاتییەکانی بۆسنی پشتیوانییان لە سەرکردەکانیان بۆ راگەیاندنی سەربەخۆیی وڵاتەکەیان لە یۆگۆسلاڤیای فیدراڵ راگەیاند، کە 43% لەو هاوڵاتیانە موسلمان بوون، کرواتەکانیش رێژەی 17% یان پێکدەهێنا، بەڵام سەربییەکانی ئەو وڵاتە دەنگیان دژ بە سەربەخۆییەکە دابوو. کۆمەڵگەی دەوڵی زوو دانیان بە سەربەخۆیی ئەو وڵاتە نابوو، بەوەش هەر سێ وڵاتە نوێیەکە بوونە ئەندام لە رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان.

بۆسنەو هزرەگۆڤییناش وەک هەردوو وڵاتەکەی پێشووتر کرواتیاو سلۆڤیینا کە سەربەخۆییان راگەیاندبوو، دووچاری هێرشی زۆر بەبەرنامە بوونەوە، سوپای سربیی فیدراڵ بەتوندی شەڕی کردن، لە رۆژی 5ی ئەپریلی 1992دا بۆسنەکان سەرایيڤۆیان گەمارۆدابوو، هێرش و گەمارۆییەکە تا رۆژی 29ی فبرایری ساڵی 1996ی خایاند، بەوەش ئەو گەمارۆیە دەکرێ بە درێژترین گەمارۆی نوێ لە مێژووی هاوچەرخدا ئەژمار بکرێت.

لشبۆنە لە رۆژانی 26و 27ی یولیۆی ساڵی 1992 کۆنفراسی لوتکەیی وڵاتانی یەکێتی ئەوروپی لێدەگیرا، کە تایبەت بوو بە ئەجندەکانی واژۆی رێکەوتنامەی ماستریخت، لەو کۆبوونەوەیەدا پشتیوانیشیان لە بایەخی زۆری دوارۆژی یەکێتی ئەوروپی کردەوە. لەو کۆنفراسە

هەردوو سەرۆکی فەرەنسی فرانسوا میتران و راوێژکاری ئەڵمانی هیلمۆت کۆل بەیانییەکەی رۆژی **27**ی فبرایریان لەسەر یەک خوانی نانخواردن کۆیان دەکاتەوە، بەیەکەوە باس لە رەوشی ناڵەبارو شەڕو گەمارۆییەکەی سەرایيڤۆیان کردبوو. هەر لەو شەوەدا وەزیرانی دەرەوەی وڵاتانی یەکێتی ئەوروپی کۆدەبنەوە، لەوێ بڕیارێک وەردەگرن بۆ گەیاندنی کۆمەک و خزمەتە مرۆییەکان، بەڵام بە پشتیوانی سەربازی.

****

تووڕەبوونی کۆشنێر

کۆشنێر لە پاریسەوە بانگ دەکرێت، هەر لە هوتێلەوە تووڕەیی دەردەبڕیت و ناڕەزایی پێوەدیارە، تازە ئەو هەواڵەی بیستبوو کەوا بە پشتیوانی وەفدە ئەوروپییەکە بەرەو سەرایيڤۆ رێ بکات، ئەو وتبووی من بەرەو سەرایيڤۆ نافرم، قسەیەکیش هەبوو گوایە چالاکییەکە بەسەرۆکایەتی (رۆلان دوما)یە. کۆشنێر تازە پۆستی وەزارەتی تەندروستی و کاروباری مرۆیی وەرگرتبوو، ئەو مەبەستی بوو بە هەر نرخێک بێت ئەو ببێتە سەرۆکی کارەکە، ئەو زووتر زۆری قسە لەگەڵ سەرۆکی فەرەنسی کردبوو ئەوان کارێک لە بۆسنە بکەن. فرانسوا میتران کە بڕیاردەدات سەفەری

بۆسنە بکات کۆشنێر لەگەڵ خۆیدا دەبات، چونکە ئەو زۆری خۆشدەویست و زۆریش گوێ لە قسەکانی رادەگرت.

ئەگەر کێسی بۆسنە بەلاوە بنێین، ئەوا میتران هەستی کردبوو کۆشنێر پیاوێکی سیاسی زۆر ناوادارەو هەموولایەک خۆشیاندەوێت، لە راپرسییەکانیشدا دەنگی زۆری وەرگرتووە، ئەو دەیزانی دەکرێ ئەو پیاوە وەک ئاڵەتێک لەکاتی پێویست بەکاربهێنێت، چونکە ئەودەمانە ئەو تەندروستی باش نەبوو و لەلایەن (کلارسفیلد)و هاوڕێیەکانی هێرشی کرابوو سەر، هەروەها قازی (جۆن بییر)یش هێرشی کردبوو سەر.

****

میتران و کۆشنێر بەرەو سەراییڤۆ

میتران و کۆشنێرو دوو ژوورنالیست ئەوانیش (فیرونیک دیکودو) لە ئاژانسی هەواڵەکانی فەرەنسی و (کلۆد ئازولای) لە باری ماتشەوە بەرەو ناوچەکە دەفڕن. سەرۆک لەگەڵ وەزیرەکەی لە سلیبت لەگەڵ وەزیری دەرەوەی کرواتیاو سەفیری فەرەنسا کە لە زغربەوە گەیشتبوو دەمینێنەوە. لەو سەردانەدا سەرۆکی فەرەنسی میتران، وتبووی سەفەرەکەمان تەنها بۆ یارمەتی مرۆییەو بەس، ئەو هەواڵەش لە سەراییڤۆ زۆر بەخۆشحاڵییەوە

پێشوازی لێکرابوو. لەوێ کۆشنێر لە رۆژی 28ی یونیۆو بە گەیشتنی بە رۆژنامەکانی راگەیاندبوو:

(مەسەلەکە تەواو بوو، فڕۆکەخانەکە دووبارە سەرلەنوێ کرایەوە).

کارو بەرنامەی سەرۆکی فەرەنسی و وەفدە یاورەکەی شەش سەعاتی خایاندبوو، لەوێ سەردانی پیاوە کڵاو شینەکانی هێزەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکانی کردبوو، ئەوانەی بەرپرسبوون لە پاراستنی گەیاندنی کۆمەکە مرۆییەکان، هەروەها سەردانی نەخۆشخانەکانی کردبوو، کە زۆر لە رۆژنامەکان لەسەریان نووسیبوو کەوا کەماسییان زۆرەو هەموو شتێکیان پێویستە، بەڵام پاشان بۆیان روون دەبێتەوە کەوا زانیارییەکان هەڵەبوون، چونکە دەرکەوت کەوا نەخۆشخانەکان سێ مانگ پاش سەردانەکەی میتران ئینجا کەماسی تێدەکەوێت و داوای زۆر کەلوپەلی پێویست دەکەن.
میتران لە کۆشکی کۆماری نانی نیوەڕۆ دەخوات، کە سێ گوللە تۆپیشی لەنزیکەوە دەکەوێتە خوارەوە. سەرۆک عەزەت بیگوفیتش پێش ئەوەی بە رۆژنامەکان رابگەێنێت، لەوێ بە سەرۆکی فەرەنسی وتبوو، کەوا لە بۆسنە چەندین ئۆردگای قڕکردنی نەژادی بوونی هەیە. دیارە کەوا سەرۆک میتران حەزی لە کردەوەی رەمزی دەکرد، بۆیە گوڵێک لەپێش نانەواخانەیەک دادەنێت کە تازە گوللە تۆپێک خاپووری کردبوو، کە تێدا دەیان کەسی کوشتبوو، لەوێیەوە

دەچێتە ئەو مەڵبەندەی پرێس کۆنفراسەکەی تێدا سازدەکرا، کە لەپێش رۆژنامەنووسەکاندا دەبێژێت:

(با ببینن و ببیستن و هەستبکەن و گوێبگرن).

هەر لەو کۆنفراسەدا میتران وتبووی:

(تێوەگلاندنی ئەو ناوچەیەی کە شەڕی تێدایە بە شەڕێکی تری نوێ کێشەکە چارەسەر ناکات).

لەسەر ئەو هەڵوێستەش (رۆنی برومان)یش وتبووی:

(میتران وەک سەرۆکی کۆماری فەرەنسی لە فڕۆکەخانەی سەراییڤۆ نیشتووە، بەڵام وەک سەرۆکی رێکخراوی خاچی سووری دەوڵی گەڕاوەتەوە).

سەردانەکە بەوە کۆتایی هاتبوو، کەوا هێزەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکانی راسپاردووە فڕۆکەخانەی سەراییڤۆ بپارێزن، بواریش سازدەکات پردێکی خێرخوازی مرۆییش بۆ گەیاندنی یارمەتی و کۆمەکی خواردەمەنی دروست بکرێت. ئەو پردەش دەبێتە پردی گەیاندنی یارمەتییە مرۆییەکانی نێوان سەراییڤۆو جیهانی دەرەوە، تا ئەو رۆژەی پردەکە لە **29**ی فبرایری ساڵی **1996** دەگیرێت.

****

سوودەکانی گەشتەکەی سەراییڤۆ

سەردانەکەی میتران بۆ سەراییڤۆ سوودی راستەوخۆی زۆری هەبوو، بەوەش پێگەکەی زۆر بەهێزدەبێت. کە فرۆکەکە لە فرۆکەخانەی پاریس دەنیشێت، سەرۆک هەریەک لە (بییر جۆکس)و (رۆلان دۆما) دەبینێت، بۆیەش تووڕە دەبێت و دەڵێت:

(تۆ پاڵەوانەکەی ئیمڕۆیت، بۆیە ترستت نەبێت، بەپێچەوانە لەو رۆژەوە تۆ زۆر بەهێزتر بوویت).

بەو قسەیە کۆشنێر هەست بەسەرفرازی دەکات، بۆیە وتبووی:

(لە کۆتایی کاری مرۆیی حەقی ئەوەی پێدرا لەگەڵ سیاسەتدا ناوی بهێندرێت).

لەو رۆژەوە ئەو ناوی دەکەوێتە ناو بازنەی نزیکی سەرۆک فرانسوا میتران. کە فەرەنسییەکان لە مانگی سپتەمبەرو لە رۆژنامەکاندا هەواڵی ئەوەیان خوێندەوە کەوا سەرۆک رازیبووە کۆشنێرو (کریستین ئوکرانت)ی

هاوسەری ماوەی پشوودانەکەیان لە بال ئیبل ئون مار بەسەربەرن.

رۆژنامەی نیویۆرک نیوزدای کە رۆژنامەیەکی ئاساییە لە رۆژی 2ی ئۆگستی ساڵی 1992 وتارێکی (روی غاتمان) بەناوی (ئوردوگای مردن) بڵاودەکاتەوە، تێدا باس لە گرتووخانەی سربییەکان دەکات، لەوانە گرتووخانەی (ئومارسکا)، ئەو زاراوەی (تێپەستان)ی بۆ بەکارهێناوە، دانیش بەوەدا دەنێت کەوا ئەو سەردانی ئەو گرتووخانەیەی نەکردووە، بەڵام لە دوو سەرچاوە زانیارییەکانی بەدەست کەوتووە، یەکەمیان _ کە زۆر لەو دڵنیا نییە _ کە تایبەتە بەو شاهیدییەی لەو شوێنەوە دراوە ئەویش کەسێکەو سەربەرشتی کردووەو ناوی (ئالیغا لۆجینوڤیک)بوو، ئەو وتبووی 3500 کەس لە بارکۆ لە ماوەی نێوان مانگی مایۆ تا یونیۆ کوژراون. کەسی دووەم کە سەرچاوەی هەواڵەکەیە ناوی (میهۆ) بوو، ئەو بە وردەکارییەوە باس لە کۆشتنکارییەکانی گرتووخانەی ئومارسکا دەکات.

ئەو وتارە لەلایەن چەندین رۆژنامەو دەزگاکانی تری میدیای ئەمریکییەوە دووبارە بڵاودەبێتەوە، ئەوەش نووسەرانی کتێبەکەی (کێشەکانی کارکردنی برنار کۆشنێر لە یۆگۆسلاڤیادا)، (میشال فلوکت)و (براتراند کۆک) لە کتێبەکەیاندا ئامارژەیان پێداوە.

ئەگەر گرتووخانەکە لەلایەن سربییەکان بووبێت، یان لەلایەن کراوتییەکان و یان موسلمانە بۆسنییەکانەوە بێت، ئوردوگاکەو شێوەکانی کۆمەڵکوژییەکان نەگەیشتووتە

دڕندەیی ئوردوگاکانی مردنی سەردەمی نازییەکان لە ڕۆژانی شەڕی دووەمی جیهانیدا.

****

5

کۆشنێر لە ڕۆژنامەنووسێک تووڕەدەبێت، ژنەکەشی لە سەرکار دەریدەکات.

کە میدیای جیهانی ناوی (ئوردوگای مردن)و (گرتووخانە)یان بڵاوکردەوە، دووبارە باس لە قڕکردن و جینوساید کرایەوەو ئەو پرۆسەیە بەبیر خەڵکەکە هاتەوە، بەڵام جیاوازییەکەی ئەو جارە لە وڵاتی یۆگۆسلاڤیای پێشوو بوو. ئەو بابەتەش بووە بەرنامەو کارنامەی کۆشنێر کە کاری لەسەر بکات، وەک چۆن پیاوێکی کارامەو بەتاقەتە بەو جۆرەش لەگەڵ هاوڕێیەکانی کە دەستەیەک لە کەسانی ڕووناکبیربوون، لەوانە (باسکال بروکنار)و (ئالان فینکیلکرۆن)و (ئەندری گوکسمان)و هەروەها (برنار هنری لیڤی) کەوتە مەیدانەکەو بەیەکەوە کۆششیان کرد، ئەو پێشهاتەی لەو ناوچەیە لەئارادایە شەرمەزار بکەن،

هەر یەکێک لەوانە لە پێگەی خۆیەوەو بەگوێرەی تواناکانیانەوە نارەزاییان دەردەبڕی.

سربییەکان ئوردوگای ئومارسکایان بەرووی تەلەڤزێونی بریتانی کردووە، ئەوەش بۆ پەرچدانەوەی ئەو هەڵمەتەبوو کە کۆشنێر دژی سربییەکان رابەرایەتی دەکرد، دەسەڵاتدارانی سرب لە بەلگرادەوە چاودێری کاری سربییەکانی بۆسنەیان دەکرد، کۆششیان دەکرد بەرای گشتی رابگەیێنن کەوا گیراوەکانی ئەو ئوردوگایە قوربانی کۆمەڵکوژییەکان نین، بە درەندەییش رەفتاریان لەگەڵدا نەکراوە، ئوردوگاکەی ئومارسکاش نەبوویتە هەردوو ئوردگای (بیرکینو)و (ئوشڤیتر)ی نازییەکان. بەڵام لەهەمان شەودا وێنەو دیمەنی تری پێچەوانەی ئەو قسانە بڵابوونەوە، کە تێدا چەند پیاوێکی لەڕو لاوازییان لە پشت تێڵبەندەکانەوە دەرهێنابوو، ئەوەش کاردانەوەیەکی توندی بەرووی بەلگراد کردەوە، ئەوەش بۆچوونی بینەرانی بەرەو ئاراستەتەکی تر بردو لە خۆرئاوا مەسەلەکە بەرەو ئاراستەیەکی تر دەرۆیشت. لە شەوی **11_12**ی ئۆگستی ئەنجومەنی ئاسایش هەردوو بڕیاری ژمارە **770**و **771**ی دەردەکات، کە تێدا مەرجی چوونە ناوەوەی لیژنەی خاچی سووری دەوڵی و هەموو رێکخراوە مرۆییەکان دەدات بۆ ناو ئوردوگاکەو گیراوەکان ناونووس و تۆمار بکرێن، کە ژمارەیان شەش ئوردوگای کرواتی و دووی سربیی و یەکێکیانیش بۆسنی بوو.

لەودەمانەدا کۆشنێر لەگەڵ (بونوا گیسمبرگ) لە باری ماتش و (ئیزابیل ئایلس) لە لۆژونال دو دیمانش و (دیدیی فرانسوا) لە لیبراسۆن و (ناهیدا ناکاد) لە تی ڤی **1**

بەرەو بۆسنە دەفڕن، بەڵام پێش ئەوەی بگەنە بۆسنە بۆ ئەوەی لەگەڵ خۆییدا (شارل لامونییر)ی کارمەندی دەسەڵاتدار لە نەتەوە یەکگرتووەکان ببات فڕۆکەکە لە ژەنێف دەنیشێتەوە. بۆ بەیانی کۆشنێر لەگەڵ دەسەڵاتدارە سربییەکان ئوردوگای ئومارسکا بەسەردەکاتەوە، بەڵام پێش ئەوەی ئەو بگاتە ئوردوگاکە، گیراوەکانیان دووردەخەنەوەو زیندانەکە تەنها ژمارەیەکی کەمی تێدا دەمینێتەوە. پاش ئەو شوێنە کۆشنێر دەگاتە گرتووخانەی مانجاکا، لەوێ هەستدەکرا هەندێ دیاردەی راستی هەیە، دیاربوو ژمارەی گیراوەکان لە قەبەو رووبەری گرتووخانەکە تەسکتربوو، ژمارەکە زۆربوون. پێش ئەوەی کۆشنێر بگەرێتەوە دەچێتە ترنوبولی، لەوێش هەست بە هیچ ناکات شیاوی باس بێت، کە دەچێتە ئوردوگای بۆسنیاو لە گرتووخانەیەکی سەربازی تریش تێدابوو، لەوێ هیچ نابینێت. کۆشنێر پاش هەفتەیەک چیرۆکەکەی لە باری ماتش دەنووسێت، لەوێدا نووسیبوی من ئەو ئوردوگاو گرتووخانانەم لە دوا ساتەکانی سەفەرەکەم هەڵبژاردبوو.

****

پیاوە گێلەکەی دەسەڵاتدارانی بەلگراد

کۆشنێر لەو سەفەرەی کە 48 سەعاتی خایاندبوو، وەک خۆی وتبووی من شوێنەکانم خێراو لە دوا ساتەکاندا هەڵبژاردووە واتە من لەناکاو چوومەتە شوێنەکان. پێش ئەویش چەندین رۆژنامەنووس سەردانیان کردبوو، بەڵام گرتووخانەکانی تر بەرووی دەزگاکانی راگەیاندن داخرابوون، کەسیش سەردانی نەکردبوون. وەزیرەکەو تیمە یاوەرەکەی بۆ ناوچەکە وشەی شەڕو خراپەکاری یەک ماناو ناوی هەبوو، ئەویش (سرب)بوو، لەودەمانەدا هەڵوێستی گەیاندنی مرۆیی و شەڕی خێر بەرووی شەڕ دەست پێدەکات، ئەوانە دەتوانن لە دیدی رای گشتییدا بەناوی ئەخلاقی سیاسی و بەرگری لە مافەکانی مرۆڤ پێگەیەک بنیات بنێن. کۆشنێر خۆی لە شوێنی (بییر هارمیت) دانابوو کەوا ئەو بە ناوی کەسە بەوەفاکان داوایکردبوو بەرەو خاکە پیرۆزەکەو لەپێناوی یەکەم شەڕی خاچپەرستەکان و بۆ ویستی خودا بەڕێ بکەون.

بەپێی وتارێکی رۆژنامەی نیویۆرک تایمز دەزگای ئیستخباراتی ئەمریکی کۆششی زیاد دەکات بۆ سەرگرتنی کارو بەرنامەکەی ئەوان و پشتیوانیان لێ دەکات، بەڵام ئەو لەو سەفەرەییدا هیچ بەڵگەیەکیان لەسەر کۆمەڵکوژییەکەی گیراوە کرواتییەکان و موسلمانەکان لە ئوردوگاکانی سربییەکان دەست ناکەوێت.

****

هەڵمەتێکی راگەیاندن

رێکخراوی پزیشکانی جیهان بەبێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەشیان لەسەر کۆمەڵکوژییەکە لەدەستدا بێت سربییەکانیان بەو کارە دڕندەییە تاوانبارکردو هەڵمەتێکی گەورەیان لە مانگی ینایرو فبرایری ساڵی **1993** بەرپاکردبوو، لەودەمانەش ئەنجومەنی ئاسایش و کۆمەڵگەی دەوڵی و هێزەکانی نێونەتەوەیی کۆششیان بوو شەڕەکە راگرن، بەڵام هیچ بەرهەمی نەبوو.

خەرجی و پارەی هەڵمەتی راگەیاندنەکە لە ماوەی چەند هەفتەیەک لە تەلەڤزێونەکانی فەرەنسی بە دوو ملیۆن دۆلار مەزندە دەکرا، مەبەستی سەرەکی هەڵمەتەکەش ئەوەبوو سربییەکان و کارە دڕندەییەکانیان بۆ رای گشتی بە نازییەکان بشوبهێنن.

رۆژنامەی لۆمانیتی شوعییەکان لە رۆژی **6**ی ینایری ساڵی **1993** وتارێک لەسەر رێکخراوەکەی کۆشنێر بڵاودەکاتەوەو دەنووسێت:

(رێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور رۆڵێکی زۆر ترسناک دەگێڕن، ئەو رێکخراوە کە لە رێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور جیابوویتەوە، کۆشنێری وەزیر بەئاشکرا کۆمەکیان دەکات، ئەو وەزیرە سەرچاوەی سەرەکی یارمەتیەکانی ئەو رێکخراوەیە، مەبەستی سەرەکییان ئەوەیە لەسەر ئاستی مرۆیی بچنە ناو کێشەکە).

رێکخراوەکە لەسەر بنەمای هەڵەی چەند سەرچاوەیەکی چەواشەدا هەڵمەتەکەی دەست پێکردبوو، پاش چەند ساڵێک کۆشنێر لە کتێبەکەی بەناوی (شەڕکەرانی ئاشتی) ئەو چەواشەو ساختەکان ئاشکرا دەکات.

کۆشنێر لەگەڵ سەفیری ئەمریکی (رتشارد هۆلبرۆک)و سەرۆکی بۆسنیی پێشوو (عەزەت بیگوفیتش) سەردانی نەخۆشخانەی سەراییڤۆ دەکات لەوێ پیاوەکە دەمرێت و سەعاتەکە سەعاتی راستگۆیی بوو.

ئەو لە بیگوفیتش دەپرسێت:

_ تۆ سەردانەکەی سەرۆک میترانت لەبیرە...؟

ئەو لە وەڵامدا دەبێژێت:

_ بەڵێ، تا ئێستاش ئەو سەردانەم لەبیرە.

کە بەیەکەوەبوون باسی بوونی ئوردوگای قڕکردنی لە بۆسنە بۆ کردبوو، ئەوەشی بە رۆژنامەنووسان راگەیاندبوو.

_ دەزانی قسەکانی تۆ شەپۆلێک نارەزایی و نیگەرانی لە جیهان خولْقاندبوو.

_ فرانسوا منی رەوانەی ئومارسکا کردبوو، دەرگای گرتووخانەکانمان کردەوە، شوێنەکان جەرگبڕو ترسناک

بوون، بەڵام مەسەلەکە نەگەیشتبووە رادەی قڕکردن، ئەوە دەزانی..؟

_ بەڵێ. عەزەت بیگوفیتش دان بەوەدا دەنێت، من وامزانی لێداوانەکانم هێرشەکە گەرمتردەکات، من کاردانەوەی فەرەنسییەکان و ئەوانی تریشم بینی... من لەوەدا هەڵەبووم.

_ بەڵێ، من کۆششم کرد بەڵام بۆچوونەکانم هەڵەبوون، ئوردوگاکانی قڕکردن بوونیان نەبوو، بەڵام شوێنەکان ترسناک بوون.

ئەو پیاوەی جاران بە فرانس دکتۆر دەناسرا، لە بەلقانیش بە بیانووی کاری مرۆیی هەمان بۆچوونی دەستێوەردانی بیاڤرای دەبینی، ئەوەش دەرچوونێکی لەناکاوبوو کە بینیمان هاوسەنگی گشتی لەنێوان هەڵسوکەوتەکانی کۆشنێر لە بەلقان و هەڵوێستی ئەمریکییەکان هەبوو لە تەقاندنەوەی فیدراڵیەتی یۆگۆسلاڤیا، بۆ پشتیوانی لە وڵاتە نوێیەکانی بەلقان بۆ دژایەتیکردنی مۆسکۆ، بەوەش بەرژەوەندییە ئابووریی و ستراتیژییەکانیان بەهۆی پەیمانی ئەتلەسی بەدەست دەهێنێت.؟!

****

کیسە برنجەکان و شۆرشەکەی کۆشنێر

ئێریک ئامبتاز لە لۆکانار ئونشینییدا لە رۆژی 9ی دیسمبەری ساڵی 1992 نووسیبووی:

(ئای کە دیمەنەکە نازداربوو، وێنەی برنارو فەردە برنجی جۆری ئەنکل بانزەکە، ئەو کەوتبووە ناو تۆزو غوباری لۆرییەکان).

لەو رۆژانە وەزیری دەرەوەکەمان ئەو رۆژانەی لەبیرماوە لە ناو شەڕەکاندا فەردە برنجی لەسەرشاندا بوو، چاوێکی لەسەر کامیراو چاوێکی لەسەر قەدەری خۆی بوو. وەزیری دەرەوەی فەرەنسی لە دیمانەیەکی تەلەڤزێونی فرانس 24داو لەپێش رۆژنامەنووس (یولیس غوسی)و لە بەرنامەی تۆک شو پاریسداو لە رۆژی 28ی یولیۆی 2008 گۆبەندێکی ناوەتەوە. دەپرسین بۆ...؟ بۆچی کۆشنێر ئەو هەرایەی دروستکردبوو...؟ کۆشنێر بەو وێنانەی کە بە وێنەی ناشیرین ناوی بردن، وێنەکان پورتیرێت بوون کە پێش دیمانەکەی لەگەڵ رۆژنامەنووسەکە دەرچووبوون. بڕوا بکەن پاش چوار مانگ لەو دیمانەیە چ روویدا. پاش چوار مانگ رۆژنامەنووس یولیس غوسی ناچارکرا کەناڵی فرانس 24 بەجێبهێڵێت، کە هاوسەرەکەی کۆشنێر لە کەرتی راگەیاندنی بینراوو بیستراو بەرپرسایەتی دەکات.

****

پشتیوانییە ئەمریکییەکە

کۆشنێر لە مقادیشۆ ببووە کەسێکی نێودەوڵی، بەپێی ئاماژەیەکی رۆژنامەی تایم ئەو یەکێکە لەو **60** پاڵەوانەی ساڵانی دوایی لە جیهاندا. وەک چۆن کارکردنەکەی ئەو لە بیافرا چەندین دەرس و نهێنی تێدابوو، لە سۆماڵیش لە ساڵی **1993** سوودی زۆری بینیبوو، نەک لەبەرئەوەی سەربازانی ئەمریکی بۆیان نەکرا کێشەو گرفتەکان چارەسەر بکەن، ئەوەش بووە تەگەرێک کە نەتوانن یارمەتییە مرۆییەکان بگاتە سۆماڵ، بەڵام چالاکییەکە زۆر بە گەورەیی شکستی هێنابوو. پاش کوژرانی **18** سەربازی ئەمریکی لە شەقامەکانی مقادیشو خۆرئاواییەکان وڵاتەکەیان لەناو زەڵکاوی خوێن جێهێشتبوو. لەودەمانە کۆشنێر سەرقاڵی کارو بەرنامەکانی خۆی بوو لە ناوچەکانی بەلقان و قۆچی ئەفریقی و ناوچەی دەریاچە گەورەکان، ئەو دوو شوێنەش ئەمریکییەکان بایەخی زۆریان پێدابوو، هەمووش لەژێر چەتری بەرگری لە بنچینە پیرۆزەکان و رێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ و کۆمەکە مرۆییەکاندا بوو.

وڵایەتە یەککگرتووەکانی ئەمریکا لە دە ساڵەی دوایی سەدەی رابردوو بایەخی زۆریان بە سەرکردە گەنجەکانی

ئەفریقیاییەکان دەدا، بۆیەش پشتیوانی لە سەرکردەی ئۆغندی (یوری موسیفینی) دەکرد، رۆڵی بینیبوو لە دانانی (بۆل کاگام) بە سەرۆکی رواندا و دانانی (ئیسییاس ئەفیورکی) بە سەرۆکی ئەریتریاو (میلیس زیناوی) بە سەرۆکی ئەسیوبیاو (لۆران دیزیری کابیلا) بە سەرۆکی کۆماری کۆنگۆی دیموکراسی. لەلایەکی تریشەوە ئەمریکییەکان پشتی کۆنە هاوڕێیەکانیان بەردابوو، کە وەعدی پێدابوون کۆمەکیان بکات لەوانە (جونیفال هابیاریمانا) رواندی و (موبوتو سیس سیک)ی زائیری. کە رژێمی مارکسی بە سەرۆکایەتی (مانگیستو هایلی ماریام) لە ئەسیوبیا لەساڵی 1991 شکستی هێنا، زەبرێکی کوشندە بەر یاخیبووەکانی سودان دەکەوێت، کە لە ژێر چەتری بزاڤی میللی رزگاری سودان خەباتیان دەکرد، کە لە ئەسیوبیاوە کۆششیان بۆ رووخاندنی رژێمی خەرتووم دەکرد. لە ساڵی 1983ەوە بە سەرۆکایەتی (جۆرج گارنگ) کە سەر بە عەشیرەتی دینکابوو، کە یەکێکە لە عەشیرەتە هەرە گەورەکان خوارووی سودان، سودان دووچاری شەڕێکی دژوارو خوێناوی ناوخۆ هاتبوو.

****

سەردانێکی ناشەرعی

هەڵوەشانەوەی بزاڤی میللی رزگاری سودان هاوکات بوو لەگەڵ رووخانی مانگیستو، هۆکارەکەش دەگەڕێتەوە سەر رووبەرووبونەوەکانی نێوان تیرەو نەژادەکان و نەمانی کۆمەک و پشتیوانی ئەسیوبییەکان. لەولاشەوە حکومەتی سودانیش کارکەربوو بۆ لاوازکردنی بزاڤەکەو هێزەکەی بە شێوەیەکی بەرچاو سست و لاواز دەکرد. لەودەمانە ئەمریکییەکان رژێمی سودانیان لە خەرتووم بە گەورەترین مەترسی لەسەر بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان لە ئەفریقیا دەزانی، لە رۆژی یەکەمەوە کە بەرەی ئیسلامی میللی لە رۆژی **30**ی یونیۆی ساڵی **1989** حکومیان گرتووتە دەست دژایەتی کۆشکی سپییان راگەیاندبوو.

رژێمی سودانی ببوونە دیواری بەرگری و توند بە رووی پرۆژەکانی ئەمریکی لە ئەفریقیا، بۆیەش ئەمریکییەکان جیرانەکانی سودانیان بۆ راپەڕاندنی پرۆژەکانیان بەکاردەهێنا، تا هێزی نەیارەکانیان کەم بکەنەوە، لەودەمانەدا فرانس دکتۆر لە کۆتایی ئۆگستی ساڵی **1991** دەگاتە خوارووی سودان، لەگەڵ سێ ژوورنالیستی فەرەنسی لە وڵاتی کینیا چاوی بە پیشەوای خوارووی سودان جۆن گارنگ دەکەوێت. رژێمی سودانی سەردانەکەی حکومەتی فەرەنسی بۆ خوارووی سودان شەرمەزار دەکات، کە بە شێوەیەکی ناشەرعی سەردانەکەی کردووە، زووتر حکومەتی فەرەنسی دوو جار بەرەسمی داوای لە سودان کردبوو رەزامەندبێت لەسەر ئەو گەشتە، بەڵام ئەوان بواریان نەدابوو، بۆیە فەرەنسییەکان بەشێوەیەکی نایاسایی دەچنە ئەو وڵاتەو دەگەنە خوارووی سودان.

****

بەپێچەوانەی بۆچوونەکانی حکومەت

دکتۆر زیغموت ئوستروفسکی ئەو پیاوەی ماوەیەک لە ئیستخباراتی فەرەنسی کاریکردووە، یارمەتی کۆشنێری داوە دیمانەکەی لەگەڵ گارنگ سازبێت، ئەویش لە سەفەرەکەیدا هاورێیەتی کردووە، ئەودەمانە کۆشنێر سکرتێری دەوڵەت بوو، ئەویش لەو سەفەرەدا پەیوەندییەکی باش سازدەکات، لەودەمانەی (یونیی موسیفینی) دەگاتە دەسەڵاتی وڵاتی ئۆغندا دۆستایەتی لەگەڵ ئەمریکییەکان سازدەکات، ئەمریکییەکان یارمەتی سوپاکەی گارنگیان دەدا لەناو خاکی ئۆغنداوە دزەی ناو خوارووی سودان بکەن. ئیستخباراتی فەرەنسی زۆر جار کۆشنێریان لەوە ئاگادارکردیتەوە کەوا پەیوەندییەکەیان لەگەڵ دکتۆر زیغموت کێشەی سیاسییمان بۆ دروستدەکات. ئەو لە ناوەراستی مانگی دیسمبەری ساڵی 1992دا لە پاریس جۆرج گارنگ و دکتۆر ئوساروفسکی دەبینێت، لەبەرئەوەی پەیوەندییەکانی سودان و فەرەنسا زۆر باش بوو، بۆیە ئەو کارەی زۆر باش لەسەری نەشکایەوەو قسەشی بۆ دروستکردبوو، پاریس و خەرتووم بەیەکەوە

هاوسۆزبوون لەسەر گەشەو زۆربوونی بۆچوونی ئەنگلۆ ــ ساکسۆنی لە ناوچەکە.

****

قەیرانی سۆماڵ

کۆشنێر لە مانگی یونیۆی ساڵی 1992دا بنکەیەکی مرۆیی لە نیرۆبی بۆ گەیاندنی پێویستییە مرۆییەکان و فریاکەوتن بۆ وڵاتانی ئەفریقی دەکاتەوە، لەو بوارەدا بایەخی بە ئاوارە سۆماڵییەکان دەدا، بە پاپۆرێکی فەرەنسی 2000 تۆن خواردەمەنی رەوانەی سۆماڵ دەکات. ئەو لە پاریسەوە بەرەو مقادیشو دەفڕێت، لەوێ خۆی چاودێری گەیاندنی یارمەتییەکان دەکات، بەڵام سۆماڵییەکان بە لافیتەی (سۆماڵ بۆ سۆماڵییەکان)و (یارمەتییەکان داگیرکردن ناگەێنێت) پێشوازییان کردبوو، بۆیەش یارمەتییەکانی کۆشنێر زۆر لایەنی شاراوەی پێوەبوو، چونکە ئەو هەموو جارێک مافی دەستێوەردانیش لەو کارە مرۆیانە جێگای دەکاتەوە.

بەڵام کۆشنێر بەوەندە نەوەستاوەو دایکوباوکی منداڵانی فەرەنسی و بەرێوەبەری قوتابخانەکانی هاندەدا منداڵەکان بەشداری بکەن لە هێنانی برنج بۆ منداڵانی سۆماڵ تا لە برسیەتی رزگاریان بکات، هەڵمەتەکەشی

ناوناوبوو (برنج لەپێناوی سۆماڵدا). منداڵانی فەرەنسا لە ڕۆژی 29 ئوکتۆبەری ساڵی 1992دا نزیکەی 750 هەزار فەردە برنجیان لە قوتابخانەکان کۆکردیتەوە، هەر فەردە برنجێک کێشی 20 کیلۆ برنج بوو، فەردە برنجەکانیش لە 47 هەزار قوتابخانە کۆکرابوونەوە، هەر منداڵێکی فەرەنسی یەک کیلۆ برنجی بە ناوی منداڵانی سۆماڵ هێنابوو. پرۆسەکە بە ڕەزامەندی وەزارەتی پەروەردە کرابوو، دەزگای یونیسیف و پۆستە یارمەتیان کردبوون، توانرا نزیکەی شەش هەزار تۆن برنج کۆبکەنەوە، ئەوەش بەشی یەک مانگی منداڵانی سۆماڵی دەکرد. لەسەرەتادا بیرۆکەکە باش بوو بۆ هەست جولاندنی منداڵانی فەرەنسی بۆ یارمەتی منداڵانی خواروو، بەڵام پاشان کێشەیەکی نایەوە، کەوا ناکرێ قوتابخانە علمانییەکان بۆ مەرامی سیاسی بەکاربهێنن. بەپێی مەڵبەندی توێژینەوەو ڕاگەیاندن بۆ گەشەپێدان کە 30 ڕێکخراوی بەرنامە خێرخوازی تێدا ئەندامە، ڕایانگەیاندبوو کەوا کارەکە ئەوە نیشان دەدات سیاسەتی دەوڵی سستەو ناتوانێت کێشەو شەڕەکانی سۆماڵ ڕاگرێت، چونکە گرانی و برسیەتی ناو سۆماڵ لەئەنجامی بەربەرەکانی دوورودرێژی وڵاتەکەیە.

****

6

ئەو بەرگری لە هاوڕێیەکانی ناو بەرەی نیشتیمانی ڕواندی دەکات

پاش ئەوەی ئەو لەسەفەرەکەی سەرایپۆ بوو، کەسە بەنازەکەی سەرۆک فرانسوا میتران کۆشنێر توانی پرۆسەی فەردە برنجەکانی سۆماڵ تەواو بکات. سەرەرای ناڕەزایی توندی وەزیری بەرگری فەرەنسی (بییر جۆکس) ئەو بۆ گەیاندن و دابەشکردنی یارمەتییە مرۆییەکان سەرپەرشتی دابەشکردنی سەربازە فەرەنسییەکانی کردبوو لە سۆماڵ، کە تێدا فەرەنسا لەگەڵ ئەمریکییەکان ئەو هەڵمەتەیان لەژێر دروشمی (گێڕانەوەی هیوا) لە سۆماڵ دەستی پێکردبوو.

بییر جۆکسی وەزیر زۆر تووڕەدەبێت و هێرشێکی توند دەکاتە سەر کۆشنێرو هەڵمەتە سەربازییە فەرەنسا لە سۆماڵ و دەڵێت:

(لەو جیهانەدا سی سۆماڵی تر هەیە، ئێمە بۆ ئەوانی تر هیچ ناکەین).

لێدوانەکەی بەو قسەیە کۆتایی پێهێنابوو کە وتبووی:

(من داوای یەک شت دەکەم، با هەر وەزیرێک لەلای خۆییەوە سەرقاڵی کاروباری وەزارەتەکی خۆی بێت، دەست لە کاروباری وەزارەتەکانی تر وەرنەدات. من دەست لەکاروباری چاکسازی نەخۆشخانەکان وەردەدەم...؟! من باسی مووچەی ژنە برینپێچەکان دەکەم...؟! یان باسی مەسروفاتی کەرت تەندروستی دەکەم...؟).

پاش کۆبوونەوەکەی ئەنجومەنی وەزیران جۆکسی وەزیری بەرگری ئیتسقالەکەی دەنووسێت. کە سەرۆک میتران پەیامی دەست لەکارکێشانەوەکەی وەزیرەکەی دەبینێت بانگی دەکات، کەمێک ساردی دەکاتەوەو داوای لێدەکات لە حکومەتەکەی دوور نەکەوێتەوە.

کە وەزیرەکەو چەند سەرکردەیەکی تری سەربازی لە وەزارەتەکە بۆیان نەکرا بەرنامەکەی کۆشنێر لە سۆماڵ راگرن، بەیەکەوە کاریان بۆ ئەوە کرد، کۆشش بکەن، ئیتلزامی سوپاکەیان بە کەمترین زیان تەواوبێت، ژمارەی سەربازە فەرەنسییەکانیان لە سۆماڵ کەم کردەوەو داوایان لە ئەمریکییەکانی ناو سۆماڵ کرد، سەربازە فەرەنسییەکانیان لە مقادیشۆ بگوازنەوە شاری بیداوا، ئەگەر یەکە سەربازییەکانی ئەوان بگوازرێنەوە بیداوا، ئەوە ئەوان لەژێر کۆنترۆڵی فەرماندە ئەمریکییەکان نامینێن و مەترسییان لەسەر کەمتردەبێت. کۆشنێر بۆ گەیاندن و داگرتنی فەردە برنجە فەرەنسییەکان لە پاریس بەرەو مقادیشو بەڕێدەکەوێت، پێش دەرچوونیشی ئەو لێدوانەی دابوو:

(ئەو پرۆسە سەربازییە بە زووترین کات سەرکەوتن بەدەست دەهێنێت، چونکە چەکدارەکانی بەرامبەریان تەنها چەکی رەشاشیان پێیە، هەموویان هەرزەکارن، تەمەنیان لە چواردە ساڵان تێپەر ناکات).

****

کۆشنێرو فەردە برنجەکان

لە رۆژی 5ی دیسمبەری ساڵی 1992دا هەردوو کامیرای تی ڤی 1 و فرانس 2 وێنەی کۆشنێریان لە سەر کەناری دەریا گرتبوو کە فەردە برنجی لەسەرشان بووە، وێنەکە وا دیاربوو ئەو لەناو ئاوەکە پانتۆڵی هەڵکردبوو و بە بارەوە دەرۆیشت. کرتەیەکی تری کۆشنێر بڵاودەکەنەوە کە فەردە برنجەکەی لەسەرشانە باسی قوتابیانی فەرەنسا دەکات، کە چۆن بەشە برنجەکەی ماڵەوەیان لە پشتی لۆرییەکان دادەنێن. رێکخراوە خێرخوازییە کارکەرەکانی ناو سۆماڵ لەگەڵ کۆشنێر بەشداری ویستەکانی ئەو نەبوون، چونکە ئەوان بەردەوام دەیانووت، کۆمەک پێشکەشکردن و چارەسەکردنی کێشەیەکی سیاسی بە کردەوەو یەکەی سەربازی سەرناکەوێت. کە کامیراو ژوورنالیستان لە مەیدانەکە دووردەکەونەوە، پیاوەکانی

دەریاوانی و سەربازەکان لە پاپۆرەکە دادەبەزن، لەوێ وەزیری تەندروستی و کاروباری مرۆیی وتبووی:

(پرۆسەی گێڕانەوەی هیوا دەبێتە وەچەرخانێکی مێژوویی، بۆیەش ئەو پرۆسەیە لە داهاتوودا زۆرتر دەبێت و پرۆسەی تری بەدواوە دەبێت).

ئەو پرۆسەیە بووە سەرەتای بەکوشتنندانی سەربازانی فەرەنسی لە خوارووی سودان و لیبیریاو مۆزنبیق و ئەنگۆلاو بۆرماو بۆسنەش.

سەرۆکی فراکسۆنی ئیشتراکی لە سالۆنەکانی کۆشکی بوربون، کە دیمەنەکانی تیمە سەربازییە فەرەنسییەکانی لەگەڵ تیمە خێرخوازییەکان لەسەر یەکێک لە شاشەکانی تەلەڤزیۆنی ئەمریکی دەبینێت، هێدمە (شۆک) دەیگرێت. (ئەندریە لاژووانیە)ی سەرۆکی فراکسیۆنی شیوعییەکانیش بەو دیمەنانە هەمان بۆچوونی دەبێت، ئەویش بەشداری سەربازیی فەرەنسی لە سۆماڵ سەرکۆنە دەکات و دەڵێت:

(ئەو پرۆسە سەربازییە پارەی زۆری دەوێت، کە بەشی ئەوە دەکات چەند ساڵ مندالانی سۆماڵی پێ نان بدەیت).

****

ئاکامەکانی پرۆسەکە

سەرۆکی ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور (ڕۆنی برومان) پاش 15 ڕۆژ لە کشانەوەی سەربازە ئەمریکییەکان لە سۆماڵ، دەرئەنجامە سەرەتاییەکانی پرۆسەی گێڕانەوەی ئاشتی و ناردنی سوپا فەرەنسییەکە بۆ سۆماڵ لە نامیلکەیەکی بیست لاپەرەیی بەناوی (تاوانە مرۆییەکەی سۆماڵ) بڵاودەکاتەوە، لەوێیدا وتبووی:

(بۆ یەکەمجارو لەژێر ئاڵای کاری مرۆیی چەندین ئادەمیزاد، نەک لە ژێر چەتری بەرگری شەرعییدا لە سۆماڵ کوژران، پرۆسەکەش بەرنامەیەکی ڕێکخراو بوو بۆ تۆڵەکردنەوەبوو. لە وڵاتی سۆماڵ ئەوەمان بۆ ڕووندەبێتەوە، کەوا هێز چەند کوشندەیە ئەگەر حەقی لەگەڵدا نەبێت، ئەوەش زوڵمێکی گەورەو تاوانکارییە).

برومان ناردنی سوپا لەگەڵ یارمەتییە مرۆییەکان، بە هەنگاوی جێبەجێکردن و بەرجەستەکردنی مافی (دەستێوەردانی مرۆیی) دەزانێت، بۆیەش وتوویەتی:

(ئەوەیە ڕاڤەی پرۆسە سەربازییەکەی کە لە بەهاری ساڵی 1992 کرا، ئەوەش پێشتخستنی هەموو ستراتیژییەکانی ترە، ئەوەش ڕووبەڕووبونەوەی درامییە لەنێوان توێژی منداڵان کە برسیەتی هەڕەشەیان لێدەکات، لەگەڵ کەسانێکی سڕکراو بە مادەی بێهۆشکەر).

ریجی دیبرایی، شارەزا لە کاروباری راگەیاندن، وێنەکانی سۆماڵی لە تەلەڤزیۆنەکانی جیهانی لە رۆژنامەی لۆموند بە وێنەی کاریگەرو جەرگبڕ ناوبردبوو، لەوێیدا ئەو وتبووی:

(بەڵێ، ئەوەیان خەوی نەزڕاندم، شۆکی ئەو بینینە گچکانە، بە هەڵسوکەوتە مەردانەکان هاتنە پێشەوە).

خۆرهەڵات ئەو رۆڵەی بە شێوەیەکی زۆر باش بەرجەستەکردبوو، وا دەزانم پرۆسەکە بە رۆژانی سەرەتای کۆلۆنیالیزمی سەدەی رابردوو دەچوو. سوپاکەی بەرامبەر سەربازە ئەمریکییەکان و فرانس دکتۆر، چەکی کوشندەیان لەدەست نەبوو، سوپایەکی رێکخراو نەبوون، پیاوەکانیان سازو ئامادە نەبوون، بەڵکو سوپاکەی بەرامبەریان سکی بەتاڵ و برسی بوون، دەستیان بۆ یارمەتی و نان پاندەکردەوە، جیهانی سێیەم ترسناکە، بەو دیمەنانە بە وێنەی ژوورنالیستان سۆزو بەزەییان دەگەیاند.

*****

کۆشنێر بایەخ بە رواندا دەدات

کۆشنێر لە سێ حکومەتدا پۆستی وەزیری تەندروستی و کاروباری مرۆڤایەتی لە حکومەتەکەی رۆکار، پاشان لە حکومەتەکەی کریسۆن و حکومەتەکەی بریگوفوریش پۆستی وەرگرتووە. ئەو حکومەتانە پشتیوانییان لە حکومەتی رواندی کردووە، تا یاخیبووەکانی توتسی سەر بە بەرەی نیشتیمانی رواندی بە زەبری چەک و شەڕ نەگەنە دەسەڵات. ئەو سێ حکومەتە چاودێری دانوستانەکانی نێوان رژێمی (جوفینال هابیاریمانا)و بەرەی نیشتیمانی رواندیی کردووە، کە رێکەوتنامەی ئەروشا رژێمی رواندیی ناچاردەکات بەرەی نیشتیمانی رواندا بەشداری بکات لە دەسەڵاتەکەی وڵاتەکەیان. لەودەمانەدا کۆشنێر سەعات بە سەعات و بەردەوامی بروسکەی دبلۆماسی تایبەت بە کێشەی رواندایی بۆ هاتووەو ئاگاداری ناوەرۆکی دانوستانەکەی ئەروشاش بووە. کۆشنێر لە رەوشەکەی رواندا ئاگاداربوو، خۆشی دۆسێیەکەی دەناسی، ئەوەش لەبەر ئەوە نەبوو کەوا ئەو لە سەرۆک فرانسوا میتران نزیکە، لەبەر ئەوەش بوو کەوا ئەو لە (برونو دلای)یش نزیک بوو، کۆشنێر بێجگە لەو دوو پیاوی دەسەڵات لەگەڵ ژەنراڵ (کیسنو) لە سەرۆکایەتی گشتی سوپای سەر بە سەرۆکایەتی زۆر نزیک بوو.

****

دیمانە لەگەڵ وەزیری تەندروستی رواندیی

برنار کۆشنێر لەودەمانەدا بە هیچ شێوەیەک لاری لە سیاسەتەکانی فرانسوا میتران نەبوو، کۆشنێر لە کوردستان و بۆسنەو سۆماڵ زۆرتر پروپاگەندەیی راگەیاندنی لە رواندا کردبوو. لەو ماوەی وەزیری تەندروستی و کاروباری مرۆیی بووە، ئەگەرچی لەبەر توندی هێرش و پێشرەوییەکانی سەربازیی بەرەی نیشتیمانی رواندیی هەزارەها هاوڵاتی ئاوارەو دەربەدەربوون، ئەو لە بەرنامەکە لەوێ ئەکتیڤ بووە، بەڵام یەک لێدوانیشی لەسەر رواندا نەبووە.

زۆرجار داوا کراوە کۆشنێر کۆشش بکات مەرگەساتییەکەی کۆچبەرەکانی رواندا کەم بکاتەوە، بەڵام ئەو کاری نەکردووە تا وەزیرە هاوپیشەییە رواندییەکەی خۆی لە رۆما دەبینێت.

ئەو (کازیمیر بیزیمونگ)ی وەزیری تەندروستی رواندیی دەبینێت لە کۆبوونەوەی رێکخراوی تەندروستی جیهانی لە رۆما، وەزیرەکە بە درێژی باسی رەوشی زۆر خراپی کۆچبەرەکانیان بۆ دەکات، ئەویش ویژدانی دەجوولێت و وەعد بە وەزیرەکە دەدات یارمەتییان بدات و ئەویش داوەتی پاریسی بکات، پاش ئەو کۆبونەوەیەی وەزیری رواندیی و فەرەنسی، وەزیرە رواندییەکە پەیوەندی بە سەفیری وڵاتەکەیان لە پاریس دەکات، داواش دەکات سەردانی دیوانی وەزارەتی تەندروستی فەرەنسی بکات، لەگەڵ وەزیرەکەیان مەوعیدێک وەرگرێت.

وەک چاوەڕوان دەکرا هەردوو وەزیرەکەی فەرەنسی و رواندیی لە رۆژی 11ی دیسمبەری ساڵی **1992** بە ئامادەبوونی سەفیری رواندیی (جۆن ماری نداجیجیمانا) لە پاریس دادەنیشن، ئەگەرچی دانوستانەکەیان زۆر گەرم بوو، بەڵام کۆشنێر هەر بە ناوی (برادەرە ئەزیزەکە) ناوی دەبرد، بەڵام لەو دانیشتنەدا رازی نەبوو ئەو سەردانی کیگالی بکات، بیانووی سەردان نەکردنەکەشی ئەوەبوو:

(رواندا نەکارێت بۆ ئەو سەردانەمان رووماڵێکی فراوانی راگەیاندنی بۆ بکات، بۆیەش ئەو جۆرە سەردانانەش کاریگەری نابێت).

کۆشنێر بە بیر وەزیرەکەی رواندی دەهێنێتەوە کەوا ئەو چەند رۆژێک پێش ئێستا سەردانی سۆماڵی کردووە، وەفدێکی رۆژنامەگەری لەگەڵدابووە، ئەوانیش رووماڵێکی میدیایی زۆر باشیان کردبوو. پاش ئەو دیمانەیە چەندین دیمانەی تریش لە نێوان لایەنە بەرپرسەکانی ئەو دوو وڵاتە سازکرابوو، بەڵام پاریس بڕیارو گفتی ئەوەی نەدابوو، کارێکی مرۆیی بکات و یارمەتی کۆچبەرەکانیان بدات، بەڵام بۆ قەڵاچۆکردنی نەخۆشی ئایدز بڕیاردەدات کۆمەکیان بکات.

****

وێنەکان ... فرمێسکیان نەهێناوەتە خوارێ

کۆلۆنیل (فیلیب شاریی) لە فبرایری ساڵی 1993 لەگەڕانەوەی لە رواندا چەند وێنەیەکی سۆماڵییە دەربەدەرەکانی گرتبوو، دۆسێیەی وێنەکانی دابووە سەرۆکی دیوانی وەزیر، سەرۆکی دیوان پاش چەند رۆژێک پەیوەندی بە کۆلۆنیلەکە دەکاتەوەو پێیدەڵێت، پاش ئەوەی وێنەکانم رادەستی کۆشنێر کردبوو، ئەو وتبووی:

(ئەو منداڵانەی لە بن دارەکە دانیشتبوون رەوشیان باش بوو، تەندروستییان زۆر سەلامەت دیاربوو، بۆیە کەس بۆ ئەو وێنانە گریانی ناهێت).

وێنەکان لە ناوچەیەکی هەورازدا لە نزیک کیگالی گیرابوون، خەڵکە دەربەدەرەکان لە برسان گردەکە رووت دەکەنەوەو دارەکانیشیان بۆ ئامادەکردنی چێشت و خۆگەرمکردنەوە بەکارهێنابوو.
لە سەرەتای مارسی ساڵی 1993دا وەزیرەکە تەنها دکتۆرێکی ئاسایی بوو، بەڵام بەردەوامیش لە رۆژنامەکان ستوونی تایبەتی هەبوو. لە رۆژی 6ی ئەپریلی ساڵی 1994دا مەسەلەکە دەگۆڕێت، لەو رۆژەدا فڕۆکەی سەرۆک (جوفینال هابیاریمانا) دەخرێتە خوارەوەو بە کوشتنی ئەو لە رواندا کۆمەڵکوژی و مەرگەساتێکی مەزن بەرپا دەبێت و هەموولایەک هاواریان لێهەڵدەستێت، کەسانی داواکاری مافەکانی مرۆڤ و رۆژنامەنووسان و چالاکڤانانی بوارەکانی

مرۆیی هاواردەکەن و ناڕەزایی دەردەبڕن لەسەر ئەوەی فەرەنسا پشتیوانی لە دیکتاتۆر هابیاریمانا دەکات، لەودەمانە کۆشنێر بێدەنگی هەڵبژاردبوو، ئەگەرچی مەسەلەکەش بە کۆمەکی مرۆیی و هاوکاری بە کەسانی دەربەدەریشەوە بوو.

ئەو زووتر لە گەڵ چەندین تۆڕی نزیک لە بەرەی نیشتیمانی رواندی لە پاریس نێوانی خۆش نەبوو، ئینجا هەر بێدەنگ دەبێت، ژنێک بەناوی (ئیما) لە سەرەتای ئەو ساڵەدا رێکخراوێکی بەناوی رێکخراوی سورفی دامەزراندبوو، کۆشنێر لەگەڵ ئەودا پەیوەندی خۆشی هەبوو. ئەو ژنە بەنهێنی لەگەڵ دکتۆر ئیمانویلیی و برنار کۆشنێرو ئەمنیستی ئەنترناشیونال رۆڵی دەبینی، ئەو پروپاگەندانەی ئەودەمانە ئەو بڵاویدەکردەوە، ئیمڕۆ بوونەتە راستی. لەو سەردەمەدا چەواشەکردن و رووپۆشین براگەورەی هەڵویستەکان بوو، وەک چۆن سەفیری رواندا لە پاریس (جۆن ماری ندیجیلیمانا) کاری بۆ دەکرد، ئەوەی لە حکومەتە نوێیەکەدا پۆستی وەزارەتی دەرەوەی رواندی بەردەکەوێت. لەودەمانەدا برنار کۆشنێرو جاک بیوزاقارای نوێنەری بەرەی نیشتیمانی رواندی لە ئەوروپا پەیوەندییان هەبوو. ئەو سەفیرە لەناو خۆپیشاندانێکی جەماوەری لە پێش بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان لە ژەنێڤ کۆشنێر رازی دەکات بچێتە روانداو لەوێ بۆل کاگامی سەرۆکی یاخیبووەکانی بەرەی نیشتیمانی رواندی ببینێت، کە بەچاوی سەرکردەیەکی میللی سەیری دەکردو ئەو دەتوانێت رژێمێکی نازی بگۆڕێت.

****

بۆ جارێکی تر دەزگاکانی ڕاگەیاندن

بیوزاقارا هیوای بەوە هەبوو کەوا کۆشنێر بکارێت منداڵە یەتیمەکان و گیراوەکانی توتسی ئازاد بکات، ئەوانەی لە هوتێلی میل کۆلین ڕووبەرووی مردن دەبوونەوە، کارەکە زۆر گەورەبوو، ئەویش مەسەلەی گواستنەوەی 2000 تا 2500 کەسی توتسی بوو.

برنار کۆشنێر دیسان وەک هەموو جارەکانی تری دەزگاکانی ڕاگەیاندنی بەکاردەهێنا، لەو بوارەدا سەرێکی گەورەی وەک (ڕۆنو جیرار)ی گەورە نووسەری لوفیگارو لەگەڵدابوو، وێنەکانیش بەکامیرای وێنەگر (کریستوف کلۆتز)بوون. کۆشنێر لەگەڵ ڕۆژنامەنووسەکەی لوفیگارو دەگاتە کمبالا، لەوێش بە ئوتومبێلێکی جۆری جێب دەگاتە مبارارا، کە 300کم لە پایتەختەکەی ئۆغنداو 60 کم لە سنووری ڕواندا دووربوو.

یاخیبووەکانی عەشیرەتی توتسی لەو شوێنەوە بۆ ڕووخانی حکومەت لە ئوکتۆبەری ساڵی 1990 بەڕێدەکەون، کەواتە مبارارا سەنگەرو پێگەی پشتەوەی توتسییەکان بوو، کە لەسەرەتاوە سەرۆکی ئۆغندی پشتیوانی دەکردن. شەوەکەی کۆشنێر لەگەڵ نوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکان لە هوتێل دەمینێتەوە، بۆ بەیانی لەگەڵ چەند سەربازێکی

بەرەی نیشتیمانی رواندی بۆ دیمانەی بۆل کاگام بەڕێدەکەوێت. لە رۆژی 6ی ئەپریلی ساڵی 1994 شەڕو پێکدادانەکان دژوارو گەرم دەبێت، لەو رۆژەدا بۆل کاگام فەرمان دەدات تەقە لەو فڕۆکەیە بکرێت کە سەرۆکی رواندی و بورندی تێدابوو. سەراپای کۆمەڵگای نیودەوڵی تێدەگەن کۆمەڵکوژییەکەی توتسییەکان و هوتوییە موعتەدەلەکان لە بەرەی رواندی چەند گەورەبوو، کە لە ژێر دەسەڵاتی سەربازە حکومییەکاندا بوو. لەولاشەوە ئەو کۆمەڵکوژییەی لە هەرێمەکانی ژێر دەسەڵاتی بەرەی نیشتیمانی دیموکراسی زۆر بە بێدەنگی بەڕێوەدەچوو، نە رۆژنامەنووسان و نە چاودێرە دەوڵییەکان باسیان نەکرد.

****

دیمانەی بۆل کاگام

برنار کۆشنێر بە قەناعەتی تەواوی رەوایی مەسەلەی توتسییەکان گەیشتبووە رواندا. لەوێ لەگەڵ کەسێکی خوێنرێژی وەک بۆل کاگام لە رۆژی 11ی مایۆ دیمانەی دەبێت. کە کۆشنێر دەگەڕێتەوە پاریس لەودەمانەی قسە بۆ ئاژانسەکانی هەواڵ و میدیاکانی فەرەنسی دەکات کەم و زۆر لەپەیامەکانیدا کە ئاراستەی رای گشتی دەوڵییش دەکات، باسی ئەوە ناکات کەوا بەرەی نیشتیمانی

دیموکراسی بەرپرسی یەکەم و مەزنە لە کشانەوەی کڵاو شینەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بە ماوەیەکی کورت پێش دەستپێکردنی پرۆسەی قڕکردنەکەی کە لە رواندا روویدا. ئەو بە هیچ شێوەیەکیش ئاماژەی بەوە نەداوە کە هاوڕێیەکانی لەو بەرەیە پاش گەیشتنی ئەو بۆ رواندا لەگەڵ بوونی هێزە نێودەوڵییەکان نین و دەیانەوێت و هیوادارن ئەو هێزانە تەنها لە خوارووی خۆرئاوای وڵات بن، ئەو ناوچەیەش دەکەوێتە ژێر چاودێری هێزەکانی رواندی، ئەوەشیان بە بەیانێک بڵاودەکەنەوە.

کە کۆشنێر دەگەڕێتەوە پاریس لەسەر رووداوەکان ژمارەی ترسێنەرو قەبە بڵاودەکاتەوە کە لە رواندا روویداوە، وەک:

ژمارەی کوژراوەکان لە نێوان **200** هەتا **500** هەزار کەسە، تەنها ئەو لاشانەی لە شەقامەکانی کیگالی هەڵگیراونەتەوە دەگاتە **60** هەزار تەرم، ئەو تەرمانەی بە رووباری ئاکاجیراش دەگاتە دوورگەی ڤیکتۆریا دەگاتە **25467** تەرم.

لەسەر شەپۆڵەکانی رادیۆی فرانس ئانتردا کۆشنێر وتبووی:

(ململانێ و ناکۆکییەکان تەنها لەنێوان توتسی و هۆتودا نەبوو، مەسەلەکە سیاسییە، هۆتوییەکانیش خەڵکیان کوشتوە، ئەوانیش دەستیان بە کوشتنی هۆتوییە دیموکراسیخوازەکان کردبوو.. دەبێ ئەوە بزانن، لەبەرئەوەی ئەوان هۆتوییە دیموکراسیخوازەکانیان

کوشتوه، کەواتە مەسەلەکە کوشتنی هیوای دیموکراسی بوو).

پرسیارێکیش دەکرێت، ئایا فەرەنسا لەو مەسەلەیەدا چ رۆڵێک بگێرێت...؟

کۆشنێر دەیویست لایەنگیری هاوڕێیەکانی لەناو بەرەی نیشتیمانی رواندی بکات، بەوەش شەرعیەتی تەواویان دەداتێ، بۆیەش زاراوەی (بەرەی میللی رواندی) لەجیاتی (بەرەی نیشتیمانی)یان بۆ بەکاردەهێنان، ئەوەش بۆ ئەوەبوو دەنگی ناڕەزاییەکان لەسەر رۆڵی فەرەنسی کەم بکاتەوە. لە ناوەراستی مانگی یۆنیوی ساڵی **1994**دا کۆشنێر لەسەر داوای بۆل کاگام گەڕاوەتەوە رواندا، بەڵام هەواڵی سەردانەکەی بەو جۆرە بڵاودەکرێتەوە کەوا ئەو لەسەر داوای حکومەتی فەرەنسی ئەو سەردانەی کردووە.

****

7

کۆشش بۆ دۆزینەوەی رێگا چارەسەرییەک

هۆبرت فیدیرین کە لە حکومەتەکەی لیونیل جۆسپان وەزیری دەرەوە بوو، لە کۆڕێکدا کە لەسەر کێشەی بەربەرەکانێی کۆسۆفۆ لە مانگی فبرایری ساڵی 1999 لە رومبویی گیرابوو، کە بۆ دەسنیشانکردنی رێگا چارەسەرییەک بۆ کێشەکە سازکرابوو. لەوێ ئەندامانی پەیمانی ئەتلەسی مەرجەکانی خۆیان فەرزدەکەن، دیارە سربییەکانیش ئەو مەرجانەیان قبوول نەبوو، وەک چۆن رۆژنامەنووسی ئەڵمانی (رودولف ئۆگستین) ئاماژەی پێکردووە، کەوا ئەمریکییەکان لە رومبویی مەرجی سەربازی وایان داناوە هیچ لە بەرپرسە سربییەکان پێیان قبوول نەبووە.

لە دیمانەیەکی تایبەتی نێوان برنار کۆشنێرو هۆبرت فیدرین لەودەمانەدا فرانس دکتۆری پێشوو، لە هوبرت فیدرینی وەزیری دەرەوەی ئەو کاتی فەرەنسا دەپرسێت:

_ ئایا تۆ لەگەڵ بۆمبابارانەکەدا نەبوویت...؟

لە وەڵامدا وەزیرەکە بە کۆشنێری وتبوو:

_ دەکرا ئەوە نەکەین، دەمانتوانی لە کاتی کۆڕەکەی روبویی ئیمزا لەسەر ئەوە بکەین.

کۆشنێر بە هۆبرت فیدرین دەڵێت:

_ لەگەڵ کێ... لەگەڵ میلوسوفیتشدا...؟

_ ئەوەیان پێش دەستێوەردانەکە، هوشیاری دەوڵی لە مافەکانی مرۆڤ، نەتەوەکان هەموو دەمێک کلیل بوون، بۆیەش هەر نەتەوەکان خۆیان کلیلی مەسەلەکانە نەک هەستی بینەرەکان.

بۆچوون و رامانی ئەو دوو پیاوە لەیەک جیاوازبوو لە نیگایان بۆ جیهان و تێگەیشتن لە پەیوەندییەکانی نێوان نەتەوەکان. کۆشنێر هەموو شتێکی بە هەستێکی قووڵەوە دەبەستەوەو ئەوەشی دەکردە زەمینەیەک بۆ بەرنامە سیاسییەکانی خۆی. کۆشنێر بۆچوونەکانی فیدرینی بە گاڵتەجاری و شەرمەزاری پێناسەکردووە، چونکە ئەو خوێندنەوەی بۆ واقیعەکانی لەسەر بناغەی زانینی مێژووەوە دەکرد، کە دەکارێت شرۆڤەی هەموو حاڵەتەکانی پێوە بکات.
ئەو هەڵوێستەی کۆنە وەزیری دەرەوەی فەرەنسی لە پێشبینییەکی تەقلییدی دبلۆماسییەوە سەرچاوەی گرتبوو، کە زۆریش سەلمێندرابوو، بەڵام ئەو وەزیرەی کە سارکۆزی وەک وەزیری دەرەوەی دەستنیشانیکردووە، بەرنامە سیاسییەکەی لەسەر بنەمای (دابڕان)ەوە کارکەربووە، لەگەڵ هەموو مەترسییەکانی ئەو وشەیەو کاردانەوە ترسناکەکانیشی لەرووی پەیوەندییە دەوڵییەکان و چارەسەری کێشە دەوڵییەکانیشەوە.
58574 جار هەڵسانی فڕۆکەکان لە 78 رۆژدا لەسەر سربییاو کۆسۆفۆ لە گوێیەکانی کۆشنێر دەنگی دایەوە، کە زۆر لە خاڵەکان لەسەر بنەمای نادیاری چەواشەدا

دەپێکران، مەبەستیش تەنها بیانووی شەڕ هەڵگیرسانەکەبوو.

وەزارەتی دەرەوەی بریتانی لە رۆژی 17ی یونیۆی ساڵی 1999 رایگەیاندبوو کەوا لە کۆی سەد کارەساتی کوشتارییدا لە کۆسۆفۆدا دە هەزار کەسی هاوڵاتی کۆسۆفۆیی بە دەستی سربییەکان کوژراوە، پاش ئەو بەیانەی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی، بیل کلینتۆنیش ژمارەکەو کارەساتەکانی پشتراست دەکاتەوە.

کۆشنێر لەرۆژی 2ی ئۆگستییدا دەبێتە نوێنەری تایبەتی سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ سۆراخکردنی گۆڕە بەکۆمەڵەکان، کە ژمارەی قوربانییەکانی ناو گۆڕەکان دەگەیشتە یازدە هەزار کەس، بەڵام لە هەمان رۆژدا دادگای لاهای راستی ژمارەی قوربانییەکانی بەدرۆ دەخاتەوە. رۆژنامەی (بابیس)ی ئەسپانی لە رۆژی 2ی سپتەمبەردا وتارێکی بەناونیشانی (پۆلیس و یاساناسەکانی ئەسپان، هیچ بەڵگەیەکیان لەسەر کۆمەڵکوژییەکەی باکووری کۆسۆفۆ نەدۆزیوەتەوە) بڵاودەکاتەوەو هەروەها وتارێکی تریان بەناونیشانی (تاوانی شەڕ بەڵی، بەڵام قڕکردن نەخێر) بڵاودەکاتەوە. لە وتارەکەدا نووسرابوو کەوا پشکێنەر (لۆبیر بالافوکس)ی بەرپرسی تیمەکانی گەڕان لە پۆلیسی زانستییدا وتبووی:

(ئێمەیان ناردبووە ئەو شوێنەی گوایە لە کۆسۆفۆدا، جەرگبڕترین شوێنە، تا لەوێ تەشریحی 2000 لاشە بکەین، کارەکانمان تا کۆتایی مانگی نۆڤمبەریش بەردەوامی دەبێت، بەڵام ئەوەی بۆمان دەرکەوت دەرهاتەکە

بەپێچەوانەبوو، ئێمە تەنها **187** لاشەمان دۆزیەوەو گەڕاینەوە).

چاودێریکی ئەمریکی لەسەر شەڕەکانی یۆگۆسلاڤیا وتبووی، ئەو شەڕانە هەموو بەرجەستەکردنی هەڵوێستە تایبەتییەکەی کۆشنێربوو لە بەرنامەی (دەستێوەردانی مرۆیی). ئەوەش دەستەواژەیەکی نوێی بە ولایەتە یەکگرتووەکان بەخشیبوو، ئەویش ئەوەیان وەک شەرعییەتێک دەداتە پەیمانی ئەتڵەسی بۆ کارنامەی پاش شەڕی سارد، کە هەڤاڵبەندییە سەربازییەکانی دەهێڵێتەوەو تەمەنیشی درێژتر دەکات، بەتایبەتی لە دەڤەرە گەرم و تەنگەژەدارەکان.

****

پاداشت

لەئەنجامی کارەکانی و ماندووبوونی لەو ناوچانەدا، وەک پاداشتی کارە مرۆییەکانی کۆشنێر دەکرێ بە کونسوڵی باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ئیدارەی کۆسۆفۆ، لە نێوان رۆژی **2**ی یولیۆ ساڵی **1999** تا ینایری ساڵی **2001** ئەو لەو پۆستەدا دەمینێتەوە، کە پەیمانی ئەتلەسی دەستنیشانیانکردووە. کۆشنێر مۆراڵە مرۆییەکانی خۆی

بەوە نیشانداوە کە پشتیوانی لە قوربانییە ئەڵبانییەکان کردووە. بەڵام دەرئەنجامەکان بە رووێکی کارەساتبارییەوە شکایەوە، چونکە کۆشنێر ناوچەکەی خستووتە ناو دەستە چەکدارەکان و چەتەکان، ئەوانەی نەتەوەکانی تر دەترسێنن، ئەوەی ئەڵبانی نەبێت قبوولی ناکەن. لەودەمانەی کۆشنێر سەرقاڵی ئیدارەی مەدەنی کۆسۆفۆبوو، ئەمریکییەکان خەریکی دانانی بنکەیەکی گەورەی پەیمانی ئەتڵەسی بوون کە لە سەربازگەی بوندستیل بەرجەستەیە، لە ناوەوەش بزاڤە کۆسۆفۆکانیان پڕ چەک دەکردو پشتیوانییان دەکردن.

****

بەرژەوەندی واشنتۆن

لەساڵی 2002دا کۆشنێر دەبێتە راویژکاری دەوڵی بواری تەندروستی، ئەو وەک چۆن بایەخی بە ئەفریقیا داوەو کاریشی بۆ سازدانی تۆڕەکانی فەرەنسی پەیوەند بە ئەفریقیا کردووە، ئەو لە گۆڕەپانی سودانیش رۆڵی بینیوە، بەڵام ئەمجارە کارو بەرنامەکەی ئاراستەیەکی تر وەردەگرێت، ئەو دەڕوا بەرەو هەرێمێکی خۆرئاوای وڵاتی سودان، ئەویش دارفۆرە. لێرەو لەو کارەدا هاوبەشان و کارەکەرە لەگەڵ بەرژەوەندییە ئەمریکییەکان. لەگەڵ

هاتنەسەرکاری کۆمارییەکان لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو کارەساتەکەی 11ی سپتەمبەری ساڵی 2001دا نزیکبوونەوەیەک لەنێوان واشنتۆن و خەرتووم پەیدابوو، ئەوان هەڵوێستی دژە تیرۆرەکەی سودانیان بە هەند وەرگرتبوو. ئەگەرچی ئەمریکییەکان گەمارۆدانەکەی سەر سودانیان هەر مابوو، بەلام ئەوان لەگەڵ تۆڕە جاسووسیەکانی ئەمریکا هاوکاربوون. کۆشکی سپی هاوکاربوو لە سازدانی رێکەوتنی ئاشتی لەنێوان دەسەلاتی سودانی و سوپای رزگاری سودان، بەیەکەوە رێکەوتنامەی (نیڤاشا)یان لە کینیاکردو لەوێدا ئەمریکا رۆڵی بەرچاوی هەبوو، کە لە ینایری ساڵی 2005دا لەگەڵ جۆن گارنگدا مۆرکرا.

لەودەمانەدا دارفۆر بە گەرمی دەکولا، لەبەر چەند هۆکارێک شەڕی ناوخۆی خۆرئاوای سودان گەرم و دژواربوو، لەوانە وشکەساڵی و کەمبوونەوەی رووبەرە کەسکەکان، بۆیەش جووتیارەکانی ئەفریقی و بەدو کە زۆریان عەرەبن دەبێتە شەڕیان.

****

پترۆڵی دارفۆر

ئەو هۆكارانەی سەرەوە تەنها هۆكاری شەڕە ناوخۆییەكانی دەڤەری دارفۆر نەبوو، شارەزاكانی پترۆڵ دەڵێن دارفۆر دەكەوێتە ئەو رووبەرەی پترۆڵی تێدایە، كە لە (ئاینید)ی تشادییەوە تا (كفرە)ی لیبی درێژ دەبێتەوە. ئەوەش گەنجینەیەكی زۆری ئەو زێرە رەشەی تێدا كۆبوویتەوە.

كەسانی چاودێرو چالاكوانەكانی بواری كارە مرۆییەكانی خێرخوازی دەڵێن، مەرگەساتەكان و كۆمەڵكوژییەكان لە نێوان ساڵانی 2003و 2004 زۆر دژوارو گەرم بوون، ئەو رووداوانە زۆر كار لە چەپی كریستیان و ئەنجلییەكانی ئەمریكییەكان دەكات، ئەوەو ئەنجومەنی ئەمریكی كە سەرپەرشتی دیواربەندی نەمری هۆلۆكۆستی جوولەكە لە نیویۆركیش دەكات، لەگەڵ 80 رێكخراوی تری مرۆڤدۆستانە كەوتبوونە خۆو كۆششیان دەكرد ئەو مەرگەساتە راگیرێت و كۆمەكیش بگاتە ئەو میللەتە لێقەوماوەی دارفۆر، ئەوانە هەموو بەیەكەوەو بە پشتیوانی كۆنگرێسی ئەمریكی رێكخراوێكیان بۆ پاراستنی دارفۆر دامەزراند، ناویان نابوو (هەڤاڵبەندی لەپێناوی فریاكەوتنی دارفۆر)، كە لە رۆژی 14ی یولیۆی ساڵی 2004 رۆژی بوونی رادەگەێندرێت.

لیستی ناوی ئەو كەسانەی پشتیوانی مەسەلەی دارفۆربوون دوورودرێژە، ئەوانە هەڵمەتێكی راگەیاندن بوون بۆ رەوایی مافەكانیان و راگرتنی ئەو زوڵمەی لە دارفۆرییەكان دەكرێت، لەوانە (ئیلی ویسیل) هەڵگری خەلاتی نۆبڵی ئاشتی، كە زۆر دۆستی نزیكی برنار كۆشنێریشە، هەروەها (برنار هنری لیڤی)و ستاری هۆلیۆد

(جۆرج کلۆنی)و (ئەنجیلینا جۆلی)یش رۆڵیان بەرچاوبوو. ئەو هەڵمەتە راگەیاندنەی لەو مەسەلەیە کرا زۆر بێ وێنەبوو، لەو هەڵمەتەدا دعایەی زۆر بە مەبەست لەسەر ئالیاتی نەژادی و کولتووری دەکرا، وەک (عەرەبەکان رەشەکان سەردەبڕن) یان (رژێمی توندڕەو لە خەرتووم هاولاتیانی مەدەنی نەیاری شەریعەت دەکوژن).

****

هەڵەی ناڕەزایی ئەمریکی

پاش هەڵمەتی ناڕەزایی ئەمریکییەکان، فەرەنساش دەستی بەو هەڵمەتەکردبوو، کە پێشنیارەکەش لە کۆمەڵەی فەرەنسی و یەکێتی خوێندکارانی جوولەکە لە فەرەنسا (ئیس ئو ئای راسیزم)و چەندین رێکخراوی ناحکومی و کەسایەتییە چالاکەکانی بواری میدیاو کارە مرۆییەکان، لە فەرەنسا لە رۆژی 8ی فبرایری ساڵی 2005 لەدایکبوونی کۆمەڵەی (فریاکەوتنی دارفۆر) دادەمەزرێت. لە سەرەتای ساڵی 2007دا کۆمەڵەی فریاکەوتنیان رایگەیاندبوو کە وا مانگانە ژمارەی قوربانییەکان گەیشتووتە 10 هەزار کەس، ئەوەش هەموو ژمارەکانی پێشووی قوربانی رێکخراوەکانی تری دەوڵی ناحکومی هەڵوەشاندەوە، کە زووتر بڵاویانکردیتەوە.

****

كۆشنێرو فریاکەوتنی دارفۆر

کۆشنێر یەکێک بووە لە ستوونەکانی کۆمەڵەی (فریاکەوتنی دارفۆر)، پێش ئەوەی باس لە رۆڵی ئەو لەو رێکخراوە بکەین، با بەیەکەوە کەسایەتی و ئەندامەکانی تری ئەو رێکخراوە ناس بکەین، لەوانە سەرۆک (جاکی مامۆ)و سەرۆکی پێشووی رێکخراوی پزیشکانی جیهان، ئەو رێکخراوەی کە کۆشنێر دایمەزراندبوو، ئەوەی کە پشتیوانیشی لە داگیرکردنەکەی عێراقیش کردبوو، بەردەوامیش دژی مقاومەی فەڵەستینییەکانیش دەوەستا. سکرتێرە گشتییەکەی کۆمەڵەکەش (ریتشارد رۆسین) کە ئەندامێکی پێشووی رێکخراوی پزیشکانی جیهان بوو، هونەرمەندی فەرەنسی (دیان شانال) کە بە ڕەچەڵەک ژنیکی سینگاڵ بوو، ئەندامی کارابوو، هەروەها کەسایەتیەکی سەربازی پێشووش (برنار شالشا) کە ئێستا وەک کاریکاتێریستێک لە رۆژنامەی شارلی ئابدو کاردەکات و بە کەسێکی نەیاری سامییەکانیش دەناسرێت، ئەویش لەو رێکخراوەدا ناوی هەبوو. کەسە چالاکوانەکانی ئەو کۆمەڵە لەوانە فەیلسوفە نزیکەکانی کۆشنێربوون، وەک (کاندری گلوکسمان)و (باسکال بروکنز)، نابێ ئەوەشمان

لەبیربچێت کەوا بەرێوەبەرەکەی شارلی ئابدو (فیلیب ڤال)یان لەگەڵدابوو، ئەوەی لەگەڵ ئەوەدابوو کە ئازادی رادەبڕین دەبێ رەهابێت، کە پەیوەست دەبێت بە رەخنەگرتن لە موسلمان و کاسۆلیکەکان، کەواتە چاو لەو کەسانەش بپۆشن کە رەخنە لە ئیسرائیلیش دەگرن. بە نیسبەت کۆشنێر چوار رێگا نەدەگەیشتووتە دارفۆر، ئەو وایدەزانی سودانیش پاش سۆماڵ و رواندا دێت، کۆشنێر وا دەزانێت ئەو فەرەنسایەی لە داکۆکیکەرە لە مافەکانی مرۆڤ، ئیمڕۆ هێزێکی ئامادە نییە لەسەر ئاستی ئەفریقیادا.

****

قۆرخکردنی هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن

دەستەی دامەزرێنەری رێکخراوی فریاکەوتنی دارفۆر هەموویان لە زۆر بابەتەدا بەرچاو روونیان وەک یەک وابوو، جا چ لەسەر داگیرکردنەکەی عێراق یان سیاسەتە دڕندەیەکەی ئیسرائیل بەرووی عەرەبدا. لە سەرەتای ساڵی 2007دا فەرەنسا سەرقاڵی هەڵمەتی هەڵبژاردنەکەی سەرۆکایەتی فەرەنسی بوو، بۆیەش کۆشنێرو هاوڕێیەکانی بڕیاردەدەن کارنامەی رێکخراوەکەیان بۆ بەرژەوەندی هەڵمەتی هەڵبژاردنەکە بخەنە گەڕ.

لەرۆژی 20ی مارسی ساڵی 2007دا، واتە دوو مانگ بەر لە هەڵبژاردنەکەی سەرۆکایەتی فەرەنسی، دەستەیەک لە کەسایەتی سیاسی و رووناکبیران و هونەرمەندان لە پاریس کۆبوونەوەو مەبەستیش لەو دیمانەیەدا دەیانویست پەیمانی ئیتلزامێک لە پێناوی دارفۆر بە کاندیدەکانی هەڵبژاردنەکەی سەرۆکایەتی فەرەنسی ئیمزابکەن. لەناو ئەو کۆبوونەوەیەدا کۆشنێرو هاوڕێیەکانی مەبەستیان بوو بیرۆکەی حەلی سەربازی و مرۆیی بۆ فریاکەوتنی دانیشتوانی دارفۆر، ئەوانەی بوونەتە قوربانی قڕکردنەکە بەرجەستە بکەن. لەوێیدا کۆشنێر ئەو وشە ترسناکە دەردەبڕیت، بەبێ هیچ بیانوویێک دەڵێت:

(ئەوە قڕکردن و کۆمەڵکوژییە یەکەم جارە لە سەدەی بیست و یەکدا روو دەدات).

سەبارەت بەو باسەش رۆنی برومان دەڵێت:

(کۆشنێر لەو هەڵمەتەدا رۆڵی زۆر گرینگی گێڕاوەو ئەو مەکینەی هەڵمەتەکەبووە، کە لەو کۆبوونەوەیەدا گەورە کەسایەتیەکانی دونیای سیاسەت بەشداربوون، بەو شێوەیە توانی هەڵمەتەکە بەرەو ئەو ئاراستە ببات بۆ بەستنەوەی زاراوەی قڕکردن بە ململانێی دارفۆر).

کۆشنێر توانی رەوشێکی درامی دروست بکات، کە لە خەڵکەکەش بگەیێنێت کەوا مانگانە دە هەزار کەس لە دارفۆر دەکوژرێت.

****

تەریککردنی ئەنجامە نێونەتەوەییەکان

کە کۆشنێرو کۆمەڵەی فریاکەوتنی دارفۆر باس لە قڕکردنەکەی دارفۆر دەکەن، ئەو ئەنجام و دەرخستنانەی لە لیژنە نێونەتەوەیی لەسەر ئەو کێشەیە بڵاوکرایەوە تەریکدەکەن و باسی ناکەن، کە لە لایەن قازی ئیتاڵی (ئینتونێو کاسیس) سەرۆکایەتی دەکرا، بە بۆچوونی ئەو سیاسەتە حکومەتی سودانی سیاسەتی قڕکردنی پەیرەو نەکردووە. کەسانی ئاگادارو شارەزا زۆرجار رەخنەیان لەسەر بیانوو و دەرخستەکانی کۆشنێرو هاوڕێیەکانی لەسەر ئەو مەسەلەیە هەبوو، لەوانە توێژەری فەرەنسی (جیرۆم توبیانا)ی شارەزا لە کێسی دارفۆر، ئەو لە لۆمۆندی رۆژی **13**ی مارسی ساڵی **2007**دا وتارێکی لەژێر ناونیشانی (ئەو شتانەی من لە دارفۆر بینیم)دا نووسیبوو، لەوێیدا ئەو نووسیوبووی:

(بەردەوام کۆشنێرو هاوڕێیەکانی دەیانەوێت ئەوەی لە دارفۆر روویداوە بە هۆلۆکۆستی جوولەکە، یان بە قڕکردنەکەی توتسی لە رواندا بشوبهێنن).

لە بەهاری ساڵی 1997دا کۆشنێر دەیویست پردی هاوکارییە مرۆییەکان لە تشادەوە بپەڕێنێتەوە، بەوەش دەگەنە ناو مەدەنییەکان، تشاد وڵاتێکە لەژێر کاریگەری فەرەنسادایە، بۆیەش فرانس دکتۆر بەردەوام دەیویست ئەوە بە پاریس بکات کە لەناو خاکی ئەوانەوە هەموو جوولەو چالاکییەکانی دەست پێبکەن.

****

وریایی حکومەتی فەرەنسی

حکومەتی فەرەنسی لەو مەسەلەیە زۆر وریابوو، کۆشکی ئالیزێ و وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی، لەوە تێدەگەیشتن کەوا ئەو ئاراستەیە لە خواستی ئەمریکییەکانەوە نزیکە، بۆیەش سەرۆکی ئەو کاتەی فەرەنسا جاک شیراک لەوەیان زۆر وریابوو، باش لە بەرنامەی ئەمریکییەکان حاڵی دەبوو، وایدەزانی ئەوەیان خۆسازکردنە بۆ عێراقێکی تر.

لە رۆژی 10ی مایۆی ساڵی 2007دا سارکۆزی لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی سەردەکەوێت و کۆشنێریش دەکاتە وەزیری دەرەوەی فەرەنسی، ئەوەی لەساڵی 2003ەوە دەیووت من بەشداری لەهیچ حکومەتی چەپدا ناکەم، کە کۆشنێر دەبێتە وەزیری دەرەوەو زۆر بەخێرایی

سەرۆکە دبلۆماسییەکەی فەرەنسا حاڵەتی فریاکەوتن لە دارفۆر رادەگەیێنێت. دیارە بەرنامەی ئەو بەیانەش سازکردنی پردێک بوو بۆ گەیاندنی فریاکەوتنی مرۆیی بۆ ئەو ناوچەیە، هەروەها داوای کردبوو لەو ناوچەیەدا ناوچە دژە فڕێن دیاربکرێت و کونسلیەتی دارفۆریش بکرێتەوە.

سودان رووبەرووی راستەوخۆی مافی دەستێوەردان دەبێتەوە، حکومەتی سودانی بە ساردی پێشوازی لە نوێنەری کیردورسی فەرەنسی (وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسا) دەکاتەوە، مەبەست لەو سەردانەش کردنەوەی پردە مرۆییەکەبوو لە تشادەوە. نەتەوە یەکگرتووەکان و سەرۆکی تشاد (ئیدریس دبی)یش لەگەڵ بەرنامەکەدا نەبوون، چونکە سەرۆکی تشادی لە دوارۆژی بیرۆکەکە لەسەر سستەمی رژێمەکەی دەترسا. کۆشنێر کۆششی دەکرد پشتیوانی زۆرو دەوڵی سازبکات تا فەرەنسا بتوانێت کۆنگرەیەکی نێونەتەوەیی لەسەر دارفۆر سازبکەن، بۆ ئەو مەبەستەش لە رۆژی 25ی یونیۆ بە ئامادەبوونی سەرۆکی فەرەنسی نیکۆلا سارکۆزی و وەزیری دەرەوەی ئەمریکی کۆندالیسا رایس کۆنگرەکە سازدەکرێت.

****

كۆشنێر مانگانە ژنەکەی بە نیو ملیۆن یورۆ دادەمەزرێنێت

لەو کۆبوونەوە دەوڵییەی پاریس سەبارەت بە کێشەو مەرگەساتەکەی دارفۆر سازیکردبوو، یەکێتی ئەفریقی و سودان بانگ نەکرابوون، بەڵام وڵاتی چین داوەتکرابوو، کە یەکێکە لە دۆستە هەرە نزیکەکانی سودان، بەڵام سەرکردەکانی وڵاتی چین وا بەئاسانی دۆستەکانی خۆیان لە خەرتووم شەرمەزار ناکەن، بێگومان بواریش نادەن سزاو گەمارۆشی بخرێتە سەر، چونکە خەرتووم رێژەی **7%** پێویستییە پترۆڵییەکانی چین دابین دەکات، چین بۆ سودان بنکەیەکی پتەوی سەرمایەگوزارییەی دەرەکییە، بوونی چین دەبێتە دیوارێکی بەهێز بۆ نەگەیشتنی ئەمریکییەکان بۆ ئەفریقیای رەش.

لەو کۆڕەدا بیرۆکەی دامەزراندنی هێزێکی ئەوروپی ئامادە لە تشادو ئەفریقیای ناوەراست دروست دەبێت، بەرنامەکەش بۆ پاراستنی ئاوارەکانی ناو ئەو دوو وڵاتەبوو کە زۆربەیان هاوڵاتی دارفۆربوون.

راوێژکاری شەخسی برنار کۆشنیری وەزیری دەرەوە، (ئیریک شفالیی) رادەسپیرن بۆ سەرپەرشتی دۆسێیەی دارفۆر، داواشی لێدەکەن پەیوەندی بکات بە کۆمپانییە ئەوروپییەکان بۆ بەشداربوونیان لە هێزە ئەوروپییەکان، لەبەر گومانی هەندێ لە پایتەختە ئەوروپییەکان لەسەر

پەیوەندی پاریس بە کۆنە وڵاتە کۆلۆنیە کۆنەکان، لەو مەسەلەیە هەڵوەستەیان هەبوو.

وەک چۆن بەرنامەی بۆ دانرابوو لە رۆژی 25ی سپتەمبەری ساڵی 2007دا بڕیاری ژمارە 1778 سەبارەت بە بەشداری و هاوکاری هێزە فرە رەگەزەکان لە سازکردنی بواری گەڕانەوەی کۆچبەرەکانی دارفۆر بۆ ناوچەکانی خۆیان دەردەچێت، مەرجە هەموو پێویستییەکیان بۆ دابین بکەن، ئەو بڕیارەش لە ماوەی تەنها یەک ساڵ کارکەربوو، بەڵام بڕیارەکە دوور بوو لە بۆچوون هیوایە هاوبەشەکەی هەریەک لە جۆرج بۆش و کۆشنێر.

****

کارتی سوپای رزگاری سودان

کۆشنێر بۆ جێبەجێکردنی هیواکانی کارتێکی تری هەبوو، ئەویش بوونی پێشەوای سوپای رزگاری سودان (موحەمەد عەبدولوحید نور)بوو، کە ئەو یەکێک بوو لە سەرکردەی هێزەکانی دارفوربوو لە پاریس. ئەو کەسێکی کاریزمی بوو بۆ کۆچبەرەکانی دارفور، ئەو لە 25ی فبرایری ساڵی 2007 نووسینگەیەکی سوپای رزگاری سودان لە ئیسرائیل دەکاتەوەو بوونی پەیوەندیشی بە ئیسرائیلەوە بەئاشکرا رادەگەێنێت، بۆیەش دەوڵەتی عیبری رەزامەندی

مانەوەی کاتی بە 600 کەسی دارفوری لە ئیسرائیل دەدەن، ئەویش هاوڕێیەکی نزیکی کۆشنێربوو، یەکێک بوو لە هاوڕێیە هەر نزیکەکانی لەناو کۆمەڵەی (فریاکەوتنی دارفۆر).

کۆشنێر بۆ باسکردنی مەسەلەی دارفۆر لەگەڵ جۆرەها لایەن دیمانەی دەبوو، بەڵام لەوێیدا بە هیچ شێوەیەک ئامادەنەبوو باس لە چارەسەری سیاسی بۆ مەسەلە گەرمەکەی دارفۆر بکات. کۆشنێریش هاوسۆزبوو لەگەڵ واشنتۆن ئەو مەسەلەیە بکەنە بیانوو بۆ رووخانی رژێمەکەی خەرتووم.

****

کارە شەرمەزارییەکەی (ئاریش دو زویی)

لەگەڵ هەڵمەتەکەی کۆشنێرو کۆمەڵەکەی (فریاکەوتنی دارفۆر) سەبارەت بە قڕکردنەکەی دارفۆر، رووداوی ئاریش دو زویی دەنگی دایەوە، کە لە رۆژی 25ی ئوکتۆبەر تەقیوەتەوە، پرۆسەکە بریتی بوو لە کۆشش بۆ دەربازکردنی 103 منداڵ بەبێ رەزامەندی دەسەڵاتدارانی تشادو کەسوکاری منداڵەکانیش. (تیری بریتو) لە کۆمەڵەی ئارش دو زویی خاوەن بیرۆکەکەبوو، کە هەمان رووداو لەلایەن کۆشنێرەوە لە بیافراو رواندا روویاندابوو،

مەبەستیش دەربازکردنی ژمارەیەک منداڵە لە پرۆسەی قڕکردنەکە.

بریتو پێش ئەوەی منداڵەکان بەرەو فڕۆکەکە ببات کە لە ئابیشی چاوەڕوان بوو رادەگرێت. چیرۆکەکەو گۆبەندە راگەیاندنەکە چەندین پرسیاری هاوبەشی لەگەڵدایە کە وەڵامیەکانیان زەحمەتە. کەس ئەوە بڕوا ناکات کەوا دەسەڵاتدارانی فەرەنسا ئاگادار نەبووە لەو بەزمەی ئەندامانی ئارش دو زونیی خەبەردار نەبن...؟ ئەگەر کارەکە سەری گرتبووایەو منداڵەکان دەگەیشتن کێ و چۆن پێشوازی دەکران...؟

****

بڕیارەکەی ئوکامبو

لە رۆژی **14**ی یولیۆی ساڵی **2008**دا قازی ئەرجنتینی (لویس مورینو ئوکامبو) سەرۆکی دادگای دەوڵی بەتاوانی جینوسایدی هاوڵاتیانی دارفۆر بڕیاری گرتنی سەرۆکی سودانی (عومەر حەسەن ئەلبەشیر) دەدات. پێش دەرچوونی بیرخەرەوەکەی گرتنی سەرۆکەکەی سودان، دانوستان لەنێوان واشنتۆن و خەرتووم هەبوو، پرسیارەکەش ئەوەیە ئایا ئەو مەسەلەیە وا بەرێکەوت بوو، یان بەرنامەرێژی بۆ کرابوو...؟!

کۆشنێر وەک کاردانەوەیەک لەسەر بڕیارەکەی دادگا، داوا لە ئەلبەشیر دەکات رێزی بڕیارەکەی دادگای دەوڵی بگرێت، ئەندامانی کۆمەڵەی فریاکەوتنی دارفۆریش هەمان داوایان لە سەرۆکی سودانی کردبوو. لەناو کۆشکی ئالیزێش مەسەلەکە زۆر وریایانە وەرگیرابوو، حکومەتی فەرەنسی لەگەڵ وڵاتی قەتەر کەوتبووە دانوستان بۆ لابردنی بڕیارەکەی گرتنی ئەلبەشیر.

****

بیانووەکەش (تۆ لەوێ بوویت)

تراژیدیاکەی رواندا بووە کێشەو خەمی برنار کۆشنێر، بیانووەکەشی ئەوە بوو، ئەو دووجار لەکاتی قڕکردنەکە لەوێ بووەو لەسەر داوای بۆل کاگام سەردانی کردوون. ئەو قسەیەی وەزیرەکە (من لەوێ بووم) ببووە قسەی سەرزاران، بەو بیانوویەش ئەو وەڵامی ئەو کەسانەی بەتوندی دەدایەوە، ئەگەر باس لە ئاسییکردنەوەی رەوشەکەیان لەگەڵ هاوڕێیەکەی دیکتاتۆری خوێنرێژ لە کیگالی کردبووایە.

لە دیمانەیەکی رادێوییدا لەنێوان برنار کۆشنێرو جۆن بییر ئەلخباشدا کە لە رۆژی 1ی ئوکتۆبەری ساڵی

2007دا ئەنجام درابوو، ئەو لە وەزیرەکە دەپرسێت، هۆکار چییە تۆ دەتەوێ لەگەڵ بۆل کاگام ئاشت بیتەوە...؟

ڕۆژنامەنووس ئەلخباش دەڵێ:

(یەک دوو، جینوساید...؟).

وەزیرەکە بە تووڕەییەوە وەڵامی ڕۆژنامەنووسەکە دەداتەوەو دەڵێت:

(بەڕێزم جینوساید، لەوێ ئەو پرۆسەیە ڕووی نەداوە، میللەتە زۆرینەکە کە هۆتۆن، کەمینەی توتسییان کوشتوە، ئەوە لەوێ ڕوویداوە، مەسەلەکە کارەساتێکە).

کە ڕۆژنامەنووسەکە لە کۆشنێر دەپرسێت، دەسەڵاتدارانی ڕواندی ئێستا چەند لە ڕووداوەکەی ڕۆژی 6ی ئەپریلی ساڵی 1994دا بەرپرسن، وەزیرەکە لە وەڵامدا دەبێژێت:

(بەڵگەکان ئەوە ناسەلمێنن، کام لایەن بەرپرسن، ئەوان یان لایەنەکەی تر، دەکرێ لەسەر ئەو مەسەلەیە دانوستان بکەین، مەسەلەکە بەوە نەبەستراوەتەوە، من لەوێ بووم، ئێوە گوێم لێبگرن، من کەسێکی کەللەڕەق و سەرسەختم، بەڵام کە لە سەر خوێن و کەللە سەری منداڵاندا ڕێ دەکەم، بۆیە قبوولم نییە ڕۆژنامەنووسان هیچ قسەیەک بکەن، من لەوێ بووم، باشم لە بیرەو دەزانم

لەوێ چ روویداو چ قەوما، من بانگەوازەکەی هاندانی کوشتنەکانیشم لەبیرە).

کۆشنێر بەردەوام دەیووت من لەوێ بووم، ئەو وشەیەی هەر لەسەر زاردا بوو، ئەوەی ئەو دەیووت **13** ساڵ دادگای دادی دەوڵی سەبارەت بە رواندا هیچیان بۆ دەرنەکەوت. کۆشنێر دەیووت من لە قازی (بروغیبر) زۆرتر لەو کێسە شارەزاو ئاگادارم، چونکە من لە کاتی جینوسایدەکە لەوێ بووم. لە قسەکانی ئەودا ئەوە دیارە، کەوا ئەو مەسەلەکەی لە چیرۆکێک دەرهێناوە، وەک چۆن لە بیاڤراو لە بەلقان و ئەریتریاو عێراقیش کردوویەتی. ئەو لەنێوان خێرخوازەکان و شەڕخوازەکان، لەنێوان قوربانییەکان و جەلادەکاندا، دەستبژێری دەکرد، ئەو توتسییەکانی کردبووە خێرخوازەکان و هۆتۆکانیشی بە خوێنرێژو بکوژ دەژمارد، کە لە نازییەکان نزیک بوون. لە ئاکاری کۆشنێردا تووڕەیی و فرمێسک تێکەڵدەبوو، کە باسی قڕکردنەکانی رواندای دەکرد، لە دیمانەکەی ئەلخباشدا دیاربوو زۆر نارەحەت ببوو.

****

هۆلۆکۆستی جوولەکە لە رواندا

ئەو بەردەوام کۆمەڵکوژییەکەی رواندای بە هۆلۆکۆستی جوولەکە دەشوبهاند، بۆیە وتوویەتی:

(من لە رواندا تێگەیشتم بۆچی جوولەکە لە شەڕەکەدا دەکوژران، من دەپرسم بۆچی فڕۆکەکانی هاوپەیمانەکان تۆڕەکانی ترێنیان نەدەپێکاو هێڵەکانی ئاسنیان تێکنەدەدا، کە جوولەکەیان پێ دەگەیاندە ئوردوگاکان).

بۆل کاگام بەدەرچوونی نیکۆلا سارکۆزی لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتییدا نوێنەرێکی تایبەتی خۆی بۆ خزمەت سەرۆکی کۆمار دەنێرێت تا پیرۆزبایی دەرچوونەکەی لێبکات، مەبەست لەو پیرۆزباییەش شاردنەوەی دۆسێیەی قازی بروغییرو هەڵوەشاندنەوەی بیرخەرەوەی گرتنەکەی بوو کە قازییەکە بۆی دەرکردبوو.

کە (ریتشارد سیزیبیرا)ی نوێنەرەکەی کاگام دەگاتە پاریس، چەندین کۆبوونەوە لەگەڵ کەسە باڵادەستەکانی فەرەنسی دەکات، چونکە ئەو زووتر سەفیربووەو لەکاروباری سیاسیی هەستیارەدا شارەزابووە. سیزیبیرا لەگەڵ فەیلسوف ئەندری گلوکسمان و هاوڕێیەکەی برنار کۆشنێر دادەنیشێت کە هەردووکیان هاوڕێی سەرۆکی رژێمە نوێیەکی رواندابوون.

لەو کۆبوونەوەیەدا هێشتا کۆشنێر پۆستی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی وەرنەگرتبوو، بەڵام ناوی لە گەڵ کەسە کاندیدکراوەکان بوو بۆ ئەو پۆستە، ئەو لەودەمانەدا بە سارکۆزی وتبوو، ئەگەر من پۆستی وەزارەتی دەرەوە

وەرگرم، من کۆشش زۆر دەکەم رەوشی نێوان پاریس و کیگالی ئاسایی بکەمەوە. پەیوەندییەکانی نێوان کاگام و کۆشنێر توندو زۆر کۆنە، هەردوولا بڕوایان بەیەکتری هەیە کە بەکەڵک یەکتری دێن و لەهەموو زەرووفێکدا دەگەنە هانای یەکتری. کۆشنێر لە مانگی مارسی ساڵی 2006 دەچێتە لای کیگالی تا ئەویش یارمەتی بدات بۆ ئەوەی ببێتە سەرۆکی رێکخراوت جیهانی تەندروستی، سەردانەکەی بەفیڕۆ نەچووو کاگام بەهەموو جۆرێک هاوکاری دەرچوونی ئەوی بۆ ئەو پۆستەکردبوو.

****

کۆشنێر دەبێتە وەزیری دەرەوە

رواندا پەیوەندییە دبلۆماسییەکانی لەگەڵ فەرەنسا لەسەر کۆششی گرتنی سەرۆکەکەیان بەپێی داوای دادگای دەوڵی و سووربوونی قازی برغیبیر پچراندبوو، دادگاکە داوای گرتنی نۆ کەسایەتی زۆر نزیک لە بازنە تەسکەکەی سەرۆک بۆل کاگام کردبوو، کە کۆشنێر پۆستەکە وەردەگرێت زوو داوا دەکات پەیوەندییەکە ئاسایی ببێتەوە. کۆشنێر لە رۆژی 8ی دیسمبەری ساڵی 2007 لە پەراوێزی کۆنفراسی لووتکەیی وڵاتانی ئەفریقی ئەوروپی لە لشبونە سارکۆزی سەرۆکی رواندا دەبینێت، پاش پێنج رۆژ هەردوو سەرۆک

ئەمجارە لە کۆشکی ئەلیزێ کۆدەبنەوە، لەو کۆبوونەوەیەدا بڕیار دەدرێت پەیوەندییە دبلۆماسییەکانی نێوان فەرەنساو رواندا ئاسایی ببێتەوەو دووبارە کارە دبلۆماسییەکە لەنێوان ئەو دوو وڵاتە بگەڕێتەوە دۆخی ئاسایی جاران، ئەوەش بە بەیانێکی رەسمی رادەگەێندرێت.

کۆشنێرو کاگام سی دەقە بەتەلەفۆن بەیەکەوە لە رۆژی 26ی ینایری ساڵی 2008 قسەیانکردووە، سەرۆکی رواندای بە گەرمی پیرۆزبایی بە کۆشنێر وتووە بەبۆنەی وەرگرتنی پۆستی دەرەوەی فەرەنسا، وەزیرە فەرەنسییەکەش ئاماژەی بەو هەلە سیاسییانە داوە کە زووتر روویانداوە، هەروەها بە سەرۆکی رواندیشی وتووە کەوا فەرەنسا هەڵەی دەرحەق بە رواندا کردووە.

پرسیار زۆر دەکرێ هۆکارەکان چیین کەوا فەرەنسا داواکانی کیگالی قبوول کردووە، ئەوەش دوور لە کۆشنێرەوە...؟ وەڵامی بەشێکی ئەو پرسیارە شرۆڤەکردنی ئەو پێشوەچوونە لەو وتارەدا دیارە کە لە رۆژنامەی لۆمۆندی رۆژی 18ی ینایری ساڵی 2009دا بڵاوکراوەتەوە، لە وتارەکەدا ئاماژە بەوە دراوە، کەوا سارکۆزی سازکاری دەکرد بۆ ئامادەیی سازبوونی ئاشتی لە کیفۆ، ئەو دەڤەرەی دەکەوێتە خۆرهەڵاتی کۆماری کۆنگۆی دیموکراسی، کە لە ماوەی 12 ساڵە بۆل کاگام داگیریکردووە. پێشنیارەکەی ئاشتی کە سارکۆزی پێشکەشیکردووە بریتیە لە بەشکردنی خاک و سامانەکە لە نێوان رونداو کۆماری کۆنگۆی دیموکراسییدا، دیارە بۆل کاگام رێک چاوی لەو داوایەو لەو سامانەبوو.

****

کریستین (شاژن)ی دەنگی فەرەنسا لە جیهان

ئەگەر ژنی وەزیرێک لە دەوڵەتێک کە حکومەتێکی گەندەڵ و بەرتیلخۆری بۆگەنی بەڕێوەی ببات بکرێتە بەڕێوەبەری گشتی راگەیاندنی بینراوو بیستراو هەمووومان زۆر بەو کارە قێزەوەنە پێکەنینمان دێت، بەڵام کە ئەو کارەو ئەو دامەزراندنە لە وڵاتی ئێمەو لە فەرەنسادا روو دەدات پێکەنینمان ناهێت. کە ئەو ژنە گەورەترین پۆستی راگەیاندنی وەرگرتووە، ئەو پۆستەی سەرپەرشتی هەموو دەزگاکانی راگەیاندن و کەناڵەکانی تەلەڤزیۆنی ئاراستەکراوی دەرەوەش دەکات، کێ دەوێریت رەخنەیەک بگرێت، کی دەنگی دەردەچێت. سەرنووسەری رۆژنامەیەکی ئاسایی لە خۆرئاوای فەرەنسا وتبووی، دەبێ زۆر ئاگاداری خۆمان بین لەو ژن و مێردە، واتە لە کۆشنێرو ئوکرانت هوشیاری خۆمان بین، کە ئەو قسانەی کردبوو ئاگاداری ئەوەش نەبوو کە کۆشنێر چ جۆرە هەڵمەتێکی راگەیاندنی کردبوو بۆ چەسپاندنی ژنەکەی خۆی لەو پۆستە باڵایەدا.

زۆرکەس و لایەن لە گەڵ ئەوەدا نەبوون رۆژنامەنووس کریستین ئوکرانتی ژنی کۆشنێر ئەو پۆستە هەستیارو باڵایە وەرگرێت، لەوانە کەسە بەشدارەکانی کەناڵی تی ڤی 2 مۆند، کە تێدا کارمەندە سویسرییەکان و

بەلژیکییەکان و کەندییەکان و ڕێکخراوی جیهانی فرنکفۆنییەکانیشی تێدایە، ئەوانەی پێش بڕیاری دامەزراندنەکە بە هیچ شێوەیەک پرسیاریان پێ نەکرابوو، چونکە کەناڵی تی ڤی 2ی تەلەڤزیۆنی بە هیچ جۆرێک و بە هیچ شێوەیەک دەنگی ڕاگەیاندراوی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی نییە. چونکە سەرمایەکەو بەرنامەکانی بەپێی ڕێکەوتنامەیەکی دەوڵی بەرجەستەبووە.

****

شۆکی دامەزراندنی ژنەکە

کە بڕیاری دامەزراندنی هاوسەرەکەی کۆشنێر بڵاوکرایەوە، فەرەنسییەکان بەو هەواڵە تووشی شۆک هاتن، ئەگەرچی زۆرینەی خەڵکەکە نەیاندەزانی مووچەکەی دەگاتە 40 هەزار یورۆ، کە ساڵانە دەکاتە نیو ملیۆن یورۆ.

کە کریستین ئوکرانت بەرنامەیەکی لە کەناڵی فرانس 5دا لە کۆتایی هاوینی ساڵی 2007 پێشکەشکرد، هەموو لایەک ڕامانێکیان لا دروست بوو، قسەی زۆر لەسەر ئەو بەرنامەیە کرا، هەموو لەبەر خۆیانەوە دەیانووت، چۆن دەبێ ئەو بەرنامەیە بدرێتە ژنی وەزیرێک...؟

سەندیکای رۆژنامەنووسانیش لەلای خۆیانەوە لە هەڵگیرسانی ناکۆکی بەرژەوەندییەکاندا نیگەران بوون، ئەوەیان بە هەڕەشەیەک لەسەر میدیای دەرەوەی فەرەنسییان پێناسەکردبوو. هەمووتان لەگەڵ مندا هەست بەوە بکەن ئەگەر لە ئەمریکا رۆژێک مێردی کۆندالیسا رایس ببێتە سەرۆکی (دەنگی ئەمریکا) چ دەبێت. کە بڕیارەکە دەردەچێت وەزیری کولتووری فەرەنسی (کریستین ئالبانال) هیچ قسەیەکی نەبوو بیڵێت، بەڵام تەنها ئەوەندەی وتبوو:

(مەسەلەکە پەیوەند نییە بەوەی بەرپرسەکە کێیە، چ ژنێکە، یان کەسایەتییەکە کێیە، بەڵام جۆری دامەزراندنەکە لەگەڵ بەختیارییەکی گەورەبووە. ئایا کێ لەو پرۆسەیەدا بەختیارە...؟ کەسە دامەزراوەکە یان کەناڵەکە...؟ یان فەرەنسا تێدا بەختیارە...؟ یان ئەو بەختیارییە بەر جیهانیش دەکەوێت...؟).

****

رووبەرووبونەوە لەگەڵ شەڕدا

کۆشنێر بەو شەڕەی لەسەر دامەزراندنی ژنەکەی لەو پۆستەدا، گوێ بە قسەکان نەدابوو. ئەو هەر ئەوەندەی

وتبوو، دامەزراندنی کریستین ئوکرانت، دەستنیشانکردنی باش بوو، هەروەها وتبووی:

(ئەو کەسێکی سەربەخۆییە، ئێمە 26 ساڵە بەیەکەوەین، تەنها یەک جاریش دانوستان و گفتوگۆیەکی لەگەڵ مندا نەکردووە، من دڵنیام بە هەمان ئاراستە ئەو لەوێ کارەکانی بەڕێوەدەبات، کە ململانێی بەرژەوەندییەکان دەست پێدەکات من یەکەم کەس دەبم باسی دەکەم، من بە هیچ شێوەیەک دەستم نەبوو لە کاروباری راگەیاندنی بینراوو بیستراودا، بۆ ئەوەش سوێند دەخۆم. من نازانم بۆچی ژنان دەست لەکاردەکێشنەوە، من وا دەزانم ئیشەکان بە جوانی دەڕوات ئەگەر بەردەوام بن. من لێرەم تا وەڵامی رەخنەکانی ئێوە بدەمەوە، ئەو بڕیارانەش دەردەکەم کە خۆیان لەسەر حاڵەتەکاندا فەرزدەکەن).

سەندیکای رۆژنامەنووسانی فرانس لە رۆژی 3ی فبرایری ساڵی 2008دا بەیانێک بڵاودەکاتەوە تێدا ئاماژە بە خزمەتگوزارییە ئەمیرییەکان یان شاهانەکان دەدات، کە کریستین ئوکرانت لە مونتدای خانەنشینی رێکخراو لەلایەن سەندووقی پاشکەوتکراوەکان، لە بۆردو لە رۆژی 26ی ئوکتۆبەری ساڵی 2007داو لە زانکۆی هاوینەیی لە (میداف) لە مانگی ئۆگستی ساڵی2007 سازیکردبوو، ئەو خزمەتگوزاریانەش پارەکەی درابوو. رۆژنامەنووسەکان وا دەزانن ئەو ژنە رۆژنامەنووسە سوودی لەو خزمەتگوزارییە وەرگرتووە، ئەوەش بە خراپی لەسەر کەناڵەکە دەکەوێت،

مەسداقیەتی نامینێت، بۆیە سەندیکا داواکارە ئیجرایاتی سزایی لەسەر کریستین ئوکرانت بکرێت.

****

سەرپێچییەکانی ئوکرانت

ئیدارەی فرانس 3 نامەیەکی هەڕەشەئامێز ئاراستەی رۆژنامەنووس کریستین ئوکرانت دەکات، پاش ئەوەی لێدوانێک لە گۆڤاری لۆبوان لەسەر خزمەتگوزارییەکان ئوکرانت لە دەرەوەی کاری خۆییدا لە فرانس 3 کردوویەتی بڵاودەکاتەوە. کریستین هەرگیز رێزی پرنسیپەکانی کەرتی گشتی کارکردنی نەگرتووە، دەبێ پرنسیپەکان چ بن...؟

لەهەموو پرنسیپەکان گرینگ تر ئەوەیە کەوا رۆژنامەنووسانی تەلەڤزێونە فەرەنسییەکان قەدەغەیە هاوکاری دەزگاکانی تر بکەن، ئەوەش دەکرێ ئەگەر سەرنووسەرەکە بە رەسمی بواری بدات و بە نووسین رەزامەندی بۆ سازبکات. ئەوەی سەرپێچی ئەو یاسایەش بکات راستەوخۆ دووچاری لێپرسینەوەی ئاسایی و سزا دەبێتەوە.

کە باس لەو زانیارییەی سەندیکای رۆژنامەنووسان دەکرێت کەوا ئوکرانت خزمەتگوزاری لە کاتی کۆنگرەی

34ی فیدراڵییە دەوڵییە لە بڵاوکراوە دەورییەکان کردووە، باسی ئەوە ناکەن کەوا ئەو کارە بە هاوکاری (ئود توین) بووەو سوودەکەش بۆ سەکۆی ژنان گەڕاوەتەوە.

****

9

ئەو بۆ هەموو لێدوانەکان نەشتەرگەرییەکی دەکرد، بۆیەش ناویان لەو نابوو بەڕێوەبەرە قەسابەکە

کریستین ئوکرانت نەک هەر پرنسیپەکانی راژەی گشتی دەشکاند، بەڵکو ئەو، بەڵگەنامەی ئەرکەکانی پیشەیی رۆژنامەنووسی فەرەنسیشی دەبەزاند. ئەو مەرجی لەسەر رۆژنامەنووسان دانابوو نابێ پارە لە دەزگا گشتییەکان یان دەزگا تایبەتییەکان وەرگرن، پێیدەووتن بە پارە وەرگرتن وەزیفەو پەیوەندییەکانتان ئیستغلال دەکرێت.

سەرەرای ئەو مەرجانە، نەدەکرا بەرنامە ئەمریکییەکە بۆ کارکردنی رۆژنامەنووسان پەیرەو بکرێت،

ئەوەش بە کریستین ئوکرانت کە سەرۆکایەتی ڕێکخراوی (فەرەنسای جیهان)بوو نەدەکرا.!

ئایا ئەو پارەی بۆ سازکردنی ئەو ڕێپێوانانەی ئوکرانت سازی دەکردن چەند بوون...؟ یەکێک لە ئاژانسەکان کە ئەو پێش چەند ساڵێک سەرپەرشتی دەکرد، ئاشکرایان کردووە کە بەرنامەکانیان بۆ سازکردنی کۆڕیک و بۆ ماوەی تەنها نیو ڕۆژ دەگەیشتە **18** هەزار یورۆ، دەبێ پارەی ئەوەش بخرێتە سەر بۆ کەسی دووەم کە یارمەتیدەری ئەو دەبوو.

مووچەکەی ئوکرانت لە مووچەکەی فرانس **3** زۆرتر بوو، کە دەگەیشتە **10** هەزار یورۆ، ئەوەشی لە بەرنامەیەکی هەفتانە کە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی لەسەر شاشەی فرانس **3** و بۆ ماوەی چەند دەقەیەک بوو زۆرتربوو، کە پێش ئەوەی ببێتە بەڕێوەبەری دەزگای فەرەنسای جیهان وەریدەگرت.

مانگانە ئەو مووچەیە دەخرایە سەر حیسابی دەزگای (ئەلکسندر ئیس ، ئا) ئەگەرچی بەپێی سستەمی راژەی گشتی ئەو جۆرە پارەدانانە قەدەغەبوون. ئەو جۆرە رەفتارانە دەسەڵاتدارەکانی سەخڵەت و نیگەران نەدەکرد، چونکە رادەستی کۆمەڵەیەک بەرژەوەندی ببوون و سوودەکەش دەگەڕایەوە لای بەرێز کۆشنێر. بیانووەکەش ئەوەبوو کەوا شاژن کریستین کەسێکی پیشەییە، با بەیەکەوەش سەیری جۆری پیشەیی ئەو خاتوونەو ئەو کەسەی هاوڕێیەتی ئەوی لەو کاروانەدا کردووە بکەین، چونکە نەزانراوە کەسێک هەبووبیت باسی پیشە گەورەکەی ئەو بکات.

****

بیرەوەری دڵ

کریستین پاش ئەوەی گۆڤاری لیکسپرس جێدەهێڵێت کتێبێک بەناوی (بیرەوەری دڵ) لەساڵی 1997 بڵاودەکاتەوە، لەوێیدا پێناسەکە بەو جۆرەیە:

(رۆژنامەنووسێکی تەلەڤزیۆنییەو خەبات و کارنامەی 30 ساڵەی خۆی دەگێڕێتەوە کە تەژییە لە سەرئێشەو پێداچوونەوە).

لە کتێبەکەدا باس لە کارەکانی چەند ساڵەی خۆی کردووە، بە نمونە هێنانەوەو بڵاوکردنەوەی وێنەی کەسایەتییەکان و باس لە دیمانەکان دەکات، کە زۆریان مێژووییین و لەو سالانەی رابردوو بایەخی خۆیان هەبووە. یەکەم دیمانە کە باسی کردووە، دیمانەی وەزیری یەکەمی شاهەنشای ئێران ئەمیر عباس هویدابوو، کە پیش لەسێدارەدانی و لەناو زیندانا لەساڵی 1979 لەگەڵییدا سازیکردووە.

لەو دیمانەیەدا پێناسەی ئەو پیاوەی کردووە کەوا جیهانی دەرەوە ئەو پیاوە لەبیر ناکات، باسی ئەوەشی

کردبوو کەوا بۆ سازکردنی ئەو دیمانەیە ئەستەنگی زۆری دیوە، کە لە کلینکێک کە کرابووە زیندان ئەنجامدرابوو، باس لەو کاردانەوە بەتەوژمەکەی کردبوو پاش بڵاوبونەوەی دیمانەکە. کریستین ئوکرانت لەو کتێبەدا باسی ئەزموونی خۆی لە کارکردنی لە تەلەڤزێونی ئەمریکی کردووە، بەتایبەتی لە بەرنامەی 60 دەقەی کە لە ساڵی 1968دا لە تەلەڤزێونی (سی بی ئیس)دا، کە لەودەمانە کەسێکی رەش یان کارمەندێکی ژنی تێدا نەبوو لە ناو لیستی رۆژنامەنووسە دیارەکانی ئەو کەناڵەدا. ئەو باس لە بەرپرسەکانی کەناڵەکە دەکات، کەوا کەسانی بەدرەوشت بوون، بەڵام دان بەوەدا دەنێت کەوا کەسی زۆر پرۆفیشناڵ بوون. لە رووی پیشەییەوە دەکرێ بڕوای تەواو بەو ژنە بکرێت، ئەو هەرگیز گاڵتەش ناکات.

****

گۆبەندێک لەسەر مووچەکەی

لە ساڵی 1981دا کریستینی هاوسەری کۆشنێر لە کەناڵی ئەنتان 2 کار دەکات، ماوەیەکی کورتیش لە ئیستگەی یۆروب 1دا کاریکردووە، لەوێ هەواڵەکانی سەعات هەشتی بە نۆرە لەگەڵ (باتریک بوافر دارفۆر) پێشکەش دەکات، پاش ئەو کارە ئەو دەبێتە بەڕێوەبەری

جێگر لە کەناڵی تی ئیف 1ی فەرەنسی، بەڵام ئەو بڕیاردەدات کارکردنەکەی بگوازێتەوە کەناڵی دووەم کە پاشان لەساڵی 1988 دەبێتە فرانس2. لەبەرئەوەی مووچەکەی ئەو زۆر بەرز دەبێتەوە، بۆیە رۆژنامەنووسەکان ماندەگرن و ژنەکە ناچاردەبێت واز لەو کەناڵە بهێنێت. پاش کارکردنەکەی ئەو لە فرانس2 دەچێتە گۆڤاری لیکسپرس، ئەگەرچی دەڵێت من شانازی بەو ستافە شکۆدارو گەورەیە دەکەم، بەڵام ئەو رۆژێکیان لەناکاودا ئەو ئیدارەیە جێدەهێڵێت.

****

فەشەلی ئەو لە فرانس3 و لیکسپرس

من پێناسەو وێناکردنی کەسایەتی شاژن کریستین ئوکرانت جێدەهێلم بۆ هاوڕێم فیلیب کۆهین تا وێنەی راستەقینەی پیشەیی رۆژنامەگەری ئەو بکێشێت، کە زۆر نزیک دەبێت لە راستی، سەرەتا فەشەلبوونی لە هەفتەنامەی (ئەورووپیان) کە بەئیمکانیاتی بەرزەوە بوویتە شەریکی لۆمۆند لەساڵی 1998و پاشان فەشەلەکەی لە ئیدارەی لیکسپرس. کریستین لەئیدارەی گۆڤارەکە سەرناکەوێت. کە ئەو لە بەڕێوەبردنی رۆژنامەکە سەرناکەوێت، کۆهین دەڵێت:

(من بە دڵنیاییەوە دەڵێم شاژن کریستین وەک لە ناوەکەیدا دیارە ئەو ژنە پێش هەموو شتێ ژنی تەلەڤزێونە، بەڵام ئەو کۆشش زۆر دەکات ئاستە میللییەکەی لە بەرنامەی سیاسییدا وەک پێشکەشکاری هەواڵەکان لە فرانس 2ی ساڵی 1985 بمینێتەوە، بەڵام سەرناکەوێت، بۆیە ستراتیژیەتی فراس3 بەرنامەکەی ئەو دەخاتە کاتێکی درەنگی شەوانە).

ئەو گوتبووی من بەرنامە سیاسییەکەم باش بوو، بەڵام فەرەنسییەکان بایەخ بە سیاسەت نادەن، بۆیە رەواجی نەبووە، بەڵام هۆکاری راستی سەرنەکەوتنی بەرنامەو کارەکەشی ماوەیەک بوو دەزانرا، ئەو دیاربوو کەوا کەسێکی تەقلییدی و ئاساییە، بەراورد بە رۆژنامەنووسەکانی تری فەرەنسی. ئەو لە دۆزینەوەی بیرۆکەو هەڵبژاردنی گۆشەیەک بۆ دۆزینەوەی بابەتەکان کارامە نەبوو، بەڵام ئەوەی لە قازانجی ئەودا ئامادەبوو، ئەو حەسانەی هەبوو زۆریش سوودی لەوە بینیبوو.

شاژن کریستین بە تێپەڕبوونی ماوەیەک گەیشتووتە ئاستێک، لەودەمانەی گۆڕین و لادانی هەر رۆژنامەنووس و بێژەرێک ئەگەر لە بەرنامەو هێڵەکە لابدات ئاسان نەبوو، بەڵام بۆ ئەو ژنە ئەوەیان ئەستەم بوو. دەکرێ هەموو قسەیەک لەسەر ئەو ژنە بکەین، بەڵام رۆژنامەنووسێکی کارمەندو بە بەهرەیە، بۆیەش هاوکارەکانی دەبێ داوای بەختیاری بۆ بکەن لە بەرێوەبردنی فەرەنسای جیهان. ئەگەرچی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی وەسایەتی

راستەوخۆی لەسەر راگەیاندنی دەرەوە نییە، بۆیەش (دەنگی فەرەنسا) دەنگی (ژنە بەرێزەکە) دەهێڵێتەوە، ئەگەر ئەوە زۆر نەخاێنێت، ئەوا بەردەوام دەبێت تا مێردەکەی کۆشنیر لە پۆستی وەزارەتی دەرەوە بمینێت. ئەو ژنە دیدی تایبەتی لەسەر جیهاندا هەیە، ئەوەش رامانی کەسانی پارێزگارە نوێیەکانە، کە لەگەڵ ئەمریکییەکان هاوسۆزە، ئەوەش زۆر لە رامانی مێردەکەی نزیک و هاوسۆزە.

****

کریستینی نەشتەرگەر

یەکێک لە یاریدەرەکانی کریستین ئوکرانت ئەوەی لەبیرە کە ئەو ژنە کە پۆستی بەڕێوەبەری گۆڤاری لیکسپرسی بەڕێوە دەبرد، ئەودەمانە زۆر وشەی (نەشتەرگەرییەکی بۆ دەکەم)ی بەکاردەهێنا، ئەوەشی بەکاردەهێنا کە رۆژنامەنووسێکی لە ستافەکە دەردەکرد.

کریستین کە دەچێتە رادیۆی فەرەنسای دەوڵی فێردەبێت وشەی نەشتەرگەری بەکاربهێنێت، ئەو قسەکردن و هەڵسوکەوتەکانی جۆرێک بوو لە قەسابێک دەچوو، ئەو نەشتەرگەرییەی کە بۆ هاوڕێیە رۆژنامەنووسەکەمان (ریتشارد لابیڤیار) کردبوو، ئێستاش قسەو بەزمێکی

لەسەرە. رۆژنامەنووسەکە نامەیەکی لە بەرێوەبەرە مونتدبەکەی رادێوی فەرەنسای دەوڵی (جنوفیاف جویتزنغر) لە رۆژی 16ی یولیۆیساڵی 2008دا بۆ هاتبوو، تێدا تاوانباری کردبوو کەوا ئەو درۆی بە زاری بەرپرسان کردووە.

لابیڤیار لە رۆژی 8ی یولیۆدا دیمانەیەکی لەگەڵ سەرۆکی سوری (بەشار ئەلئەسد) لە دیمشق کردبوو، ئەو دیمانەیە کە بۆ بەرژەوەندی ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی و تی ڤی 5 مۆند سازکرابوو، چونکە ئەو بۆ ئەو دوو دەزگایە کاریکردووە، دیمانەکەش پێش هاتنی سەرۆک بوو لە 12ی یولیۆ بۆ پاریس.

ئەوە شەش ساڵە بۆ یەکەمجار سەرۆکی سوری دیمانەیەکی رۆژنامەگەری لەگەڵ ژوورنالیستێکی فەرەنسی بکات. بەڵام بەڕێوەبەرە ژنەکە غویتزنغز وتبووی:

(درۆیەکە دوو سەرەبوو، فلابیڤیار پێش ماوەیەکی پێویست و باش ئاگاداری ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی نەکردووتەوە، دیمانەکەی بەتایبەتی بۆ تەلەڤزێونی تی ڤی 5 مۆند کردبوو، بەڵام لەسەر حیسابی بەرژەوەندی ئیستگەی فەرەنسای دەوڵییەوە بوو).

کە رۆژنامەنووسەکەی بانگکردووە، وایزانیوە مەسەلەکە گاڵتەیە، بەڵام نوێنەری سەندیکاکەیان لەو دەگەیێنێت کەوا داواکردنەکەی مەسەلەیەکی جدییە، بۆیەش داوای لێدەکات، ئەگەر دەخوازیت هاوکاریت دەکەین. ئەو تەمەنی پەنجا ساڵ بوو، سی ساڵە ناسنامەی

ژوورنالیستی لە گیرفاندا بوو، لە ینایریساڵی 2000دا لەلایەن (جۆن بۆل کلۆزال)ەوە دەکرێتە بەرپرسی بەشی دەوڵی، پێش ئەوەی ببێتە بەرهەمهێنەرو پێشکەشکەری بەرنامە هەفتانەکەی (جیوپۆلیتک) پاشان نووسینی سەروتاری پێدەسپێرن.

****

هەڵمەتێک بۆ راونانی رۆژنامەنووسان

لابیڤیار نووسەرێکی گەورەی گۆڤاری (نون)یش بوو، کە تەلەڤزێونی سویسری (تی ئیس ئار) دەریدەکرد، وەک پەیامنێری وەکاڵەتی هەواڵەکانی فەرەنسی لە لیمای پایتەختی بیروفیا کاریکردووە. لە رۆژانەی شۆرشەکەی سندینییەکان لە نیکاراگوا رووماڵی رۆژنامەگەری کردووە، پاشان دەبێتە پەیامنێری بەردەوامی تەلەڤزێونە سویسرییەکە لە نەتەوە یەکگرتووەکان لە ژەنێف و لە نیویۆرکدا، لەپاش ساڵی 1981ەوە ماوەیەکیش سەرقاڵی کاروباری جیهانی عەرەبی و ئیسلامی دەبێت، بۆیەش کتێبێک لەسەر (ئوسامە بن لادن) و تۆڕەکانی جیهادی لە ساڵی 1999 دەردەکات. پاش ئەو کتێبەو شارەزابوونی لە پێشهاتەکانی ئەو دەڤەرە، وەک لێزانێک لەکاروباری خۆرهەڵاتی ناوەراست بەتایبەتی سوریا کاریکردووەو

چالاک بووە. لەو بوارەدا ئەو چەند کتێبێکی تریش دەردەکات. لەپاش کۆبوونەوە لوتکەییەکەی نێوان ئەسەدو کلینتۆن لە ساڵی 1994 لە ژەنێف زۆرتر خەریکی کاروباری سوری دەبێت.

ریتشارد خاڵ بە خاڵ وەڵامی ئەو نامەیە دەداتەوە کە ئاراستەی کرابوو، بە وردی باسی سەربردەی سازکردنی ئەو دیمانەیە دەکات، کەوا سەرۆکی سوری بەشار ئەلئەسد ماوەی سێ ساڵ بوو وەعدی بەو دابوو کەوا دیمانەیەکی لەگەڵدا سازبکات. بۆ سازکردنی دیمانەکە سەرۆکایەتی سوری مەرجی ئەوەیان هەبوو کەوا دیمانەکە بە نووسین بێت، هەروەها مەرجی ئەوەشیان دەبێت کەوا دیمانەکە هاوکات لە ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی و لەسەر شاشەی تی ڤی 5 مۆند بەیەکەوە بڵاوبکرێتەوە. رۆژنامەنووسەکە لە وەڵامەکەدا کۆتایی بەو شێوەیە پیهێنابوو کە نووسیبووی:

(من دووبارە ئەوە دەڵێمەوە من تێناگەم بۆ ئەو کاردانەوەتان هەبوو، من وا دەزانم رێزی پرنسیپەکانی پیشەکەم گرتووە، ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی توانی بیکاتە دیمانەیەکی تایبەتی، بۆیەش وا لە دەرئەنجامی داواکەم لێپرسینەوەم لەگەڵدا دەکەن).

وەک چۆن کاری بۆ کرابوو هەردوو کەناڵەکە دیمانەکەیان بڵاوکردەوە، بەڵام کەناڵە تەلەڤزیۆنییەکە زووتر دیمانەکەی بڵاوکردیتەوە، لەوەشدا ئیدارەی بەرهەمهێنانی ئەو دوو کەناڵە بەرپرسن، نەک رۆژنامەنووسەکە. لە رۆژی 23ی یونیۆی ساڵی 2008دا

دووباره لابیڤیار نامەیەکی تری لە غوتزنغز بەدەست دەگات، تێدا داواکارە بەدوای پەیامی دەرکردنەکەی بکەوێت، لە رۆژی **6**ی ئۆگستی بانگی ئەنجومەنی تەئدیبکردنیش دەکرێت.

بەڵام تەسەور بکەن چ روویدا، لە رۆژی **15**ی ئۆگستییدا دوو ئەندامی سەندیکاکەو لە کاتی گێڕانی ئەنجومەنە تەئدیبییەکەی نامەیەکی رۆژی **11**ی ئەو مانگەیان دەستدەکەوێت، کە تیدا باس لە ئەنجومەنەکە دەکات پێش کاتی بەستنی ئەنجومەنەکە، کە تێیدا هاتبوو:

(لەو کۆبوونەوەیەدا ئێمە ئامادەی ئەنجومەنە تەئدیبییەکە بووین و گوێمان لە بەرگرییەکەش راگرت، بۆیەش ئەنجومەنەکە بڕیاری خۆی دەرکردووەو بە دەرکردنت ئاگادارت دەکاتەوە، چونکە تۆ هەڵەیەکی گەورەت کردووە..!).

لەژێرەوەی پرۆژەی نامەکەدا ناوی (ئالان بوزیلاک)ی بەڕێوەبەری گشتی راگەیاندنی وەزارەتی دەرەوەش هاتووە.! دەبی چ جۆرە قسەیەک بکرێت کەوا بڕیارەکە پێش دانیشتنی کۆبوونەوەی ئەنجومەنەکە دەرچووبێت، ئەوەی رێکەوتنامەی هەمەلایەنی رۆژنامەنووسان دایدەرێژێت، یان یاسای کار...؟ بێگومان ئەنجومەنەکە هیچ وەڵامێکی لەسەر ئەو بابەتە نەبوو، بەڵام بڕیاری دەرکردنەکە لە رۆژی **11**ی مانگی ئۆگستی بووەو نامە موسجلەکەش درابووە دەست ریتشارد لابیڤیار تێدا بڕیارەکەیان تێگەیاندبوو.

****

دەرکردن لە مۆنتی کارلۆو فرانس24

کریستین ئوکرانت و ئالان بوزیلیاک بەهەمان شێوەو بەرنامە بەردەوام بوون لە دەرکردنی رۆژنامەنووسێکی تر بەناوی (فریدیریک دومۆن) ئەوەی لە ساڵی 2006 لەگەڵ (وەلید شەرارە) کتێبێکیان بەناوی (حزبی اللە، بزاڤێکی ئیسلامی نیشتیمانی) دەرکردبوو. ئەو رۆژنامەنووسێکی ناسراوو دیاری رادیۆی فەرەنسای دەوڵی بوو، بەردەوام لە بەیروت کارکەربووە، لەکاروباری خۆرهەڵاتی ناوەراستیش شارەزابوو. ئەنجومەنی تەئدیبی بڕیاری دەرکردنەکەی دومۆن تەنها لەبەر ئەوە بووە کەوا دەسەڵاتەکەی بە ناڕەوا بەکارهێناوە، ئەوەیان گرینگ نییە، بەڵام ئیدارەی ئیستگەکە دەرکردنەکەی ئەو بە بیانووی ئەنجامدانی هەڵەیەکی گەورە ناودەبات.

بەهەمان شێوەش ئیستگەی مۆنتی کارلۆ بەشە عەرەبییەکەی ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی، خەڵکی تری لە ستافەکەی خۆییدا دەرکردووە، مەبەستیش لە کەسێکی وەک (وەهیب ئەبو وسیل)ە، ئەو رۆژنامەنووس و نەقابییەکی بە ڕەچەلەک فەڵەستینییە، لەپاش ئەو جێگری بەرێوەبەری گشتی (مەحمەد بن جبور)و سکرتێری گشتی (کاترین

کالفت)و بەڕێوەبەری پەخش (دانیال ئەلبرسینی)یش لیستەکەش ماوەو چاوەڕوانی کەسانی تریش دەکەین، کە لەو دەزگایەدا لەسەرکار دەربکرێن.

چەندین رۆژنامە لەسەر ئەو بابەتە رامانیان هەبوو، لەوانە (ماریان)و (لۆمانیتی)و (لۆکانار)و (ئونشینی)و (بولیتیس)و (لۆمۆند دبلۆماتیک)و (ئەفریک ئازی)، پێش ئەویش (سەفیر)ی لوبنانی و (وەتەن)ی جەزائیریش. لابیڤیار لەسەردانەکەی بۆ بەیروت کە سەرۆکی نەقابەی رۆژنامەکان (محەمەد بەعلبەکی) داوەتی کردبوو، لەوێ بەدرێژی قسەی بۆ رۆژنامەنووسە لوبنانییەکان کردبوو. ئەو کارەی ئوکرانت و ئالان بوزیلاک لە ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی بەوە کۆتایی نەهاتووە، تا گەیشتووتە فرانس 24یش، قوربانییەکەی ئەو جارە بەڕێوەبەری نووسین (غریغوار دونیو)و سەرنووسەر (برتراند کۆک) بوون، کە پێش چەند ساڵێک کتێبێکی لەسەر برنار کۆشنێر بەناوی (نارەحەتیەکانی برنار کۆشنێر لە یۆگۆسلاڤیادا) بڵاودەکاتەوە، دوا ناوی کەسە دەرکراوەکانیش گەیشتووتە (یولیس گوسیت).

ئەوەی لە هەموویان ترسناک تر بوو، کە کۆشنێر بڕیاردەدات راگەیاندنی دەرەوە لە وەزارەتی دەرەوە دەکاتەوەو بە وەزارەتی ناوخۆو کولتووری دەبەستێتەوە، ئەوەشی بۆ ئەوەبوو تا باس لە بوونی ململانێی بەرژەوەندییەکان نەکرێت، بەڵام بەرژەوەندییەکانی ئەو ژنەو مێردە، کۆشنێرو ئوکرانت لەپیش بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت و وەزارەتی دەرەوەشە.

****

دیمانەیەک بە 10 هەزار یورۆ

ئەوەش هەموو مەسەلەکان نییە کە شیاوی باس بن، کە خاتوون (لۆکانار ئونشینی) دەزانێت بەڕێوەبەی راگەیاندنی دەرەوەی فەرەنسی (ئالان بوزیلاک) هێشتا رەگەزنامە بلژیکییەکەی ماوە، دەڵێت ناکرێ کریستین ئوکرانت کە ئەویش رەگەزنامەکەی بەلژیکییە، ببێتە بەرپرسی دەزگایەکی راگەیاندنی گشتی، بۆیەش بەو شێوەیە وەڵامی دەدەنەوە:

(ئەگەر نابێت، ئێمە لە ئەنجومەنی ئیدارە کۆدەبنەوەو یاساکان دەگۆڕین).

لێرەدا ئێمە مەبەستمانە بڵێین، هاوسەری کۆشنێر رەگەزنامەی بلژیکی هەیە.

کریستین ئوکرانت بەڕێوەبەری دەزگای فەرەنسای جیهانەو مووچەی مانگانەکەی دەگاتە 40 هەزار یورۆ، بەڵام کە بۆ گۆڤاری باری ماتش دیمانەیەک لەگەڵ (ئەنغرید بتونکور) دەکات، کە بڕیاربوو لە کۆلۆمبیا بیکات، خۆشی ئەوەی لەسەر لاپەرەی یەکەمی گۆڤارەکە وتووە،

بەڵام لە پاریس دیمانەکە سازدەکات، ئەو مەرج لەسەر گۆڤارەکە دادەنێت کەوا **10** هەزار یورۆی لە بەرامبەر ئەو کارە وەرگرێت، بەڵام ئەوان کەمێک پارەکەی پێ کەمدەکەنەوەو تەنها **6** هەزار یورۆی بۆ سەرفدەکەن. کە سەرنووسەر ریتشارد لابیڤیاریش دیمانەیەک لەگەڵ سەرۆکی سوری دەکات و پەخشی بەرنامەکە لەلایەن ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی تێکەڵدەبێت، ژوورنالیستەکە لەکار دەردەکرێت.

ئالان بوزیلاک مەسەلەکە لە رۆژنامەی لیبراسۆن روونکردەکاتەوەو دەڵێت، ئەو مەسەلەیە لەنێوان ریتشارد لابیڤیارو کریستین ئوکرانت نەبوو، ئەوەش رەتدەکاتەوە کەوا کەسی دووەم پەیوەندی بە مەسەلەکەوە هەبووبێت. سەیر بکەن چۆن بە دوو شێوەو بە دوو فاقانە مامەلە لەگەڵ ئەو دوو کەسە کراوە، کریستین دیمانەیەکی بۆ باری ماتش کردووە، ئەگەرچی خۆی لە ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی بووە، بۆ ئەو ئاسایی بوو، بەڵام لابیڤیار دیمانەکە سەری دەخوات. رۆژنامەنووسێکی تریش دیمانەی لەگەڵ ئەلئەسەدا کردبوو، بۆ بەرژەوەندی دوو دەزگای راگەیاندنیش. بەڵام دیارە کەوا بەراورد لەگەڵ شاژن کریستینی رۆژنامەنووسی گەورەو ئازادو پیشەیی و سەربەخۆ لەگەڵ رۆژنامەنووسێکی ئاسایی ناکرێت!

****

10

ئەو سوود لە پۆستی وەزارەتی تەندروستی لەسەردەمی جۆسپان دەبینێت

ڕۆژێ لە ڕۆژان کۆشنێر کەسێکی گرینگ نەبووە، بەڵام کارە خۆبەختکارەکانی کە یەکێکە لەو سێ ئامانجەی ڕێکخراوی پزیشکانی جیهانی کە لە پێناوییدا دامەزراوە، مەبەستەکانی ئەو دەپێکێت، لەوێیدا ئەو دەردەکەوێت کەوا کارەکانی هاوشێوەی هەڵسوکەوتەکانیەتی، ئەو 10 هەزار فرنگی فەرەنسی وەک خەڵاتی (پزیشک) لە گۆڤاری ئابراکت میدسان لە ساڵی 1979 وەردەرگرێت و پارەکەش دەداتە ڕێکخراوەکەی پزیشکانی جیهان. بەو شێوەیە ئەستێرەی پرشنگداری کۆشنێر دەدرەوشێتەوەو زۆر ناوی لەبواری فریاکەوتن دەردەکەوێت، لەو ڕۆژەوە فەرەنسییەکان هەست ناکەن ئەو پیاوە گۆڕابێت، بۆیەش دەبێتە کەسێکی زۆر ناودارو ناسراو لەسەر ئاستی جەماوەرییدا.

لەو ڕۆژەوە ترێنی ژیانی ئەو ژن و مێردە، کۆشنێرو کریستین بە لاری دەڕوات، ئەگەر جلی یەکپۆشییەکەشیان وەک یەک نەبوو، کۆشنێر جلی سواری مرۆیی سپی لەبەردابووەو کریستینی هاوسەریشی جلی ڕۆژنامەگەری

پسپۆری لەسەر شێوازی ئەمریکی پۆشیوە. هەردووکیان خۆیان بە ڕەووشت و سەرەتاییەکانی کۆمار گرێداوە، بەڵام وا دیارە بازرگانیشی پێوە دەکەن.

****

(توتال) لە میانماردا

لەساڵی **1994**دا کۆشنێر دەبێتە نوێنەرێکی ئەوروپی لەناو لیستێک کە (میشال ڕۆکار) پێشەوایەتی دەکرد، ئەو لە حکومەتەکەی جۆسپان لە ساڵی **1997**دا دەچێتە ناو حکومەت، لەو حکومەتەدا پۆستی سکرتێری دەوڵەت و هاوکاری تایبەت بە پۆستی تەندروستی وەردەگرێت، بەڵام پاش مانگی یولیۆی ساڵی **1999** واز لەو پۆستەو لە حکومەت دەهێنێت، ئەرکی سەرپەرشتی ئیدارەی کۆسۆفۆی پێدەسپێردریت و پاشان وەک وەزیری تەندروستی دەگەڕێتەوە ناو حکومەت. ئەو کە دەبێتە وەزیر، دیارە کەوا مووچەکەی بەرزەو ئەگەر هەر کەسێکی تری خاوەن بڕوانامەی زانکۆش چەندین ساڵ کار بکات ناگاتە ئەو مووچەیە، بەڵام فرانس دکتۆر تەنها بە دەمەتەقێ ناو تەلەفۆنەکان دەگاتە ئەو پۆستەو ئەو مووچەیە. لە مانگی دیسمبەری ساڵی **2002**دا لەگەڵ کریستینی هاوسەری سەردانی میانمار دەکات، ژنەکە وەک پەیامنێری تایبەتی گۆڤاری (ئەل) ئەو سەردانە دەکات، مەبەست لەو

سەردانەش سازدانی وێنەیەکی رۆژنامەگەری بوو بۆ پێشەوای ئۆپۆزسیون (ئانگ سان سوکی)، کە کۆشنێر لەو سەفەرەدا دەگەڕێتەوە یەکێک لە پارێزەرانی کۆمپانیای توتال، ئەویش (جۆن ڤای)بوو کوڕی ژنە هاوڕێیەکەیان سیمون ڤای داوای لێدەکات هاوکارییان بکات لە سازکردنی شرۆڤەیەک لەسەر چالاکییەکانی بواری تەندروستی و کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای پترۆڵی لە میانماردا. کۆنە وەزیرەکە دووبارە و لە **25**ی مانگی مارسی ساڵی **2003**دا دەگەڕێتەوە میانمار، لەوێ سەردانی بنکەی (یادانا) دەکات، کە بواریان داوە توتال ببێتە پێشەنگی لیستی سەرمایەگوزارییە بێگانەکان لەو وڵاتەدا. پاش ئەو سەفەرەو بە گەڕانەوەی ئەو بۆ پاریس کۆشنێر وتارێک لە لۆمۆندا دەنووسێت.

کۆشنێر ئەوەی باش دەزانی کەوا هەموو دەزگا خۆرئاواییەکان بایکۆتی ئەو دەستە سەربازییە دەسەڵاتدارەی میانمار دەکەن، کە ژنە سەرکردەکەی ئۆپۆزسیونەکە لە وڵاتدا دەگیرێت هەموو ئەو دەزگایانە وڵاتەکە جێدەهێڵن و دەڕۆنەوە، کۆتاییەکەی بەوە دێت کەوا کۆمپانیای بریتانی ئەمریکی (تابوکو)ش بڕوات. کۆشنێر لەوە ئاگاداربوو کەوا ژنە قازی (نانتیر) کە یەکێک لە یارمەتیدەرانی ئەو بووە لە دیوانەکەی، تەحقیقێکی لەسەر تاوانی دەسبەسەرداگرتنێکی کۆمپانیای توتال کردیتەوە، ئەگەرچی یاسای فەرەنسی ناچارکردنی تاک لەسەر کارکردن بە تاوان نازانێت.

هاوڵاتیانی میانمار لەسەر ناچارکردنیان بۆ کارکردن شکایەت دەکەن، ئەوەش دەڵێن ئەو کارکردنە بۆ

دابینکردنی سەلامەتی بۆڕییە پترۆڵییەکان نییە، تۆتال خۆیان ئەوە دەکەن، بەڵکو کارکردنەکە بۆ دروستکردن و سازکردن. لە راپۆرتەکەیدا کۆشنێر داواکارە کۆمپانیای توتال جەخت لەسەر پێویستی پرۆسەی دیموکراسی و گەشەپێدانی لەو وڵاتەدا بکەن، هەروەها داواش بکەن سەرکردە گیراوەکانی ئۆپۆزسیونیش ئازادبکەن، لەسەر کۆمپانیا بێگانەکان وا توندو رەق نەبن. راپۆرتەکەی کۆشنێر راستەوخۆ لە ماڵپەڕی توتال بڵاودەبێتەوە، سەرپەرشتکارانی ماڵپەڕەکە بەو جۆرەش پێناسەی نووسەرو ئامادەکاری راپۆرتەکە دەکات:

(ئەو پیاوە کەسێکی سیاسی ناسراوەو لەگەڵ ئانگ سان سوکیش ناسیاریان هەیە، ئەویش ناوی برنار کۆشنێرە، ئەزموون و بەهرەی ئەوەی تێدایە وەک رەخنەگرێکی بابەتییانە لەسەر چالاکییەکانی توتال لە میانماردا بۆچوون و رووماڵی هەبێت).

بەرنامە کۆمەڵایەتییە ئابوورییەکەی کۆشنێر باشترین و جوانترین شێوەبوون بۆ ناوبردنی کۆمپانیای توتال، ئەویش دوودڵ نەبووە لەوەی باس لەو پێشێلکاریانە بکات کە هاوڵاتیانی میانمار رووبەرووی کۆمپانیاکەی دەکەنەوە، کەوا خەڵکی ناوچەکە ناچار دەکەن کاریان بۆ بکەن، بۆیەش ئەو لە راپۆرتەکەیدا نووسیویەتی:

(وەرشەکە کاری بۆ **2500** کەس دابینکردووە، هەموویان کۆنتراکتیان لەگەڵدا کراوەو مووچەکانیان رێک و

دیارە، ئەو مووچەخۆرانەش پاراستنی کۆمەڵایەتیش دەیانگرێتەوە).

ئەو قسانەش پێچەوانەی ئەو بەرنامەیە بوو کە لە سەرەتاوە بانگهێشتی بۆ کردبوو. کۆشنێر بۆ تەواوکردنی راپۆرتەکەی **25** هەزار یورۆی وەرگرتووە، کە بریتی بووە لە **19** لاپەرە، بۆیەش زۆر لایەن لەو هەڵدەگەڕێنەوە، لەوانە فیدراڵیەتی مافەکانی مرۆڤ کە دەزانێت کۆشنێر ئەو جۆرە کارانەی کردووەو ناوی ئەو کەتووتە پەیوەندییە گشتییەکانی کۆمپانای توتال، نارەحەتی نیشاندەدات، چونکە ئەو دەزگایە دەیتوانی کارو گرفتەکانی خۆی لەناو سالۆنەکانی دادگاکاندا چارەسەر بکات. کۆشنێر بەناچاری وەڵامی ئەو تومەتانە دەداتەوەو بە رۆژنامەکان رادەگەێنێت کەوا ئەو لەسەر بەرنامەو قسەکانی خۆی بووەو توانیویەتی دەقێک لەنێوان (دلای داما)ی پێشەوای رۆحی تبتەکان و ئانگ سان سۆکی مۆربکات.

****

به سەرۆکایەتی ئەو چالاکییەک بۆ دەزگای ئایستر دەکرێت

کۆشنێر بڕیاردەدات پسپۆریی لە راوێژکارییە تەندروستییەکان وەرگرێت، لەو رۆژەوە دەست دەداتە چالاکییەکی پیشەیی تر، ئەوەش دەبێتە تەواوکەری کارەکانی پێشووی لە وەزارەت، ئەو وایدەزانی ئەوەیان نەک تەنها بۆ سەدان خوێندکار باشە، سوودی بۆ هەموو مرۆڤایەتیش دەبێت، کە دەتوانێت کاتەکانی خۆی بۆیان تەرخان بکات، کە لەگەڵ کارەکانی وەزارەتدا وانەش بە خوێندکاران بڵێتەوە. راڤاران لە رۆژی 22ی نۆڤمبەری ساڵی 2003دا فەرمانی بەڕێوەبەربردنی سەرۆکی دەزگای ئایستری بۆ ئەو دەردەکات، ئەو دەزگایە ناوەکەی (بەیەکەوە بۆ هاوکاری تەندروستی)یە.

ئەو پۆستە هاندەرێکی نوێ دەبێت بۆ فرانس دکتۆر، ئەو کە لە فڕۆکەیەکەوە دەچێتە ناو فڕۆکەیەکی تر، لە کیشوەرێکەوە دەگاتە کیشوەرێکی تر. ئەوەش خەونەکانی کۆشنێر تەواو ناکات، لەو شوێنەوە ناوەستێت، لە رۆژی 8ی ینایری ساڵی 2004دا کۆمپانیای تایبەتی خۆی بەناوی (بی. ک) بۆ سەرمایەگوزاری بە سەرمایەی 3000 یورۆ دادەمەزرێنێت، پارەکەش کاش لە بانک دادەنێت.

لەو رۆژەوە کۆشنێر بە ناوی سەرۆکی دەزگاکەی ئاستری گشتی سەر بە وەزارەتی ناوخۆی فەرەنسی و سەرۆکی دەزگای کۆمپانیا تایبەتییەکەی خۆی لە بواری سەرمایەگوزارییدا، بەدوای بڕیار بەدەستەکانی کەرتی تەندروستی لە وڵاتانی خوارووددا دەگەڕێت، بەتایبەتی وڵاتانی ئەفریقی.

ئەو وەزیرانەی تەندروستی، کە دیمانەیان لەگەڵ کۆشنێرا بۆ سازدەبوو، لە کەرتی تەندروستی داوای

کۆمەکیان لە وەزارەتی فەرەنسی دەکردو ڕێنماییشیان لە کۆمپانیا تایبەتییەکەی کۆشنێریش دەخواست. کۆشنێر لە ڕۆژی 19ی ینایری ساڵی 2004 ڕاڤاران دەبینێت، مەبەست لە دیمانەکەش دانانی بەرنامەیەک بوو بۆ چالاکییەکانی دەزگای ئایستر، پەیامی دانیشتنەکە زۆر ڕوون بوو:

(فەرەنساو وەزیرە یەکەمەکەی پشتیوانی تەواوی کۆشنێر دەکات، بۆ قەڵاچۆکردنی نەخۆشی ئایدز).

کۆشنێر لەچەندین لایەکەوە نامەی پشتگیری دەگاتە دەست، لە خوارووو و لە باکوورەوە نامەی بۆ ڕەوانە دەکرێت، هەر لەو کۆبوونەوەیەدا چەندین کەسانی خەمخۆری ئەفریقی لەو بەرنامەیە بەشداری کۆبوونەوەکان دەکەن، لەوانە (جان فرانسوا ماتی)، ئەوەی پاش کۆشنێر پۆستی وەزارەتی تەندروستی پێدەسپێردرێت و وەزیری مونتدب بۆ یارمەتی (بییر ئەندریولتزر)یش هاوکاری و پشتیوانی بۆ دووپاتدەکەنەوە. هەر لەو کۆبوونەوەیەدا نوێنەری حەوت دەوڵەتی باکووریش ئامادەدەبن، کە مەبەستیان بوو لە بەرنامەکەی کۆشنێر بەشداربن، لەوانە وڵاتانی: ئەمریکاو ئەڵمانیاو بریتانیاو سویدو نەمساو بەلژیکاو پرتوگال، هاوشانی ئەوانەش چەندین ڕێکخراوی دەوڵی نوێنەریان ئامادەبوو، لەوانە ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی.

****

سەفقەکانی ئەو لەگەڵ گابون

یەکەم دەرکەوتنی کۆشنێر وەک کەسێکی راوێژکار لەرۆژی 1ی یولیۆی ساڵی 2004 بوو، سەرۆکی گابون (عومەر بونگو) نامەیەک ئاراستەی کۆشنێر دەکات، تێدا داواکارە پێش هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ساڵی 2005 کۆششێکیان بۆ بکات بۆ رزگارکردنی سسەتەمی تەندروستی وڵاتەکەی. کۆشنێر لەسەر داوای سەرۆکەکەیان بە چەندین پێشنیارو پرۆژەی چاکسازییەوە دەگاتە لیبروفیلی گابون، بەڵام سەفەرەکەی کۆشنێر لەژێر چەتری نووسینگەی ئایمیدابوو، نەک وەک سەرۆکی کۆمپانیاکەی خۆی (بی ک) بۆ راوێژکاری.

لە ماڵپەڕی ئایمیدا ئاماژە بەوە کرابوو کەوا کۆشنێر بۆ بەرژەوەندی دەوڵەتی گابون بە دوو دەراسەت بەشداربووە. ئەو هەواڵەش بۆ خوێنەرێکی فەزوولی ئەو زانیارییە بەئاسانی ناسەلمێندرێت، چونکە ماڵپەڕەکە لە نۆڤمبەری ساڵی 2008ەوە لە سەر تۆڕەکانی نێتەوە دیار نامینێت. ئایا نەمانی ئەو ماڵپەڕەو نەمانی لەسەر تۆڕێ نێتەوە، پەیوەندی بە توێژینەوەو کاری چەند رۆژنامەنووسێکەوە هەبوو، کە لەسەر مەسەلەکە کاریان دەکرد ...؟

لەسەر ماڵپەڕەکەدا تۆماری ئەوە هەبوو کەوا ئایمیدا لە چەندین بواردا لە ئەفریقیا لەنێوان ساڵانی 2002 تا

2007 کاریانکردووە، من هیچ زانیارییەکم لەسەر خزمەتگوزارییەکانی ئایمیدا لە گابون و کۆنگۆ نییە، ئەو دوو وڵاتەی کە کۆشنێر زۆر دەستی لەناویاندا هەبووە.

هەردوو سەرۆکی گابون و کۆنگۆ، (عومەر بانگو)و (ساسو نگیسو) فەرمانیان بە وەزیری تەندروستی وڵاتەکەی خۆیان دابوو، کۆنتراکت لەگەڵ ئایمیدا بکە، چونکە ئایمیدا بە دیدی ئەوان کۆشنێر خۆیەتی، چونکە کۆشنێر خۆی لە هەردوو پایتەخت لیبروفیل و برازافیل دەستپێشخەری تایبەتی زۆری هەبووە. هەردوو کۆنتراکتەکە بەخشندەو بەرچاوبوون، ئەو پارەیەی ئایمیدا لەگەڵ دەزگای ئەفریکا ستایس لە گابون لە 19ی ینایری ساڵی 2004 دەستی کەوتبوو دەگەیشتە زۆرتر لە دوو ملیۆن و نیو یورۆ، لەو پارەیەدا سەرەتا ئەو بڕی 762245 یورۆ وەردەگرێت، حکومەتی گابونیش لە ساڵی 2006 تەواوی پارەکەی سەر ئەستۆی خۆی دابووە هەردوو دەزگاکە، ئەویش 817 هەزار یورۆبوو.

کۆشنێر بۆ وەرگرتن و مسۆگەرکردنی هەر پۆستێکی وەزارەی لە حکومەتی فەرەنسی پشتیوانی تەواوی کاندیدی سۆسیالیستەکانی بۆ سەرۆکایەتی وڵات سیگۆلین روایال دەکات، لەلای ئەو پۆستەکە گرینگ بوو، کێ سەرۆکایەتی دەباتەوە گرینگ نەبوو. چونکە ئەو مەبەستی بوو زۆرتر کۆنتراکتی لە وڵاتی کونگۆی بەدەست بکەوێت، بۆیەش بۆ ئەو مەبەستە سێجار دەفڕێت بۆ برازافیل بۆ دیمانەی سەرۆک ساسوو ژمارەیەک لە وەزیرەکانی ئەوێندەرێ. ئەو مەبەستی بوو دەراسەتی سسەتەمی تەندروستی لە گابون بکات، بێجگە لەو پرۆژەیە مەبەستی بوو پرۆژەکەی

زەمانەتی تەندروستی و دەراسەتێک لە سەر دووبارە سازکردنەوەی نەخۆشخانەکەی زانکۆی برازافیل بکات.

لە مانگی مارسی ساڵی 2007دا لە نووسینگەی هاوڕێیەکی کۆشنێر، (نیکۆلا نورمان) ئەوەی لەینایری 2007ەوە سەفیری فەرەنسا بوو لە کونگۆ کۆنتراکتەکە مۆردەکرێت، پارەکەی پرۆژەکەش دەگەیشتە یەک ملیۆن و 800 هەزار یورۆ. ئایمیدا 600 هەزار یورۆ بۆ سازدانەوەو نۆژنکردنەوەی نەخۆشخانەی زانکۆی برازافیل وەردەگرێت، سەرۆک ساسو زۆر بایەخی بەو پرۆژەیە دەدات، کە پارەکەی دەگەیشتە 20 ملیار فەرەنگی ئەفریقی، پرسیارەکەش ئەوەیە دەبێ کۆشنێر بۆ بەکارخستنەوەی نەخۆشخانەکە چی بە سەرۆکی کونگۆیی گوتووبێت...؟

****

بەیاخنەدان بە منداڵانی غەزە

لە رۆژی 18ی مایۆی ساڵی 2007 کۆشنێر پۆستی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسی وەردەگرێت، لەو پۆستەدا پشت بە هاوڕێیەکانی دەبەستێت، جاک بودوان (دامەزرێنەری ئەفریکا ستایس و شەریکی ئەیریک دانون) دەکاتە بەرپرسی پەیوەندییەکانی وەزارەت. سەرۆک ساسو لە هوتێلی مۆریس پێشوازی لە سکرتێری هاوکاری دەوڵەت

(جان ماری بوکال) دەکات، لەوێ لیستی پێویستییەکانی نەخۆشخانەی زانکۆیی برازافیلی تەسلیم دەکات، کۆنتراکتێک لەگەڵ ئایمیدا لەلای سەرۆک دەکات، واتە ئیتلزامی حکومەتی فەرەنسا دەگەێنێت. بەڵام لەوێ پەیامنێرەکەی بوکال، سەرۆکی کونگۆیی سەرسام دەکات کە پێیدەڵێت مەسەلەکە وا نییە، بەو شێوەیەش نییە. کە سەرۆکەکە ئەو قسەیە دەبیستێت، یەکسەرو راستەوخۆ پەیوەندی بە سەرۆکی فەرەنسی نیکۆلا سارکۆزییەوە دەکات، بۆیە سارکۆزی ئاگاداری دەکاتەوە کەوا ئەو بەرنامەیە هاوکارییە لە مانگی سپتەمبەر دووبارە چاوی پێدادەخشێندرێتەوە، لەوێیدا ئەوەی مەبەستت بوو بۆت مەیسەر دەبێت.

پاش ئەوەی کۆشنێر دەبێتە وەزیری دەرەوە، (ئایریک دانون)ی هاوڕێی دەکاتە سەفیری فوقە ئەلعادەی فەرەنسا لە موناکو، ئەو سەرۆکی پۆستی ئایمیدا لەبیر ناکات، لەوێیەوە داوا لە گابون دەکاتەوە پارەکانی سەریان کە دەکاتە 817 هەزار یورۆ تەسلیم بکەنەوە.

کۆشنێر دەتوانێت هاوڕێیەکانی چەندین کۆنتراک لە وڵاتانی ئەفریقیا بکەن، کە پارەکەی دەگەیشتە 6،4 ملیۆن یورۆ. کۆنتراکتەکان ئەگەرچی هیچیان بەناوی وەزیری دەرەوە نەبوون، بەڵام ئەو بەرپرسی هەموو دەزگا گشتییەکان بوو، ئەوانەی مۆرکی دەوڵییان پێوەبوو کە لەلایەن حکومەتەکەی رافارانەوە پێی راسپێردرابوو. کۆشنێر راستەوخۆ کەسێکی بەرپرس نەبوو لە کۆمپانیای ئایمیدا کە چەندین پرۆژەی دەراساتی لە گابون و کونگۆو چەند وڵاتانی تری ئەفریقی کردبوو، بەڵام ئەو

حکومەتەکانی هاندەدا ئەو جۆرە کۆنتراکتانە مۆر بکەن، هەر ئەویش فەرمانبەرەکانی وەزارەتەکەی خۆی لەو دەزگایانە دادەمەزراند.

کۆشنێر بۆ کەمکردنی ئازارو نەهامەتییەکانی جیهان چیتر فەردە برنجی بەشان نەگواستووتەوە، وەک چۆن پەیوەندییەکانی لەگەڵ چەپەکان دەبڕیت، ئەوە فرانس دکتۆرە کەوا سارکۆزی لە هەفتەکانی یەکەمی ساڵی 2009دا رازی دەکات، پردەکانی یارمەتی بۆ ئەو منداڵانەی لە غەزە بەر تۆپە فسفۆرییەکان دەکەون نەبات، وەک چۆن سەرۆک میترانیشی رازی کرد بۆ کردنەوەی فڕۆکەخانەی سەرایيڤۆ. ئەوەی لە کۆتاییدا دەبێتەوە، کەسە خۆبەختکەرەکەی پێشووی پزیشکانی بێ سنوور، دەبێتە قوربانی ئەو وێنەیەی ویستی لە سەرەتاوە بۆ خۆی بیکێشیت.

(کۆتایی)

با ئەو پاشکۆیەش هەبێت

سەبارەت بەو کتێبە (تەیب ئەلبەشیر) لە ڕۆژنامەی (الاتحاد)ی ئیماراتی ڕۆژی **1**ی ئەپریلی **2009** ئەو وتارەی نووسیبوو، بۆ تۆمارکردنی بۆچوونێک لەسەر کتێبەکەمان ئەوەمان بە کوردی کردووتە پاشکۆیەکی کورتی کتێبەکەمان.

لە ڕۆژی **4**ی فبرایری ساڵی **2009** ئەو کتێبە دەرچووە، بە ئاراستەی سیاسی و ڕاگەیاندنەوە دەنگۆیەکی زۆری هەبووە. نووسەرەکەی ژوورنالیستێکی ناوداری فەرەنسییە، لە بژارکردنی بەسەرهاتەکان و سازکردنی ریپۆرتاژیش ناودارە، ئەو بە چەندین کتێبی تر ناوداری دەرکردووە، بەتایبەتی ئەو کتێبەی ڕووی شاراوەی چەند لایەنی ڕۆژنامە ناودارەکەی فەرەنسا لۆمۆندی تێدا هەڵدەداتەوە، یان ئەو کتێبەی کە زۆر لایەنی سی ڤی سەرۆکی پێشووی فەرەنسی ڤالیری جیسکار دیستانی لەسەر وەرگرتنی چەند پارچە ئەڵماسێک لە بۆکاسای ئیمپراتۆری ئەفریقیای ناوەڕواستی ئەوکات هەڵدەداتەوە.

لەو کتێبەدا پەردە لە زۆر لایەنی وەزیری دەرەوەی فەرەنسی هەڵدەداتەوە، وەک هەڵسوکەوتە سیاسیی و داراییەکان، یان ناسراوی ئەو بە هەڤاڵبەندی بە پەیمانەکانی ئەمریکی و بریتانی، لە کتێبەکەدا ئەو تاوانبار دەکەن، کەوا ئەو سەربەخۆیی فەرەنسی لەدەستداوە، باسیش لە مۆرکردنی چەند کۆنتراکت دەکات بەرامبەر بڕە پارەیەک. کە کۆشنێر ئەندامی پەرلەمانی ئەورووپی بووە لە ستراسبۆرگی باکووری خۆرهەڵاتی فەرەنسا، لەوێ بە ئەنقەست ئەدرێسی خۆی بە ناو

دوورگەی کورسیکای خواروو ناوبردووە نەک پاریس کە خۆی لەوێدا ژیاوە، بەوەش پارەیەکی زۆرتری وەرگرتووە.

لە یارییەکی سپۆرتدا لە ساڵی 2007دا کە نێوان هەڵبژاردەی فەرەنسی و ئینگلیزیدا کراوە، کە سروودی ئینگلیزی لێدراوە ئەو هەڵساوەتەوە، کە دەڵێت، خودا شاژنمان بۆ بپارێزێت، بەڵام کە سروودە فەرەنسییەکە نۆرەی هاتووە ئەو لە شوێنی خۆییدا هەڵنەستاوە. بیار بیونی نووسەری کتێبەکە کە بە ناوی (جیهانی لە دیدی تۆ ک)، ئەو خاڵانەی بە وردی وەک رەمز بەکارهێناوە، ئەو وەک کەسێکی جوولەکە پابەندی بۆ سیاسەتی بریتانی ئەمریکی زۆر بووەو زۆریش رێنمایی وەرگرتووە. نووسەرەکە دەڵێت، ئەو رقی زۆری لە دیگۆلییەت بووە، لەگەڵ بنچینەکانی سەرەتایی شۆرشی فەرەنسی کۆک نەبووە، ئەو بە بەرنامە کارکەربووە تا فەرەنسا سەربەخۆیی بڕیارەکانی نەبێت و گوێرایەلی پەیمانی ئەمریکی بریتانی بێت، تا وڵاتەکە لاوازو کز بمینێتەوە.

ئەو نووسیویەتی گوایە ئەو سەرەرای ئەوەی پۆستی وەزاری هەبوو، بە پارە کاری راوێژکاری بواری تەندروستی بۆ سەرۆکە ئەفریقییەکانی وەک سەرۆکی گابونی عومەر بانگۆو سەرۆکی کۆنگۆلی دانیس ساسۆ ئانگیستۆ، بە پارەیەکی زۆر کردووە، ئەو پێش ئەوەی ببێتە وەزیریش ئەو راوێژانەی کردووە، گلەییەکەش لەوەدایە ئەو پاش ئەوەی دەبێتە وەزیریش ئەو کارانەی بەرامبەر بە پارە کردووە، دیارە نووسەرەکە وا دەزانێت ئەو پۆستەکەی خۆی بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکارهێناوە، کاری ئەو لە پۆستەکەی و کۆنتراکتەکان تێکەڵکردووە.

لە کتێبەکەدا نووسراوە کەوا ئەو لە دوو کۆمپانیای کە دوو خزمی خۆی بەڕێوەیان دەبرد کۆنتراکتی بای 4،6 ملیۆن یورۆ کردووە، بۆ سازکردن و پێشکەشکردنی ڕێنمایی لە بواری پزیشکییدا. نووسەرەکە پشت ئەستوور بە سەرچاوەی باوەڕپێکراو نووسیویەتی گوایە سەرۆکی گابۆنی پارەکەی هەموو نەداوەتە کۆمپانیاکەو بەشێکی لەلا ماوەتەوە، کە کۆشنێر دەبێتە وەزیری دەرەوەی فەرەنسی لە یەکەم سەردانی سەرۆکی گابۆنی عومەر بانگۆ پاش ئەوەی سارکۆزی دەبێتە سەرۆک کۆمار بۆ پاریس، لە رۆژی 25ی مانگی مایۆی ساڵی 2007دا کۆشنێر لەوێ دەرفەتێک وەردەگرێت پارەکەی داوا بکاتەوە، نووسەرەکە دەڵێت ئەو بە زەبری دەسەڵاتەکەی و پۆستەکەی خۆی بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکارهێناوە. نووسەرەکە بەوەش کۆشنێری تاوانبارکردووە، کەوا ئەو دوو بەرپرسی کۆمپانیاکەی لە دوو پۆستی باڵا دادەنێت، یەکەمیان دەکاتە سەفیری فەرەنسا لە موناکو، دووەمیشیان دەکاتە بەرێوەبەری گەیاندنی دیوانی وەزارەت، لەوێیدا ئەو بروسکەیەک بۆ دەوڵەتی گابونی دەکات، کەوا سەرۆکەکەیان لە دوا سەردانەکەییدا وەعدی بە وەزیرەکەیان دابوو کەوا قەرزەکانی کۆمپانییەکەیان بداتەوەو داواش دەکات بە زووترین کات بەڵێنەکەی جێبەجێ بکات.

یەکێک لەو کارانەی نووسەری کتێبەکە کۆشنێری پێ تاوانبارکردووە، کە ژنەکەی خۆی کریستین ئوکرانت دەکاتە بەرێوەبەری گشتی چەندین کەناڵی تەلەڤزیۆنی و رادیۆیی ئاراستەکراو بۆ دەرەوە، لەوانە فرانس 24و ئیستگەی فەرەنسای دەوڵی و تی ڤی 5. ئەوەی شایانی باسە

هاوسەرەکەی ئەو ژوورنالیستێکی تەلەڤزیۆنی ناودارە. دانانی ئەو ژنە لەو پۆستە زۆر قسەی لەسەرکرا، بەتایبەتی کە رۆژنامەنووسێکی لەو دەزگایە لەسەر کار دەردەکات، لەسەر ئەوەی گوایە لە دیمانەیەکی تەلەڤزیۆنییدا پرسیاری رەقی لە وەزیری مێردی کردبوو.

لەو کتێبەدا نووسەرەکەی دەڵێت، کەوا کۆشنێر کەسێکی دووروو بووە. ئەو سەرەتا پزیشک بووەو لەساڵی **1970** رێکخراوی دکتۆرانی بێ سنوور بۆ کۆمەک و یارمەتی خەڵکانی لێقەوماو دەربەدەر دادەمەزرێنێت، ئەو دکتۆرە تەمەن **70** ساڵییە پاش کارەکانی لە سۆماڵ ناوی دەرکردووە، کە لە میدیاکاندا بە وێنەیەکی فەردە برنج لەسەرشانی دەردەچێت، لەولاشەوە پیاوێکە زۆرجاریش کۆششی کردووە بە رێگای ناشەرعیش پارە کۆبکاتەوە. ئەو قسەیەشی لەسەرە کە چەند سەرکردەی ئەفریقی بە تاوانەکانی دژ بە مرۆڤایەتی تاوانبارکردووە.

نووسەرەکە دەڵێت ئەو لە پەیوەندی و مامەلەکردن لە دۆسێیەکانی دەرەوە وەک وەزیری دەرەوە جیاوازی کردووەو لەناو وەزارەتەکەی خۆشییدا قسەی لەسەر پەیوەندییەکان هەبووە، لەسەر دۆسێیەی چین و دارفۆردا لایەنگیری کردووە. لەبەرئەوەی وەزیرەکە بەڕەچەلەک جوولەکەبووە، بۆیە زوو نووسەرەکەی بەوە تاوانبارکردووە کەوا ئەو دژی سامییەت بووە، نووسەرەکەش وتوویەتی کەوا کۆشنێر هاندەری کارو بەرنامەکەی لەسەر بنچینەی جوولەکەیی بووە. کۆشنێر لە وەڵامی کتێبەکەدا وتوویەتی، کتێبەکە تەژییە لە زانیاری هەڵبەستراوو سەخیف، لەپێش پەرلەمانیشدا وتوویەتی:

هەموو کارەکانی من شەفاف بوون و من رێزی یاسام گرتووە.

وەرگێڕ لە چەند دێرێکدا:

لە 1955 لە شاری دێرینی (هەولێر) لەدایکبووم.
ئامۆژگای تەکنەلۆژیای بەغدام تەواوکردووە.
تا لە وڵات دەرچووم فەرمانبەری شارەوانی هەولێر بووم.
لە ساڵی 1998 ەوە لە وڵاتی سوید دەژیم.

چاپکراوەکانم ...

لە یادی سەد ساڵەی شارەوانیدا، 1985 کتێبی (هەولێر)م بە قەبارەی 365 لاپەڕە ئامادەو چاپکرد.

هەر لە شارەوانیدا لە ساڵی 1994 دا، 12 ژمارەی رۆژنامەی(هەولێر)م دەرکرد.

کەلاوە... 1991 ریپۆرتاژ، بۆ ئۆردوگاکانی دەڤەری هەولێر.

دیوەخانی فلێن... رۆژانەو ریپۆرتاژە،لە 1999 لە رۆژنامەی (ئالای ئازادی)ی زەحمەتکێشان لە دە ئەڵقەی درێژ بڵاوکرایەوە.

هەولێر... تا دبلن...... 2000 ریپۆرتاژ، زانکۆی ئازادی بەرلین.

بەغدا.... بۆ هەولێر!..... 2000 ریپۆرتاژ، سویدو سلێمانی.

مەملەکەتی فارگۆنەکان.....2001 ریپۆرتاژ، سلێمانی.

کاکە، ئەبو ئیسماعیل... 2001 ، بیرەوەری سلێمانی.

بەسەرهاتی دەریاوانێکی خنکاو 2001 رۆمانی گابریل مارکیز، لە ژمارە 25ی گۆڤاری (ئایندە)ی سلێمانی بڵاوکرایەوە، وەك نامیلکەش بڵاوکرایەوە.

دە رۆژەکەی هەولێرم، (11) وتارو ریپۆرتاژبوو لە گۆڤاری (گوڵان)ی هەولێرو رۆژنامەی (کورد) لە ئوسترالیا بڵاوکرایەوە.

رێگای دوورم بۆ ئازادی، نیلسۆن ماندیلا، وەرگێڕان. هەولێر لە دەزگای موکریانی بڵاوکرایەوە.

سارد، یان گەرم، (12) ریپۆرتاژبوو، لە رۆژنامەی (هەواڵ)ی سلێمانی لە یولیو 2001 ی ینایری 2002 بڵاوکرایەوەو وەك نامیلکەش بڵاوکرایەوە.

فارگۆنەکان، ریپۆرتاژو بیرەوەرییە لە دەزگای بەدرخان لە هەولێر2005 بڵاوکرایەوە.

مەملەکەتی کەلاوە، وتارو پێناسەی بیناسازی کوردییە وەك ناميلكە لە وەزارەتی رۆشنبیری لە هەولێر بڵاوکرایەوە.

کۆریا پێناسەو مێژووی کۆریای باشوور، لە خانەی وەرگێڕان لە هەولێر 2007 بڵاوکرایەوە.

هولۆکۆست... کتێبێکە لەسەر قرکردنی جولەکە لە ئەوروپا، وەرگێڕان سەنتەری نما هەولێر 2007.

دوو پرێنسیسی نازداری بێناز، دیاناو ماساکۆ... هەولێر دەزگای ئاراس 2008.

مارتن لۆسەر وەرگێران و ئامادەکردن، بەشێکە لە کتێبی ناتوندوتیژی 1 سەنتەری مەسەلە هەولێر 2008.

بەرەو کۆشکی ئالیزی ، شیراک، روایال، سارکۆزی ..و: خانەی وەرگێڕان سلێمانی 2008.

سێکس و پۆلیتیک، دیوێکە لە ژیانی دبلۆماتی فەرەنسای نوێ...و: دەزگای سەردەم 2008

تەها حوسین، نابینایەکی بینا، وەرگێڕان و ئامادەکردن.. دۆسێیەکە لە گۆڤاری نما 2008

955 دەقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەس دیمانە دەزگای نما 2008

دۆلار لە ئەمریکا، دوو بابەتی ئابوورییە....و: دەزگای ئاراس 2008

مەجبوور، سەربردەو بیرەوەرییە... سلێمانی2008

من رۆژنامەنووسم، جاسووس نیم... وەرگێڕان خانەی وەرگێڕان سلێمانی 2009

مۆساد... وەرگێران هەولێر بڵاوکراوەی ئاوێر 2009

دانپێدانانەکانی حاجی پاولۆ ... وەرگێڕان بڵاوکراوەی ئاوێر 2009 ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات... دەزگای موکریانی 2009

ئامادەی چاپە :

هەتان... چەند وتارێکە لەسەر بیناسازی کوردەواری، لە ساڵی 1988 ەوە ئامادەیە.

.

کاکە ئەبو خەلیل ... بەسەرهات و گێڕانەوە .. سوید 2008

سیڤییەکان 1... کۆمەڵە دیدارێکە ئامادەکردن و وەرگێڕان 2002 2009

سیڤییەکان 2... کۆمەڵە دیدارێکە ئامادەکردن و وەرگێڕان 2002 2009

برادەرە جوانەکە وەرگێڕان سوید 2009

دەسەڵاتی دوو ژن ... وەرگێڕان

بەهەشتی زیندان... وتارو ریپۆرتاژە لە 1996ەوەو بەبەردەوامی دەینووسم، ئێستاش گۆشەی (برێڤ) لە چەندین گۆڤارو رۆژنامەو ماڵپەڕەکانا لەوڵات و دەرەوەی وڵات بڵاودەکەمەوە.